

Hvem forsvarer naturen?

En studie av det ytre miljøets plass i helse, miljø og sikkerhet på norsk sokkel

Tale Hammerø Ellingvåg

Masteroppgave ved Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

22.01.2021

Kandidat nr. 204
Antall ord: 48 235

“Environmentalism without class struggle is just gardening” – Chico Mendes

© Tale Hammerø Ellingvåg

2021

Hvem forsvarer naturen?

En studie av det ytre miljøets plass i helse, miljø og sikkerhet på norsk sokkel

Tale Hammerø Ellingvåg

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker et aspekt av relasjonen mellom natur og samfunn, arbeid og miljø. Studien går i dybden på begrepet ytre miljø som en del av HMS-begrepet, og studerer hvordan det operasjonaliseres i forvaltning og praksis på norsk sokkel. Jeg undersøker deretter hvordan arbeidstakerrettigheter og hensynet til det ytre miljø henger sammen, og hva som kan forklare dette.

Opgaven er en kritisk case-studie som benytter seg av kritisk diskursanalyse (Critical Discourse Analysis, CDA) for å analysere seks fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte i norsk petroleumssektor, og seks offentlige dokumenter som er sentrale i diskursen om helse, miljø og sikkerhet i samme sektor. Tekstene analyseres både semiotisk og tematisk. Oppgaven er forankret vitenskapsteoretisk i kritisk realisme.

Analysen diskuteres opp mot et teoretisk rammeverk som tar for seg *aktørskapet* den tillitsvalgte utøver på arbeidsplassen og i arbeidslivet, *fremmedgjøringen* de opplever til miljøkonsekvensene av sitt eget arbeid, samt *statens interesser* i å regulere forholdet mellom arbeid og miljø på sokkelen.

Jeg finner at det i liten grad finnes faktiske definisjoner eller operasjonaliseringer av hva ytre miljø som begrep er i forvaltningen og praktiseringen av HMS på norsk sokkel. Sammenhengen mellom ytre miljø og arbeidstakerrettigheter fremstår tydelig, særlig når det kommer til aspekter som storulykker, tilsyn, medvirkning og medbestemmelse. Det er også tydelig at statens interne 'arbeidsfordeling' på ytre miljø og hvordan de forskjellige statlige institusjonene relaterer til hverandre og til øvrige aktører i næringa er kaotisk. Jeg avdekker også at selv om staten begrenser kapitalens profittuttak gjennom skatt, lover og reguleringer, begrenses også miljø- og petroleumsmyndigheter i praksis av kapitalen. Statens interesser i denne sammenheng er sterkt knyttet til en jevn tilførsel av kapital fra petroleumssaktiviteter.

Forord

Aller først vil jeg si en stor takk til alle som har hørt meg rante om HMS i snart to og et halvt år, og likevel orket å være i nærheten av meg. Takk til alle som har diskutert med meg, stilt spørsmål, kommet med kaffe og gitt meg nye ting å tenke på. All denne kunnskapen er vår, den er kollektiv.

Så vil jeg rette en enormt stor takk til David Jordhus-Lier som har vært hovedveileder for denne oppgaven, og for bacheloroppgaven før denne. Takk for at du både har orket å gi meg en hjelpende hånd gjennom dette kaoset, og tok med deg diskusjonskapittelet for gjennomlesning som lektyre på hytta, og for gode samtaler og diskusjoner.

En veldig stor takk går også til biveileder Camilla Houeland. Det var du som fikk meg interessert i HMS som et utgangspunkt for å grave i krysningspunktet mellom arbeid og miljø. Takk for dine klare, direkte tilbakemeldinger og gode samtaler. Takk også til resten av dere i WAGE-prosjektet, og takk for at jeg har kunnet være en del av et så kreativt og spennende forskningsarbeid som vi og dere gjør. Og ikke minst, tusen takk til David og Camilla for at dere er gode kollegaer i dette forskningsfeltet, og for at jeg har fått tilgang på fokusgruppematerialet dere så møysommelig har samlet inn. Uten det hadde denne oppgaven blitt en ganske annen.

Til den sosiale takken. Takk til mastergjengen på samfunnsgeografi for alle lunsjer, turer, pils, samtaler og runder på Zoom. Dere er enestående. Takk til min romkamerat, Hanne, for at du har hatt trua og for at du har orket å ha meg tråkkende hjemme i denne bobla, særlig nå under coronapandemien. Takk til venner og familie, og særlig mamma som mer eller mindre villig har stilt opp hver gang jeg har sendt fjorten sider vedlagt spørsmålet «gir dette mening?».

En aller hjerteligste takk går til Natur og Ungdom og gjengen bak konferansen Broen til framtiden. Det er min tid med dere gjennom flere år som har fått meg hit hvor alt det aktivistiske ender opp i noe som forhåpentligvis likner forskning. Aldri gi dere. Til slutt, tusen takk til Arbeidernes Arkiv og Bibliotek for stipend. Pengene ble brukt godt, jeg lover.

Alle feil og unøyaktigheter er mine egne.

Tale Hammerø Ellingvåg

Skåtøy, Telemark

januar 2021

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	IV
Forord	V
Innholdsfortegnelse	VI
1 Innledning	1
1.1 Forskningsspørsmål	3
1.2 Avgrensninger	4
1.3 Oppgavens struktur	5
1.4 Forkortelser	6
2 Bakgrunn og kontekst	8
2.1 Relasjonen mellom natur og samfunn	9
2.2 Oljen	11
2.3 HMS-begrepet	12
2.4 HMS-regimet i petroleumssektor	14
2.5 Ansvarsfordeling for oppfølging av HMS	15
2.6 Tidligere forskning	17
3 Teoretisk rammeverk og begreper	19
3.1 Aktørskap, makt og avmakt	19
3.2 Fremmedgjøring	23
3.3 Staten og dens interesser	26
3.4 Oppsummering av teorigapittel	29
4 Metode	30
4.1 Case	31
4.2 Kritisk diskursanalyse som dokumentanalyse	33
4.3 Tematisk analyse: Analyse av sosiale relasjoner og strukturer	34
4.4 Semiotisk analyse: Hva sier teksten	35
4.5 Vitenskapsteoretisk utgangspunkt	36
4.6 Retroduksjon	37
4.7 Datakilder	37
Dokumenter	37
Fokusgruppe-intervjuer	40
4.8 Fokusgruppen	40
4.9 Fokusgruppene i studien	42
Fokusgruppens demografi: intrapersonlige faktorer	43
Fokusgruppenes homogenitet og samhold: interpersonlige faktorer	46
4.10 Bearbeiding av data	47

4.11	Begrensning i dataen	48
4.12	Validitet og reliabilitet	50
4.13	Posisjonalitet	51
5	Analyse	53
5.1	Hvordan ytre miljø defineres	53
	Hvordan HMS defineres i relasjon til et 'ytre miljø'	56
5.2	Semiotisk analyse	59
	Hvem er den uspesifiserte majoriteten	60
	Transitivitet og transformasjon	61
	Modalitet	64
5.3	Tematisk analyse	68
	Arbeidskjøper og arbeidsselger	68
	Medvirkning og medbestemmelse	71
	Storulykker og sikkerhet	82
	Statens organer i relasjon til selskapene i petroleumsnæringen	83
	Statens organer i relasjon til hverandre	89
6	Teoretisk informert diskusjon av funn i analysen	94
6.1	Hvem kan si hva ytre miljø er?	94
6.2	Kollektiv avmakt og fremmedgjorte grupper på ytre miljø	95
6.3	Statens komplekse interesser, kaotiske organisering og underliggende oljetørst	97
6.4	Mdir: et direktorat for miljøinnspill, ikke miljømakt	98
6.5	Ptil: statens representant i næringa, eller næringas representant i staten?	100
6.6	Oljearbeidere: en fremmedgjort gruppe på klimaspørsmål	102
6.7	Arbeidsselgers medvirkning på arbeidskjøpers premisser	104
6.8	Den uhellige alliansen mellom motparter i arbeidslivet	105
6.9	Den potensielle maktfaktoren: verneombudet	107
7	Konklusjon	109
	De mange definisjoner av ytre miljø	110
	Staten og dens relasjoner	111
	Hvordan arbeidstakerrettigheter og ytre miljø henger sammen	112
	Oppsummering og videre forskning	114
	Den altomfattende relasjonen mellom natur og samfunn	115
	Litteraturliste	117

Tabeller

Tabell 1.....s. 38

Tabell 2.....s. 40

1 Innledning

Olje er kanskje det viktigste politiske feltet i Norge. Olje er et av de mest betydelige beina i statens økonomi, både gjennom direkte innbetalinger til staten og indirekte gjennom sysselsetting og skatteinntekter. Samtidig er oljen sentral i spørsmål om klima- og miljøendringer, og den påvirker klima og miljø i flere ledd. Klima og miljø påvirkes både direkte gjennom utslipp av klimagasser, kjemikalier og utblåsninger i utvinningsprosessene til konsumpsjon av foredlet olje i samfunnet forøvrig.

Det er naturlig at en vil måtte se på en slik betydelig næring med et kritisk blikk. I denne studien vil jeg se på ett aspekt ved oljens relasjon til naturen og samfunnet. Denne casen er også én av mange manifestasjoner av relasjonen mellom nettopp natur, klima og miljø på den ene siden, og samfunn, økonomi og menneskelig aktivitet på den andre siden. Tematikken fanget interessen min fordi koblingen mellom arbeid og miljø tilsynelatende er så åpenbar manifestert i ytre miljø-begrepet. Kanskje er det slik at det er en tydeligere, systematisert sammenheng mellom indre og ytre miljø, en sammenheng som ikke kommer frem i offentlig diskusjon? Jeg ble interessert i å se videre på medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet der det møter miljøfaktorer, fordi HMS kunne i teorien være et rom hvor klima- og miljøpolitikk ble tatt inn og ikke minst diskutert på oljearbeideres egne premisser. Dermed ble det ekstra interessant at akkurat dette er et tema det i liten grad er forsket på tidligere. Derfor viste det seg også å være behov for å gjøre en del grunnarbeid med å utforske nettopp hvordan HMS og ytre miljø tolkes av sentrale aktører i petroleumssektor.

Oppgaven vil studere hvordan oljeproduksjonen, i leddene tillitsvalgte arbeidsselgere og statsmakt forholder seg til natur, miljø og klima (heretter kalt *ytre miljø*) manifestert gjennom *HMS*-begrepet (helse, miljø og sikkerhet) og praktiseringen av HMS på norsk sokkel. Jeg benytter meg av begrepsparet *arbeidsselger* – *arbeidskjøper* fordi det i større grad speiler den økonomiske byttehandelen arbeid er enn det mer vanlige arbeidstaker – arbeidsgiver (Gunnerud & Harsvik, 2015). Noen kjøper arbeidskraft fra noen som selger den, og selger mottar betaling for arbeidet i form av lønn. Unntaket fra denne regelen er ordet ‘arbeidstakerrettigheter’ da tilsvarende ord i mitt begrepsapparat ikke er etablert i dagligtalen.

Oppgaven benytter seg av kritisk diskursanalyse, og det gjennomføres både en semiotisk og en tematisk analyse i tråd med at metoden åpner for både undersøkelse av språk og sosiale

relasjoner. Jeg benytter meg i denne oppgaven av et teori- og begrepsapparat hentet i stor grad fra kritisk geografi og arbeidsgeografi. Dette er en empiritung oppgave, som henter data fra transkripsjoner og analyse av seks fokusgrupper med tillitsvalgte i forskjellige fagforeninger i petroleumssektor, gjennomført i 2018 og 2019 av professor David Jordhus-Lier og postdoktor Camilla Houeland som en del av forskningsprosjektet WAGE: Arbeid og organisering i en grønn økonomi. Dette forskningsprosjektet er også undertegnede tilknyttet, og det er jeg som har transkribert samtlige intervjuer. Intervjuene analyseres som tekster, og transkripsjonsprosessen gir en ekstra dimensjon innsikt til meg som forfatter. Jeg som forsker sitter dermed på en mer dyptgående forståelse av nyansene, tonen, følelsene og dynamikken i fokusgruppeintervjuet enn om jeg skulle lest intervjuer andre har transkribert. Oppgaven undersøker også seks sentrale, offisielle dokumenter som har vært sentrale i å forme HMS-begrepet i relasjon til ytre miljø i moderne tid.

Denne eksplorative, kritiske case-studien vil kunne være til noe hjelp i norsk arbeidslivsforskning for å kunne peke på noen relasjoner mellom natur og samfunn, arbeid og miljø manifestert i ytre miljø i en HMS-sammenheng på norsk sokkel. Studien etablerer nye innsikter i hvordan HMS forstås og tolkes av sentrale aktører, og hvilken plass det ytre miljøet har i dette. Forskningen tegner opp noen premisser og rammer for en relasjon mellom arbeid og miljø som vil kunne være til god hjelp i andre forskningsprosjekter. Jeg håper også det vil kunne være til bruk for fagbevegelsen for å se nærmere på egen posisjon og reelle interesser i klima- og miljøproblematikk, og at denne oppgaven kan bidra til å avdekke hvordan språket og definisjoner er et verktøy for både stat og arbeidsgiver. Til slutt håper jeg også denne studien vil være til nytte for også miljøbevegelsen i å vise hvorfor arbeidstakerrettigheter og tilstanden til det ytre miljø henger sammen. Ytre miljø som et arbeidslivsbegrep bør være et relevant fagfelt også for denne bevegelsen. For å gjøre denne forskningen, som forhåpentligvis kan være til nytte, har jeg stilt meg tre sentrale forskningsspørsmål.

1.1 Forskningsspørsmål

Mine forskningsspørsmål for denne studien er som følger.

1. *Hvordan defineres «ytre miljø» i HMS-systemet i petroleumsnæringen på norsk sokkel?*

Her er jeg særlig interessert hvordan ytre miljø som idé skapes, og hvordan begrepet operasjonaliseres i noen sentrale styringsdokumenter for HMS. I tillegg ser jeg på hvordan begrepet defineres gjennom praksisen i sektor.

2. *Hvordan praktiserer og forvaltes hensynet til det ytre miljø i HMS-regelverket i norsk petroleumsnæring?*

I dette tilfellet er jeg interessert tillitsvalgte i petroleumssektor og statens institusjoner, og også hvordan sistnevnte relaterer til arbeidskjøper i forvaltningsprosessen.

3. *Både arbeidstakerrettigheter generelt og hensynet til det ytre miljø i HMS synes svekket. Hva kan forklare dette sammenfallet?*

Forskningsspørsmålet kom til som en del av den retroduktive prosessen, hvor dialogen mellom teori og empiri går kontinuerlig. Jeg fant tilsynelatende sammenfallende prosesser på norsk sokkel, som særlig ble et tema i intervju med tillitsvalgte i sektoren. Finnes det teoretiske forklaringer på et slikt sammenfall?

Disse forskningsspørsmålene vil jeg belyse gjennom analyse av en rekke tekster. Det er to hovedtyper tekster som ligger til grunn for denne analysen. Den ene gruppen tekster er offentlige dokumenter som har vært sentrale i politisk behandling av ytre miljø i sammenheng med HMS. Den andre gruppen tekster er transkripsjoner av intervjuer gjort med tillitsvalgte i seks fagforeninger eller -forbund som jobber på norsk sokkel. To av spørsmålene er 'hvordan'- spørsmål. Ettersom det finnes lite forskning på dette temaet fra før av, viste det seg viktig å starte med å utforske feltet som sådan, og gjøre en del avklaringer og utfyllende beskrivelser av det jeg ønsket å se videre på. Selv disse to spørsmålene er 'hvordan-spørsmål, ser jeg også på bakenforliggende prosesser og mekanismer som gir en dypere forklaring på hvorfor sammenhenger er som de er i sektoren. Ettersom denne case-studien går i dybden på noen aspekter ved relasjonen mellom natur og samfunn, arbeid og miljø, har jeg måttet gjøre en del avgrensninger mot tilstøtende temaer.

1.2 Avgrensninger

Denne oppgaven er en begrenset oppgave, der jeg har måttet gjøre mange rasjonaliseringer, valg og avgrensninger underveis. En av de tydeligste avgrensningene er at denne studien konsentrerer seg om staten og arbeidsselgere, og jeg har dermed utelatt en dypere analyse av den siste delen av trepartssamarbeidet, arbeidskjøper, i denne sammenhengen. Samtidig er dette en oppgave som går i dybden på både aktører og strukturer i praktiseringen av HMS på norsk sokkel, og utforsker mange sider ved dette temaet. Jeg skulle gjerne ha gått enda dypere inn i arbeidsselgers og tillitsvalgtes tilnærminger til arbeidsprosessens påvirkning på det ytre miljø. Jeg måtte begrense omfanget av denne oppgaven, og datamaterialet setter også noen begrensninger for hva jeg kan si noe om. Norsk petroleumsindustri har i moderne tid utviklet seg til en mangfoldig industri, der finans og leverandørindustrien er viktige deler av denne næringa. Mitt hovedfokus er aktiviteten på norsk sokkel.

Jeg har også vært nødt til å avgrense arbeidet mitt mot andre flater som i aller høyeste grad berører problemstillingene knyttet til praktisering av HMS og ytre miljø i petroleumssektor. Dette er kanskje særlig tydelig i forbindelse med den større politiske og akademiske diskursen omkring omstilling, digitalisering og kompetanseutvikling, og den tilhørende faglige debatten om nedbemanning, effektivisering, arbeidsplasser, jobbsikkerhet og nulloppgjør.

Denne studien er avgrenset, og konsentrerer seg om ett aspekt av mange i de akademiske og politiske kontaktpunktene mellom petroleumsvirksomhet som sådan og miljø. Jeg har kommet derfor ikke inn på tilstøtende spørsmål som avveininger og sikkerhet rundt industriell utvikling i Nordområdene, ei heller om jus og forvaltningspraksis i tildelingsprosesser og konsesjonsrunder. Dette er absolutt svært spennende geografiske temaer som bør studeres inngående, men det er utenfor sjiktet til denne oppgaven.

Avslutningsvis vil jeg peke på at det behøves mye mer tverrfaglig forskning på relasjonene mellom arbeidsliv og det ytre miljø. Her er det mange spørsmål som i lite tilfredsstillende grad er studert, kanskje særlig knyttet til nettopp arbeidsselgere og deres representanters roller, ansvar og rom for å påvirke egen arbeidsprosess og dens påvirkning på klima, natur og miljø. Disse spørsmålene er i stor grad knyttet til en stadig økende globalisert arbeidsdeling, og ikke minst til internasjonal kapital – arbeidskjøpers påvirkning på klima og miljø. På grunn av nøye gjennomtenkte avgrensninger, har jeg kunnet gjennomføre en dyp analyse, med en tydelig struktur.

1.3 Oppgavens struktur

I **kapittel 1** går jeg gjennom mine forskningsspørsmål, og hva jeg ønsker å finne ut av med denne. Deretter beretter jeg litt om hvilke avgrensninger jeg har gjort meg, og hvorfor. Til slutt finnes en liste over forkortelser som dukker opp i dokumentet.

Denne oppgaven forutsetter at jeg gjør et grundig forarbeid i å dokumentere noe av den historiske bakgrunnen for helse, miljø og sikkerhet generelt, og ytre miljø spesielt. Derfor er **kapittel 2** en nokså grundig redegjørelse for både HMS-regimet på norsk sokkel, og tidligere forskning på relasjonen mellom arbeid og miljø. Konteksten for denne oppgaven er også viktig, så jeg har tillatt meg å også diskutere den analytiske relasjonen mellom natur og samfunn i dette kapitlet.

Kapittel 3 redegjør for det teoretiske rammeverket jeg benytter i denne studien. Jeg går inn på begrepene aktørskap, makt og avmakt. Deretter diskuterer jeg flere aspekter ved fremmedgjøring, før jeg kommer jeg inn på statens interesser og autonomi.

I metodedelen, i **kapittel 4** går jeg grundig gjennom de metodiske valgene jeg har tatt. Denne oppgaven som en case redegjøres for, og deretter diskuteres kritisk diskursanalyse og hvordan denne oppgaven inneholder både en tematisk og en semiotisk analyse. Jeg går så gjennom det vitenskapsteoretiske utgangspunktet mitt for disse valgene. Deretter redegjør jeg for mine datakilder, før fokusgruppe som metode diskuteres utførlig. Til slutt kommer jeg inn på begrensningene i datamaterialet, validitet, reliabilitet og posisjonalitet.

Kapittel 5 er analysekapitlet. Her analyserer jeg først hvordan ytre miljø defineres og operasjonaliseres. Deretter går jeg inn i den semiotiske analysen, som går i dybden på de offisielle dokumentene, ser på hvordan disse er bygget opp, og hva noen av de forskjellige delene av den betyr. Deretter analyserer jeg tematisk både intervjuer og offisielle tekster.

De analytiske funnene blir diskutert opp mot teorien i **kapittel 6**. Her abstraherer jeg hva det jeg har funnet betyr, og søker forklaringer på hvorfor ting er som de er.

I **kapittel 7** konkluderer jeg, oppsummerer og peker videre mot noen anbefaler for videre forskning basert på mine funn og de tilstøtende flatene jeg ikke har kunnet se på i denne studien.

1.4 Forkortelser

AAD	Arbeids- og administrasjonsdepartementet
AMU	Arbeidsmiljøutvalg
CDA	Critical Discourse Analysis, eller Kritisk diskursanalyse på norsk
El og IT	El og IT Forbundet
FAD	Fornyings- administrasjons- og kirke departementet
Fafo	Forskningsstiftelsen Fafo, tidligere Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon
FIN	Finansdepartementet
FN	Forente Nasjoner
HMS	Helse, miljø og sikkerhet
HSH	Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, i dag Virke
IRIS	International Research Institute of Stavanger
KonKraft	Konkurranseskraft på norsk sokkel
KS	Kommunenes Sentralforvaltning
LO	Landsorganisasjonen i Norge
Mdir	Miljødirektoratet
Meld. St.	Stortingsmelding
NHD	Nærings- og handelsdepartementet
NHO	Næringslivets hovedorganisasjon
NITO	Norges Ingeniør og Teknologorganisasjon
NOU	Norges offentlige utredninger
NSD	Norsk senter for forskningsdata
OD	Oljedirektoratet
OED	Olje- og energidepartementet
Ptil	Petroleumstilsynet
PUD	Plan for utvikling og drift
RNNP	Risikonivå i norsk petroleumsvirksomhet
SAFE	Sammenslutningen av Fagorganiserte i Energisektoren

SOS	Sosialdepartementet
UHO	Utdanningsgruppernes Hovedorganisasjon, i dag Unio
UiO	Universitetet i Oslo
VO	Verneombud
HVO	Hovedverneombud
YS	Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

2 Bakgrunn og kontekst

Sommeren 2014 startet et politisk jordskjelv i Norge da oljeprisen falt drastisk på kort tid. Få offentlige strategier fantes for å takle en dempet økonomisk vekst og økende arbeidsledighet i den sektoren som er den mest innbringende enkeltsektoren for norsk samfunns økonomi. «Oljekrisen» var et faktum, og bragte bensin til et allerede kraftig bål. Hva skal vi leve av etter olja? Spørsmålet klima- og miljøbevegelsen hadde forsøkt å få politikere og næringsliv til å ta på alvor ble med ett mer aktuelt for nye samfunnssjiktet. «Det grønne skiftet» ble kåret av Språkrådet til årets nyord i 2015 (Språkrådet, 2015) og det ble klart for hele landet at det ikke lenger var et spørsmål *om* oljens tidsalder kom til å gå over, men mer et spørsmål *om når*. Satt på spissen var ytterpunktene av frontene om man «skru av krana i morra», eller om en heller burde åpne nye oljefelter i dag som fortsatt var antatt å stå i drift om 40 år.

Inne imellom diskusjonene om oljens levealder fantes det også diskusjoner om hva en slik «omstilling» eller et grønt skifte ville innebære. Spørsmålet en stilte seg var hvordan kan en slik operasjon se ut, og var det ikke viktig at fossilarbeidernes rettigheter og levekår ble ivaretatt i prosessen. Begrepet «just transition» ble et viktig krav for deler av sivilsamfunnets representanter i FNs klimaforhandlinger, og «rettferdig omstilling» ble i norsk sammenheng et uttrykk for et ønske om en kontrollert, offentlig styrt omstilling, utenfor markedsmekanismene. Dette kommer særlig til uttrykk gjennom de politiske kravene fremmet av nettverket Klimavalgalliansen, en sammenslutning bestående av 68 organisasjoner per oktober 2019, hvor av seks av disse er fagforeninger (Klimavalgalliansen, u.å.) Samtidig som diskusjoner om grønt skifte og rettferdig omstilling gikk høyt, kjente lokalsamfunn med høy grad av sysselsetting knyttet til petroleumssektor på konsekvensene av stadig flere permitteringer og oppsigelser.

Arbeidsledigheten i Rogaland steg til et toppnivå i 2016, og det meste av dette var tilknyttet petroleumssektor. I 2017 anslo SSB at sysselsatte knyttet til petroleumssektor var redusert med 46 800 fra 2013 til 2016, som følge av oljenedturen (SSB, 2017). I etterkant har aktiviteten i sektor tatt seg opp igjen, med et økt sysselsettingsnivå. Også investeringsnivået på sokkelen har beveget fra med en reduksjon mellom 2013 og 2016, og deretter en økning igjen fra 2016 til 2019. Den økte aktiviteten gjorde at flere i etterkant har fått tilbake jobben, men det finnes frykt blant fagbevegelsen for at det er etablert en tendens for at disse nye, gamle jobbene tilbys på dårligere vilkår (Tollaksen, 2019).

Når tryggheten i én del av arbeidslivet er utsatt, er det ikke utenkelig at også andre deler av arbeidslivet presses. Nedskjæringer og økonomisk effektivisering er prosesser som kan tenkes å gå ut over sosiale forhold på arbeidsplassen. Det er derfor interessant å se nærmere på hvordan HMS-regimet blir og har blitt påvirket av en så stor endring som oljekrisen har blitt. 'Å være verdensledende på HMS' er og har lenge vært et uttalt mål for alle tre partene i petroleumssektor, både myndigheter, arbeidsgivere og arbeidstakere (Engen, 2017). Likevel er det usikkert om denne målsetningen blir oppfylt. Regjeringen skriver 2018 at det finnes negative tendenser vedrørende HMS-regimet i petroleumssektor, og peker på at:

Storulykkeindikatoren var i 2017 på et lavt nivå, men utviklingen når det gjelder psykososialt arbeidsmiljø og sikkerhetskultur var negativ, og det var en økning i alvorlige personskader. Arbeidsforhold og organisering av arbeidet har betydning for sikkerhet, arbeidsmiljø og helse. Petroleumsindustrien har potensial for storulykker, og de siste årene har det vært flere alvorlige ulykker og hendelser. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 9)

Da er det interessant for meg å se nærmere på hva disse tendensene i HMS-regimet, og hvilke praksiser arbeidsselger og staten opererer med i petroleumssektor, har å si for det ytre miljøet som en del av HMS. Før vi går nærmere inn på dette er det nødvendig å redegjøre for noe av konteksten i denne studien, nemlig relasjonen mellom natur og samfunn.

2.1 Relasjonen mellom natur og samfunn

Kritisk samfunnsvitenskapelig arbeid knyttet til økologiske dimensjoner, har gjerne blitt studert i én av to retninger. Enten som der naturen eller det økologiske betegnes som en ekstern faktor til det økonomiske domenet, eller der naturen og det økologiske analyseres som en integrert del av de samfunnsmessige prosessene (Huber, 2013).

Naturen og samfunnet defineres gjerne av tilsynelatende motsetningsfylte iboende egenskaper. Naturen ses gjerne som 'ren' eller 'urørt' og eksisterer uavhengig av mennesket. Samfunnet er i seg selv menneskeskapt, og eksisterer kun som en del av menneskets organisering av sine egne sosiale relasjoner. Huber hevder at å se på naturen på denne måten, som en «'ekstra-økonomisk' teoretisering av naturen» (Huber, 2013, p. 171, min oversettelse) ignorerer hvordan naturen i seg selv påvirker samfunnet og produksjonsrelasjoner i kapitalismen.

En relatert måte å se på begrepene 'natur' og 'samfunn' er å se på disse som ulike goder vi som mennesker ønsker å ivareta, for deretter å se på relasjonene som produserer dem – også

vår oppfatning av naturen – og relasjonene mellom dem. Her vil man også, slik Gibbs (i Huber, 2013, p. 175, min oversettelse) peker på, komme inn på den «økologiske dimensjonen» som et utgangspunkt for interessekamp mellom forskjellige aktører på forskjellig skala.

I denne studien ser jeg på arbeidet som et uttrykk for en funksjon i samfunnet. Jeg kommer dermed til å benytte meg av begrepet «arbeid og miljø» som en operasjonalisering av den relasjonen mellom natur og samfunn som studeres i denne oppgaven. I denne sammenhengen settes gjerne naturen og arbeidet opp mot hverandre, under argument om at disse to godene er uttrykk for motstridende interesser (Räthzel & Uzzell, 2011). Konflikten mellom de to godene kommer, slik Stevies, Räthzel og Uzzel (2018) ser det, av at kapitalen i stadig økende grad tilegner seg naturen og transformerer den om til varer og salgbare tjenester. Dette er også et argument for at motsetningen mellom samfunn og natur er en oppkonstruert motsetning, og at naturen er en del av samfunnsmaskineriet. Det er kapitalen som er fremmed.

Marx' uttrykte det slik at arbeidet i seg selv bare er den fysiske manifestasjonen av menneskets arbeidskraft, som han kategoriserte som en naturkraft (1976). I dette argumentet blir da den reelle konflikten mellom kapital og natur. Den konfliktfulle relasjonen mellom kapital og natur manifesteres gjennom produksjon og arbeid, der kapitalen sitter med kontrollen (Marx, 1976/1867). På denne måten kan kapitalen tvinge arbeideren til å gjennomføre arbeid som eksempelvis skader naturen, uten at dette er i arbeiderens egentlige interesse (Barca, 2012).

Et interessant spørsmål er spørsmålet om *hvor* naturen er i diskusjoner om relasjonen mellom natur og samfunn. Huber (2013, p. 176, min oversettelse) skriver at:

[I]deen om en lokalisert «natur» forsterker oppfatningen om naturen som en eksternt regulerbar gjenstand (...) Mange case-studier har blitt gjort i lokale rom der en tydelig kan se «den økologiske dimensjonen», eller som Bridge og Jonas sier det, en stedsspesifikk analyse av utvinning eller avfallsplasser «gjør metabolismen mellom natur og økonomi veldig tydelig».

Denne studien er et eksempel på en undersøkelse av økologiske dimensjoner av samfunnsmaskineriet, der den økologiske dimensjonen ikke nødvendigvis er synlig for det blotte øyet. Visst er en lokalisert marin «natur» til stede i en økologisk informert diskusjon om oljens plass i samfunnet. Dette aspektet er dog ikke det eneste. I stadig større grad er det tydelig at et klimaaspekt tvinger seg frem, der nettopp «naturen» er ikke-visuell. Huber (2013) peker på at ideen om en lokalisert, visuell «natur» forsterker også ideen som noe eksternt utenfor oss selv. I petroleumssammenheng kan dette tenkes å oppstå der det er

tydelig at noe negativt skjer med «naturen» dersom det kommer et større oljeutslipp i vannet, men at klimasammenhengen blir mindre tydelig.

Jeg benytter meg likevel av en operasjonalisering som definerer «naturen» eller «miljøet» som noe analytisk eget, av den grunn at dette er et nyttig verktøy i å analysere hvordan interessene som gjerne innbefattes i disse begrepene ivaretas. Jeg deler likevel Dickens (2002, p. 66) analyse av at «en antatt “uavhengig natur” som på ingen måte er berørt av mennesket og deres konvertering av natur til varer er (...) en fiksjon», og Marx' begrep om at naturen er menneskets 'inorganic body' eller *uorganiske kropp* (Marx, 2009/1959/1844, p. 31) som betyr at også mennesket er avhengig av naturen da det er naturen vi lever i og av. I denne oppgaven fungerer begrepene natur/miljø på den ene siden og «samfunn» på den andre siden som substitutt-ord for komplekse sett av relasjoner og (bytte- og nytte-) verdier vi bygger våre praksiser rundt, som i begrepet «ytre miljø» som en del av HMS-regimet. Det sentrale bytteverdi-elementet i denne studien er, ikke overraskende, oljen.

2.2 Oljen

Olje er, naturligvis, en fysisk ting. Olje er også en del av naturen. Av historiske årsaker benytter vi ofte i norsk sammenheng, ordet 'olje' når vi i realiteten snakker om 'olje og gass'. Olje er, kanskje særlig i en norsk diskurssammenheng, et ord som benyttes som en eufemisme for andre prosesser og relasjoner. Dette kommer eksempelvis til syne når vi snakker om 'oljens makt' eller om at man 'jobber i olja', men også i hvordan vi omtaler alt fra råolje til prosesserte produkter som 'olje'. «Olje er naturlig, materielt, symbolsk, politisk og spektakulært (...) [med en] syntetisk og mangefasettert kvalitet» (Watts i Houeland, 2017, p. 24). Oljen tillegges nærmest aktørskap, heller enn at det beskrives hvordan mennesket har bearbeidet den delen av naturen oljen i realiteten er, til en sentral del av det moderne samfunnsmaskineriet.

I min oppgave mener jeg det likevel er matnyttig å benytte 'olje' også som manifestasjonen av et visst sett sosioøkonomiske relasjoner. Dette gir seg til uttrykk i begreper som «oljens forbannelse» eller «oljeavhengighet». De sosiale relasjonene som produserer konseptet 'olje' har en politisk makt. På denne måten påvirker oljen (som både natur og en sentral del av samfunnsmaskineriet), samfunnet og naturen hverandre og relasjonene dem imellom (Huber, 2011).

Samtidig er det et viktig poeng at oljens politiske makt ikke nødvendigvis alltid er synlig som et produkt av sosiale relasjoner, men heller gir seg ut for å være en iboende egenskap i tingen – olje *er* makt (Huber, 2013; Marx, 1976/1867). Oljen som maktfaktor fikk sin særlige vekst som en del av det fordristiske klassekompromisset, og etter hvert nyliberalismens angrep på den organiserte arbeiderklassen. Huber diskuterer oljens tilknytning til «the american way of life» og fagbevegelsens kortsiktige seire for økte lønninger og noen minimumsgarantier for levestandard (2011). Han peker på at et av problemene disse kampene laget, var at «kampen sto om å skape nye geografier for [sosial] reproduksjon heller enn *produksjon*. Med andre ord, arbeiderne hadde fortsatt liten kontroll over eget arbeid, og lite frihet på arbeidsplassen» (Huber, 2011, p. 41).

Fossil energi er en økologisk dimensjon, iboende i kapitalismen som sådan (Huber, 2013). Den fossile energien er en forutsetning for mobiliteten i fremveksten av kapitalismens geografisk spredte produksjonsprosesser og globale verdikjeder. Fossil energi har også skapt andre geografier. Lokale og regionale tungt spesialiserte områder, der den økonomiske aktiviteten er særlig nært knyttet til fossil energi er en fossil variant av «monotowns» eller *monobyer*, med kun én dominerende industri. Til en viss grad kan vi snakke om noen av de samme tendensene på en annen skala når vi referer til populariserte begreper som et lands oljeavhengighet (Huber, 2011). Fossil energi som arbeidsplass har vist seg å behøve et sterkt regime for helse, miljø og sikkerhet. Vi ser hvordan naturen manifesterer seg på arbeidsplassen, gjennom kropper som slites og trenger beskyttelse, og arbeidsprosesser som innebærer at arbeidsselger utsettes for farefulle naturprosesser som vær og vind, og risikofylte kjemiske og mekaniske elementer. Da er det behov også for et klart definert begrep som kan beskytte arbeidsselger.

2.3 HMS-begrepet

Helse, miljø og sikkerhet er et grunnleggende begrep i norsk arbeidsliv. Tilsynelatende er det et noe selvsagt begrep, men hva de tre ordene egentlig innebærer er ikke så gitt som en gjerne skulle tro. Det er særlig miljø-delen av begrepet jeg vil konsentrere meg om her.

Internkontrollforskriften definerer sitt formål som:

Gjennom krav om systematisk gjennomføring av tiltak, skal denne forskrift fremme et forbedringsarbeid i virksomhetene innen:

- arbeidsmiljø
- sikkerhet
- forebygging av helseskade eller miljøforstyrrelser fra produkter eller forbrukertjenester
- vern av det ytre miljø mot forurensning og en bedre behandling av avfall
- forebygging av uhell og ulykker forbundet med egen lovlig aktivitet
- forebygging av uønskede hendelser
- forebygging av uønskede tilsiktede hendelser slik at målene i helse-, miljø- og sikkerhetslovgivningen oppnås (Internkontrollforskriften, 1996 § 1)

Her kommer det tydelig fram at formålet med internkontrollforskriften også er å verne om det ytre miljøet, og skjerme det fra både «miljøforstyrrelser» og forurensning. Dette bekreftes av Arbeidstilsynet som skriver at «HMS omfatter også vern av ytre miljø og andre sikkerhetsaspekter enn arbeidstakernes sikkerhet, helse og velferd.» (Arbeidstilsynet, u.å.)

I forurensningsforskriftens §40-2 defineres *miljøskade* som:

(...) enhver skade forårsaket av forurensende virksomhet a) som har betydelige negative virkninger på arter og habitater b) som har betydelige negative virkninger på vannets økologiske, kjemiske og/eller kvantitative tilstand, og/eller økologiske potensial, som definert i vannforskriften, eller c) som forårsaker en betydelig risiko for at menneskers helse påvirkes negativt som følge av direkte eller indirekte innføring, i, på eller under jord, av stoffer, preparater, organismer eller mikroorganismer (overflate og grunnvann). (Forurensningsforskriften, 2004 § 40-2)

I denne forskriften settes menneskets helsemessige tilstand og påvirkning på denne i direkte sammenheng med forurensning og ytre miljø.

I styringsforskriftens §26 bokstav k skiller det likevel aktivt mellom helse, sikkerhet og ikke minst arbeidsmiljø og ytre miljø gjennom denne formuleringen om hva en søknad om samtykke til aktiviteter til Petroleumsdirektoratet blant annet må inneholde:

[sic] en oppsummering av resultatene fra de miljørettede risiko- og beredskapsanalysene, jf. § 17, samt en beskrivelse av hvordan den planlagte beredskapen mot akutt forurensning er ivare tatt på de områdene hvor resultatene også har betydning for helse, sikkerhet og arbeidsmiljø, når denne informasjonen ikke allerede er sendt til Petroleumstilsynet (Styringsforskriften, 2010 § 26 bokstav k)

Arbeidslivlovutvalget definerer ytre miljø som «saker som angår virksomhetens bruk av og påvirkning på naturressursene» (NOU 2004: 5, 2004 12.5.9).

Selv om «ytre miljø» er en etablert og integrert del av det gjeldende HMS-begrepet, finner jeg altså ingen klar definisjon av begrepet. Jeg finner heller ikke begrepet tilstrekkelig operasjonalisert til at det kan utledes én entydig tolkning av begrepet. La oss nå gå nærmere inn på HMS i petroleumsssektor, for å kunne vurdere ytre miljø som én del opp mot resten av HMS-regimet.

2.4 HMS-regimet i petroleumssektor

Dagens forordninger for helse, miljø og sikkerhet har sine røtter i *Lov om tilsyn med arbeid i fabrikken*, fra 1892, hvis formål var å forebygge ulykker og helsefare i fabrikker og annen industri. I 1936 ble *Arbeidervernloven* innført, forløperen til *Arbeidsmiljøloven* av 1977. Arbeidervernloven gjaldt samtlige arbeidere på fastlandet, og fastslo prinsipielle regler om vern mot usaklig oppsigelse og rett til ferie. Samme år som *Arbeidsmiljøloven* kom, i 1977, fikk vi Bravo-utblåsningen. Dette var den største utblåsningen på norsk sokkel. Utblåsningen bekreftet den stadige og akutte faren for storulykker også knyttet til ytre miljø, og fikk innvirkning på både sikkerhetssystemer og de offentlige diskusjonene om oljeindustriens påvirkning på natur og miljø (Houeland & Jordhus-Lier, 2021). *Arbeidsmiljøloven* ble innført som en lov for alle arbeidstagere, og satte en rekke grundigere krav til velferdsordninger, arbeidsmiljø og en organisert vernetjeneste. Da *Arbeidsmiljøloven* av 1977 ble gjort gjeldende også på sokkelen, var dette en milepæl for HMS-regimet i petroleumssektor (Houeland & Jordhus-Lier, 2021). I 2005 ble *Arbeidsmiljøloven* revidert, der blant annet vern av arbeidstager som varsler var et sentralt tema (Arbeids- og sosialdepartementet, 2018).

Regelverket for sikkerhet omtales som et «funksjonelt risikobasert regelverk» HMS-regimet i offshore petroleumssektor skiller seg på noen punkter fra det øvrige arbeidslivet. Der Arbeidstilsynet har tilsynsmyndighet med helse, miljø og sikkerhet i arbeidslivet forøvrig, har Petroleumstilsynet (Ptil) tilsynsmyndighet med dette feltet i petroleumssektor. Ptil er koordinerende organ på alle felter, men miljø-delen i feltet er delt, slik at det er Miljødirektoratet (Mdir) som fører tilsyn med forhold vedrørende ytre miljø, og Ptil følger opp det indre arbeidsmiljøet. Viktige lover for regulering av arbeidsliv og ytre miljø i petroleumssektor er som følger (korttittel i parantes): *Lov om petroleumsvirksomhet* (petroleumsloven), *Lov om vern mot forurensninger og avfall* (forurensningsloven), *Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv.* (arbeidsmiljøloven) og *Lov om avgift på utslipp av CO₂ i petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen* (Lov om avgift på utslipp av CO₂).

Regelverket som gjelder for Petroleumsdirektoratets ansvarsområder er: *Forskrift om helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten og på enkelte landanlegg* (rammeforskriften), *Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter* (internkontrollforskriften), *Forskrift om utføring av aktiviteter i petroleumsvirksomheten* (aktivitetsforskriften), *Forskrift om styring og opplysningsplikt i petroleums-*

virksomheten og på enkelte landanlegg (styringsforskriften), samt *Forskrift om utforming og utrustning av innretninger med mer i petroleumsvirksomheten* (innretningsforskriften) og teknisk og operasjonell *Forskrift om tekniske og operasjonelle forhold på landanlegg i petroleumsvirksomheten med mer* (teknisk og operasjonell forskrift).

Andre relevante forskrifter for forvaltningen av ytre miljø i petroleumssektor er: *Forskrift om ressursforvaltning i petroleumsvirksomheten* (ressursforskriften) og *Forskrift om begrensning av forurensning* (forurensningsforskriften) (Riksrevisjonen, 2019b Kap. 15). Noen av disse lovene og forskriftene har vært et viktig utgangspunkt for arbeidet i denne studien.

2.5 Ansvarsfordeling for oppfølging av HMS

Forskriftene slår fast at ytre miljø er en integrert del av slik HMS-begrepet skal forstås. I forvaltningen av dette lovverket er ikke integrasjonen like tydelig. Ansvarsfordelingen i myndighetenes oppfølging av HMS, og fagfelt som sogner til HMS i petroleumssektor, er svært fragmentert. Det er petroleumsselskapene selv som har ansvar for at HMS ivaretas, og myndigheter har ansvar for å stille krav til og følge opp selskapene.

Miljødirektoratet har generelt tilsynsansvar for forurensning og installasjonenes påvirkning på det ytre miljøet. Miljødirektoratet stiller også krav til, og fører tilsyn med kommunens beredskap mot akutt forurensning i mindre skala. Likevel slår Riksrevisjonen fast at miljømyndighetene er lite involvert i næringens arbeid med å forbedre analysene for beredskap og risiko, med tanke på ytre miljøforhold (Riksrevisjonen, 2019b kap. 2.2, 2.3). Petroleumstilsynet har det øvrige tilsynsansvaret for HMS, og da også beredskap og forebygging av akutt forurensning. Samtidig er det Miljødirektoratet som har ansvar for å stille krav til oljevernberedskap og utslipp for operatør, og Kystverket som har ansvaret for den statlige oljevernberedskapen. Kystverket kan likevel først føre tilsyn med beredskapen når akutt forurensning har oppstått, og det er Petroleumstilsynet som først blir varslet om en hendelse og som har ansvar for å følge opp operatørens beredskapsplaner vedrørende utblåsninger. Etter at Petroleumstilsynet først har mottatt varsel om en alvorlig eller akutt hendelse, videresender disse bekreftelse av varselet til Kystverket, Miljødirektoratet, Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap, Statens helsetilsyn og andre relevante myndighetsinstitusjoner (Riksrevisjonen, 2019a, p. 54; 2019b kap. 2.5, 13.6.2).

Saker som angår ytre miljø er ikke lovfestet blant verneorganisasjonens arbeidsoppgaver. Arbeidslivlovutvalget ble i 2001 oppnevnt for å blant annet utrede endringer i arbeidsmiljøloven. Mandatet for utvalget sier at utvalget også skal vurdere verneorganisasjonens rolle i saker om ytre miljø. Utvalget ønsket ikke å lovfeste ytre miljø som en del av verneorganisasjonens oppgaver (NOU 2004: 5, 2004 2.4). Mangelen på reell integrasjon av ytre miljø som en del av HMS-begrepet i forvaltningen vises også i at også Arbeidslivlovutvalget definerer vekk ytre miljø som ikke noe de ønsker å se nærmere på, enda mandatet eksplisitt ber utvalget vurdere verneorganisasjonens rolle i saker om ytre miljø. Utvalget forklarer begrensningen av sitt virkeområde faglig med:

Kravene til ytre miljø er i hovedsak hjemlet i regelverket om forurensning og ikke i arbeidsmiljøloven. *Utvalget* vil presisere at HMS-begrepet i denne utredningen og i forslaget til revidert lov betyr helse, *arbeidsmiljø* og sikkerhet. *Utvalget* går ikke nærmere inn på diskusjoner knyttet til arbeidstakers medvirkning i forhold til vern av det ytre miljø mot forurensning og en bedre behandling av avfall. Dette utelukker ikke at partene lokalt velger å samarbeide om dette i forbindelse med for eksempel arbeidsmiljøutvalg dersom de ønsker det. (NOU 2004: 5, 2004 6.6.1, kursivering i originaltekst)

Flertallet i utvalget begrunner også begrensningen med at «en slik utvidelse av verneorganisasjonens rolle krever en mer inngående utredning enn det *utvalget* har hatt mulighet for å gjennomføre (...)» (kursivering i originaltekst, NOU 2004: 5, 2004 12.5.9). Begrensningen skjer til tross for at utvalget selv legger vekt på Internkontrollforskriftens definisjon av HMS, og fremhever punktet om vern av det ytre miljø mot forurensning og en bedre behandling av avfall som ett av tre sentrale punkter, av de totalt syv punktene forskriften etablerer (NOU 2004: 5, 2004 6.6.1).

Et problem med denne tilnærmingen er at man kan ende opp med å etablere en 'ond spiral' i tilnærmingen til ytre miljø som en del av HMS-begrepet. I forvaltning og politiske prosesser er det fare for at en hjemler å definere ut ytre miljø som en integrert del av begrepet i at man ellers har definert det ut tidligere. En slik tilnærming vil i praksis kunne hindre at forvaltningen følger opp Internkontrollforskriften slik den foreligger og presiserer ytre miljø som en del av det sentrale HMS-arbeidet, dersom ikke saker gjeldende ytre miljø følges tilstrekkelig opp og gjøres tilfredsstillende integrert på annet vis. Det er uklart om denne 'onde spiralen' av utdefinering er gjort bevisst eller ubevisst av aktørene i petroleumssektor, og det er dessverre lite forskning på ytre miljø i en HMS-sammenheng per i dag.

2.6 Tidligere forskning

Den eksisterende forskningen på HMS og arbeidsliv er preget av å i stor grad være oppdragsforskning fra en av partene i arbeidslivet. Derfor er mye av forskningen som foreligger i Norge rapporter med utgangspunkt i felter som jus, samfunnsmedisin og teknologiledelse. Forskning vedrørende det ytre miljøets stilling i arbeidslivet eller liknende problemstillinger og temaer glimrer med sitt fravær. Det er også sjeldent å finne forskning på HMS-problematikk sett fra et samfunnsvitenskapelig ståsted, med noen hederlige unntak i samfunnsmedisinsk forskning.

Det er med tiden gjort en del historisk forskning på norsk petroleumssektor, som tar opp i seg temaer som sektorens konflikter med fiskeri og relasjon til klimapolitikken, samt den historiske utviklingen av HMS på norsk sokkel (Houeland & Jordhus-Lier, 2021; Ryggvik, 2018). *Koblingen* mellom disse to har likevel i liten grad blitt dekket i litteraturen.

Samfunnsgeografien har et aktivt fagmiljø i økonomisk geografi, der arbeidsgeografien er en underdisiplin. Særlig i den kritiske geografien som fagtradisjon, med røtter i den marxistisk inspirerte akademiske vendingen på 1960-tallet, har arbeidsgeografien vært et forholdsvis lite, men viktig fagfelt. I de senere år har miljø- og klimaproblematikk blitt et stadig viktigere felt også i samfunnsgeografien. Det er særlig i krysningspunktet mellom samfunn og miljø den kritiske samfunnsgeografien har bidratt. Samtidig er det slående hvor lite samfunnsgeografisk forskning det finnes på helse, miljø og sikkerhet som en viktig del av arbeidets sosiale vesen, forskjellige HMS-regimer og deres virkning, eller andre problemstillinger som setter HMS i sentrum for forskningen. Dette til tross for HMS-problemstillings iboende geografiske natur, der mange spørsmål knyttet til territorialitet og skalaens innvirkning på ansvar og definisjoner av hendelser, samt romlige avgrensninger av ansvarsområder melder seg.

Noen av de viktigste samfunnsgeografiske verkene på feltet i krysningspunktet mellom samfunn og miljø inkluderer Neil Smiths *Uneven development: Nature, capital, and the production of space* fra 1984 forsøker å belyse hvordan ujevn utvikling skapes av kapitalismens produksjon av helt spesielle rom og relasjoner mellom natur og samfunn, samt utbytte av naturen (Smith, 1984); Noel Castrees *Making sense of nature: Representation, Politics and Democracy* fra 2014 der Castree fører et konstruktivistisk argument for at «naturen» ikke er naturlig konsept som er noe gitt i seg selv, men konsepter skapt av noe og noen for deg (Castree,

2014). Den aller mest betydningsfulle geografen på dette feltet er nok likevel den britiske professor David Harvey, som allerede på 1960-tallet var en av de første og tydeligste i å vende seg fra en analyseform kjent som «den kvantitative vendingen» i samfunnsgeografien, til å kombinere marxistisk dialektikk og kritisk tenking rundt naturens rolle og kapitalismens påvirkning på naturen og mennesket. I verket *Justice, Nature and the Geography of Difference* fra 1996 går Harvey i dybden på sosial og miljømessig rettferdighet, og argumenterer for hvordan geografiske forskjeller kan benyttes for å skape mer økologisk bærekraftige samfunn (Harvey, 1996).

Samtidig som diskusjonene om hvordan verdenssamfunnet og dets mikropartikler i lokalsamfunn og stater kan endres til sosiale og økologisk bærekraftige, har et nytt tverrfaglig forskningsfelt begynt å vokse frem. Environmental Labour Studies ble for alvor etablert av professor i sosiologi Nora Räthzel og professor i miljøpsykologi David Uzzell i samleverket *Trade Unions in the Green Economy* fra 2012. Redaktørene forklarer begrepet i innledningen til verket med:

Måten natur og arbeid er iboende sammenkoblet og likeverdig truet av den globaliserende kapitalen gir oss det teoretiske fornuftsgrunnlaget, mens utviklingen av miljøorientert fagforeningspolitikk over hele verden gir oss det empiriske fornuftsgrunnlaget for et studieområde vi foreslår å kalle miljøorienterte arbeidslivsstudier (min oversettelse, Räthzel & Uzzell, 2012, p. 10).

Forskningen på dette feltet søker å avdekke hvordan arbeid påvirker klima og miljø, og hvordan både (organisert) arbeid, klimaet og naturen er truet av de samme nyliberale strukturene, primært gjennom økonomisk globalisering. Feltet forsøker også å analysere hvordan fagforeninger som politiske aktører kan spille en positiv rolle i møte med globale klima- og miljøproblemer. Jeg søker å gjøre noe av det samme, og se relasjonen mellom arbeid og miljø gjennom en konkret case. Da behøver jeg et godt teoretisk rammeverk som gjør meg i stand til å abstrahere og trekke noen lærdommer ut av casen.

3 Teoretisk rammeverk og begreper

For å studere mine forskningsspørsmål har jeg valgt meg rammeverket handler om *aktørskapet* den organiserte arbeidskraften utøver på arbeidsplassen og i arbeidslivet, *fremmedgjøringen* tillitsvalgte opplever til miljøkonsekvensene av sitt eget arbeid, samt *statens interesser* i å regulere forholdet mellom arbeid og miljø på sokkelen. Begrepene har altså et samspill, som muliggjør analyse av staten representert gjennom forvaltning og myndighetsorganer samt de tillitsvalgte i norsk petroleumssektor.

I denne studien gransker jeg hvordan ‘ytre miljø’ defineres som konsept og i relasjon til det øvrige HMS-begrepet og hvordan HMS praktiseres i petroleumsnæringen. I tillegg undersøker jeg forholdet mellom arbeidstakerrettigheter, HMS og hensynet til det ytre miljø.

Spørsmålene belyses gjennom to sett med analyser. Dataen analyseres gjennom først ved en semiotisk analyse i tråd med den kritiske diskursteorien, og gjennom en tematisk analyse. Deretter diskuteres funn og observasjoner fra den semiotiske analysen ved hjelp av de teoretiske begrepene aktørskap, makt og avmakt, fremmedgjøring og statens interesser for å kunne trekke ut noen mer generaliserbare funn.

3.1 Aktørskap, makt og avmakt

I denne studien ønsker jeg blant annet å studere hvordan tillitsvalgte i petroleumssektor praktiserer HMS, når det kommer til aspektet ytre miljø. Jeg vil også undersøke hvordan tilstandene for arbeidstakerrettigheter, HMS og ytre miljø henger sammen i sektoren. For å forstå disse spørsmålene vil det være viktig å se på hvem som har makt til å definere, styre og ta avgjørelser i de prosessene disse temaene behandles. For å kunne se på de tillitsvalgtes handlinger, er det også viktig å forstå deres aktørskap og handlingsrom. Hvordan er disse spørsmålene belyst i teoretiske diskusjoner om makt og muligheter for å handle? De analytiske konseptene *aktørskap* og begrepsparet *makt – avmakt* kan hjelpe oss til å se hvordan muligheten for å fremme sine interesser begrenses eller muliggjøres for aktørene i petroleumsnæringen, særlig i relasjon til andre aktører i næringen.

Jeg lener meg her på en mer eksistensialistisk marxistisk analyse, som peker på at dynamikken mellom strukturer og individer og hvordan disse påvirker hverandre er interessant. Det er dermed ikke noe motsetningsforhold mellom aktørskap og struktur, men begge deler må analyseres for å kunne tegne seg et bilde av virkeligheten (Sartre, 2004/1960).

Menneskets aktørskap muliggjøres av strukturer, men strukturer setter også begrensninger for aktørskapet. Strukturer både (re)produseres av og påvirker mennesker. Aktørskap henger derav også sammen med makt. Makt er noe en aktør kan inneha, mens aktørskapet henger sammen med en aktørs bevisste bruk av makt (Houeland, 2017; Wright, 2000).

En arbeiders-, arbeiderklassens-, fagbevegelses- og fagforeningers aktørskap kan analyseres ved hjelp av begrepet *labour agency* eller arbeiderens aktørskap. Arbeiderens aktørskap muliggjøres og begrenses av spesifikke strukturer, kontekster og relasjoner, både som enkeltindivid og som en kollektiv aktør (Coe & Jordhus-Lier, 2011; Herod, 1997). Den tillitsvalgte kommer på denne måten i en spesiell posisjon, der den både har aktørskap som seg selv, som en del av det kollektive, og som enkeltperson i kraft av å være en representant for dette kollektivet. Dette fører igjen til at den tillitsvalgte kan komme i en posisjon der dens interesser som tillitsvalgt ikke nødvendigvis er sammenfallende med vedkommendes egne interesser, eller andre kollektive interesser i samfunnet en selv agiterer for.

Coe og Jordhus-Lier legger vekt på kollektivt aktørskap i praksis som «strategier som skifter det kapitalistiske *status quo* til fordel for arbeidere» (2011, p. 216, original kursivering, min oversettelse). Samtidig vil det i tilfellet Norge ofte være i fagbevegelses interesse å bevare et status quo med en relativt velutviklet velferdsstat og arbeidsrettigheter og hindre uthuling av denne (Houeland, 2017). Katz operasjonaliserer (kollektiv) aktørskap til tre handlingsstrategier for motstand. *Resilience* eller motstandsdyktighet, *reworking* eller omarbeiding, og til sist *resistance* eller aktiv motstand, (Katz i Coe & Jordhus-Lier, 2011). Motstandsdyktighet er en handlingsstrategi der aktørene jobber for at deres kollektive forhold ikke skal forverres. En omarbeidende strategi søker å reformere og bedre forholdene innenfor de eksisterende rammene, og en strategi for aktiv motstand handler om å i større grad endre disse rammene fundamentalt. Som Houeland (Houeland, 2017, p. 55) peker på må det «(...) legges til at intensjonen [for motstandsarbeid] kan være på et nivå for aktiv motstand, mens utfallet er på et omarbeidingsnivå, og det utgjør fortsatt en form for aktørskap». Den norske fagbevegelsen har en lang historie med å drive effektivt arbeid på et omarbeidende nivå, der man jobber innenfor kapitalismens rammer for å trekke markedets strukturer og maktfordelingen i arbeidernes retning.

Denne historiske manifestasjonen av fagbevegelses effektive omarbeiding av forhold innenfor eksisterende rammer samsvarer godt med Wrights operasjonalisering av typer makt (2000). Fagbevegelses makt ligger i å kunne påvirke økonomien direkte gjennom streik, og i

å organisere kollektivt for å påvirke politikk (Houeland, 2017). Den første handlingen knyttes til arbeidernes *strukturelle makt* som kommer av deres posisjon i produksjonen, i relasjon til kapitalen. Den andre handlingen knyttes til deres *organisatoriske makt*, altså det å organisere og skape kollektiver (Wright, 2000). Websters begrep «(...) *institusjonell makt* handler om å påvirke juridiske [regimer] eller styringsregimer» (Webster i Houeland, 2017, p. 58). Den institusjonelle makten kommer til syne i mekanismer som arbeidslivslovgivning, lønnsforhandlinger og trepartssamarbeidet mellom stat, arbeidsselger og arbeidskjøper. Kort sagt omhandler den institusjonelle makten «avtaler om reglene for spillet sosial konflikt [er]» (Houeland, 2017, p. 64).

Historisk har den norske fagbevegelsen hatt substansiell organisatorisk makt, særlig gjennom LOs tette bånd til Arbeiderpartiet og høy organiseringsgrad. Arbeiderpartiet har hatt makten i Norge ved flest anledninger i etterkrigstiden. LOs nære tilknytning til regjeringspartiet har muliggjort etablering av betydelige institusjoner som frontfaget, trepartssamarbeidet og 'den norske modellen'. Slik har også den institusjonelle makten også blitt stor. Man kan også snakke om en type diskursiv makt relatert til den institusjonelle, der fagbevegelsen er en sentral del av de politiske kompromissene som inngås, både på oljepolitikken, den øvrige industripolitikken, men også på klimapolitikk. Mildenerger beskriver petroleumsbransjens 'doble representasjon' der petroleumsindustrien har hatt stor påvirkning på klimapolitikken uansett regjering også i Norge, ettersom den er representert ved både arbeidskjøper og arbeidsselger, der høyresiden tradisjonelt har favorisert førstnevnte og venstresiden sistnevnte (Mildenerger, 2020). Denne makten en samlet bransje har ovenfor staten har også doktorgradsstipendiat Kjetil Raknes diskutert utførlig, blant annet i den offentlige politiske debatten (Raknes, 2020).

Blant tillitsvalgte i norsk petroleumssektor uttrykkes det frykt for at deres former for makt er minkende, og dette kommer til syne i flere av intervjuene denne studien baserer seg på. Nyliberalistiske styringsregimer og påfølgende svekkede arbeidstakerrettigheter er en del av dette bildet. I denne oppgaven studerer jeg en del relasjoner og prosesser som blant annet viser hvordan den sosiale dialogen mellom partene i petroleumssektor, og derav 'spillereglene' og den institusjonelle makten har endret seg. Jeg studerer også hvordan ytre miljø defineres i HMS-begrepet i noen sentrale styringsdokumenter. Her vil en finne uttrykk for nettopp maktkamp mellom aktører, og særlig institusjonell makt eller avmakt.

Organiseringsgraden har historisk vært høy i Norge, og enda høyere i Norden forøvrig. Organisasjonsgraden er fallende i Norden, men det har vært et noe mindre dramatisk fall i Norge mellom 1995 og 2016 enn i Finland, Sverige og Danmark (sistnevnte ikke iberegnet interesseorganisasjoner uten tariffavtaler eller tillitsvalgte) (Nergaard, 2018). Likevel beretter de tillitsvalgte også i petroleumsindustrien i Norge om utfordringer i rekrutteringen og for lav organisasjonsgrad. Mindre kapasitet til å organisere fører til at forbundene og foreningene får minkende organisatorisk makt (Wright, 2000).

Den strukturelle makten til forbundene som organiserer i petroleumssektor i Norge er tydelig. Oljearbeiderne har en viktig plass i den norske økonomien, og de potensielle økonomiske konsekvensene av en streik er signifikante. Streikemakten er sånn sett stor. Likevel er det verdt å stille spørsmålsteget ved hvordan streikemakten ser ut i praksis. Det å stenge ned oljeproduksjonen er et så mektig våpen, med så enorme økonomiske konsekvenser at terskelen for å gjøre det i praksis blir for høy til at det benyttes. Det var svært mange streiker i starten av norsk oljeproduksjons historie, og i disse i kravene til lønnsdannelse, arbeiderrettigheter og HMS som lå bak dem, fungerte fagbevegelsen i petroleumssektor som pionerer for arbeiderbevegelsen forøvrig (Houeland & Jordhus-Lier, 2021). Dette endret seg i midlertid på 80-tallet. I 1980 ble aktiviteten på Ekofisk stoppet i 15 dager før det ble satt inn tvungen lønnsnemnd, noe som førte til et tap for staten på 1,5 milliarder kroner. Streiken førte til kjennelse på felles arbeidstid og skiftordninger (Gjerde, 2017). I 2012 initierte Industri Energi og SAFE en streik på tre plattformer. Norsk Olje og Gass (den gang hetende Oljeindustriens Landsforening) svarte streiken etter tolv dager, med å varsle lockout og produksjonsstans på 70 plattformer. Regjeringen beordret konflikten inn til tvungen lønnsnemnd, og fagforbundene fikk ikke medhold i sine krav i Rikslønnsnemnda (Seip, 2013). Som Fafo skriver, begrunnet staten dette inngrepet «(...) på samme måte som tidligere inngrep i denne sektoren – med henvisning til landets økonomi og renommé som pålitelig leverandør av olje og gass.» (Seip, 2013, p. 48). Statens bruk av tvungen lønnsnemnd uten trussel for liv, personsikkerhet eller helse fikk kraftig kritikk fra International Labour Organizations (ILO) organisasjonsfrihetskomité, som mener at dette er i strid med internasjonalt regelverk for arbeid (Christensen, 2014). I senere tid har staten flere ganger beordret tvungen lønnsnemnd i petroleumsnæringa (Houeland & Jordhus-Lier, 2021).

En form for avmakt kan belyses gjennom Sartres begrepspar *fused groups* og *alienated series*. Sartre skilte bevisst mellom begrepene *grupper* og *serier*, der han anså grupper som en

menneskesamling som er bevisst sine felles interesser og jobber sammen mot dem, og *serier* er mennesker med felles materielle interesser som så og si 'sitter på hver sin tue'. Jeg oversetter serier til det norske *ansamlinger*, et etablert begrep for mennesker som ikke er et sted i fellesskap, selv om de befinner seg på samme sted. Mest interessant i denne sammenhengen er Sartres begrep for avmakt, hans definisjon av alienated series som en betegnelse på de menneskeansamlingene som ikke får mobilisert egne krefter til å handle for å endre sin tilstand. Begrepet kan oversettes med *fremmedgjorte ansamlinger*. Motsetningen til fremmedgjorte ansamlinger er fused groups, eller *sammenføyde grupper* som begrep for de gruppene som har en felles identitet og bevissthet, og som overkommer passivitet for å tilkjempe seg frihet (Sartre, 2004). Som arbeidsselgere må dermed fagbevegelsen kunne betegnes som en meget sammenføyd gruppe. Men, som klimaengasjerte i møte med nettopp en klimadrevet determinert omstilling, om enn temporært usikker, kan det være verdt å spørre om ikke fagbevegelsen i petroleumssektor kan sies å ligne på en slags fremmedgjorte ansamlinger i rollen som klimaaktører. I flere intervjuer med tillitsvalgte fremmes det at det er et viktig poeng at «markedet bestemmer» når og hvordan en eventuell omstilling bort fra petroleum finner sted. Å så og si 'vente på markedet' i stedet for å utvikle egne krav og politikk for å endre sin tilstand, kan peke i retning av en følelse av avmakt.

3.2 Fremmedgjøring

Denne oppgaven ser blant annet på arbeidsselgeres mulighet og evne til, samt ønske om å ta ansvar for miljøkonsekvensene av eget arbeid. Hvordan kan arbeidsselgeres relasjoner til eget arbeid teoretiseres? *Alienation, estrangement* eller fremmedgjøring er et sentralt analytisk tema hos særlig den tidlige Marx. Fremmedgjøring handler i all hovedsak om en effekt av arbeidsprosessen, der mennesket gjennom sin arbeidskraft interagerer med naturen, og der de to partene gjensidig påvirker hverandre. Dickens (2002) deler arbeidsprosessen i tre elementer. Det første elementet er aktiviteten arbeid, det andre elementet er verktøyene som legger til rette for at arbeidsprosessen kan skje, og det siste elementet er de delene av naturen arbeidet interagerer med.

Fremmedgjøring er Marx' uttrykk for at arbeiderens arbeidskraft ikke lenger tilhører hen selv, men er utenfor hen selv. Det er et brudd mellom det Marx karakteriserer som menneskets iboende kreative kraft og produksjonsprosessen (Marx, 2009/1959/1844). Marx (2009/1959/1844, p. 30) argumenterer for at fremmedgjøringen manifesteres «ikke bare i

resultatet, men i den produktive handlingen, i produksjonsaktiviteten selv.» Dickens (2002, pp. 58-59) legger vekt på at fremmedgjøring skyldes teknologisk (på arbeidsplassen) og sosial (i samfunnet) arbeidsdeling i arbeidsprosessen, og at «arbeidsdeling fjerner folks forståelse av seg selv og deres relasjon til produktene deres, til naturen og til andre arter. Igjen, det resulterer i fremmedgjøring, når mennesker feiler i å forstå selve verdenen de skaper». Arbeideren fremmedgjøres fra seg selv, fra produksjonsprosessen, fra naturen og fra produktet hen skaper. Sistnevnte fører i neste instans til det marxister vil definere som fetisjisering av varer. «Folk har ikke bare skapt objekter de ikke lenger har noen tilknytning til, men de ender opp med å tilbe som ting nettopp de samme objektene de har skapt» (Dickens, 2002, p. 65). Kanskje ser vi også en fetisjisering av olje i norsk sammenheng, der oljen og dens bytteverdi i seg selv tilbes, heller enn at nytteverdien, arbeids- og produksjonsprosessen er det som anses å gi varen olje en verdi. Dette er nettopp Hubers poeng når han skriver at «[o]lje har ingen iboende makt utenfor de sosiale og politiske relasjonene som produserer den som en så «vital» ressurs. Faktisk, det å tilegne olje så enorm sosial og politisk makt er et perfekt eksempel på hva Karl Marx refererte til som *fetisjisme*» (2011, p. 33).

Slik petroleumsmarkedet og -politikken er organisert, er premisset for at oljearbeideren har en jobb å gå til en høy oljepris. Petroleums bytteverdi i markedet blir dermed det eneste som i realiteten teller, heller enn bruksverdien. Dette er kjennetegnet på fremmedgjøring, og vil måtte påvirke hvordan arbeidere i disse produksjonsprosessene tenker og snakker om oljen i som fenomen. Wolff (2018, p. 246) redegjør for Marx' operasjonalisering av fremmedgjort arbeid i fire typer fremmedgjøring:

For det første fremmedgjøres de fra produktet deres, på minst to måter: det kan være at de ikke forstår hva de lager, og, så snart det er laget blir det tatt vekk fra dem. For det andre fremmedgjøres de i den productive aktiviteten (arbeidet) som oppleves som en pine, som ofte krever at en gjør tankeløst eller tungt slit. For det tredje fremmedgjøres de fra deres arts væren. Menneskets distinkte trekk er dets productive og kreative energi. Likevel produserer mennesket blindt under kapitalismen, og ikke i tråd med dets sanne menneskelige kraft. Dermed, argumenterer Marx, føler arbeideren seg fri bare når hen er borte fra arbeidet, opptatt med aktiviteter hen deler med dyrene; spise, drikke og å ha sex. Derav er de fremmedgjort fra deres distinkte menneskelige kraft. Avslutningsvis fremmedgjøres de fra andre mennesker, der bytterelasjonen erstatter gjensidige behov.

Et sentralt poeng er at altså at fremmedgjøring, ifølge Dickens, ikke bare fremmedgjør arbeideren fra seg selv, sitt produkt og andre mennesker, men også fra (den øvrige) naturen og andre arter. Med naturen som menneskets uorganiske kropp slik Marx legger til grunn (Marx,

2009/1959/1844, p. 31, min oversettelse), fører arbeidsprosessen til at mennesket fremmedgjøres også fra seg selv og andre mennesker som art, slik også Wolff peker på i sin fjerde form for fremmedgjøring (2018). Menneskets iboende mening transformeres fra det kollektive og til enkeltmenneskets «individuelle eksistens» (Marx, 2009/1959/1844, p. 31). Et slikt skifte i menneskets iboende mening vil, slik jeg ser det, ytterligere forsterke menneskets fremmedgjøringsprosess i relasjon til andre mennesker, arter og den øvrige naturen. Fremmedgjøring og den kapitalistiske arbeidsprosessen er gjensidig forsterkende mekanismer. Arbeideren må arbeide, men ved å delta i den kapitalistiske arbeidsprosessen og økonomien fremmedgjøres hen. På denne måten reproducerer vi selv de strukturene som undertrykker oss. Denne relasjonen og prosessen kan overføres til relasjonen mellom kapital-arbeider-natur. Oljearbeideren må utbytte naturen, det ligger i den rollens natur så lenge den fossile kapitalismen er den rådende økonomiske strukturen. Prosessen forsterkes og opprettholdes blant annet gjennom fremmedgjøring – fra naturen, og fra mennesker som lider under konsekvensene av fossil kapitalisme.

Kropotkin minner oss om at i tillegg til sosial og teknologisk arbeidsdeling, er verdens produksjonsprosesser preget av også en *romlig* arbeidsdeling. Land og regioner spesialiserer seg i stor grad i en viss type produksjon, enten som følge av naturgitte fordeler, sosiale produksjonsmessige fordeler eller en kombinasjon av disse (Kropotkin i Dickens, 2002). Slik spesialisering gjør at arbeideren i mindre grad har mulighet til å «se hele bildet» av produksjonen, ettersom hen er begrenset til å være involvert i én type produksjon i én ‘type natur’. Dette vil også gjelde i tilfellet norske oljearbeidere, da den romlige arbeidsdelingen skaper fremmedgjøring mellom arbeidere i forskjellige ledd av produksjonskjedene for petroleum. Den samme prosessen skaper også fremmedgjøring mellom produsenter og endeforbrukere av petroleum. Dette er i neste instans en kilde til å mentalt kunne distansere seg fra konsekvensene av eget arbeid, og muligens også fra eget forbruk. I intervjuer med tillitsvalgte i olja kommer det mer enn én gang til syne et ønske om at dersom en omstilling skal skje vekk fra petroleum, må en starte med å kutte i konsumpsjonsleddet av petroleumsprodukter.

Et siste aspekt i tilknytning til fremmedgjøring i arbeidsprosessen er kunnskapsaspektet. Arbeidsdeling fører til at noen typer kunnskap blir ansett som viktigere enn andre. Dickens (2002) peker på at dette særlig har konsekvenser for kunnskap som er lokal, konkret, vanskelig å beskrive, kommer fra det ufaglærte eller sitter i hendene. Å ignorere kunnskap fundamentert utenfor det akademiske, kan ha katastrofale konsekvenser

når det kommer til hvordan mennesker jobber med og i naturen. «Her er det selvsagt snakk om ikke bare kunnskap, men *makt*» (Dickens, 2002, p. 69, min oversettelse, original kursivering). Denne måten å tenkte på ser vi også på norsk sokkel. Vi ser det komme frem i intervju, der en tillitsvalgt fra Industri Energi Bedriftsklubb er bekymret for at digitalt orientert kunnskap, basert på sensorer og situert «på land», tar over for mye annen type kunnskap som sitter i kroppen. Frykten er knyttet til omstillingsprosesser, knyttet til både automatisering og klima. Som de tillitsvalgte trekker frem i samtale, kjenner de på at «det er ingen som kjenner gasslukta før nesa blør». Dette henger sammen med hvordan staten forholder seg til klima og miljø, petroleumssektor og menneskene som jobber i den.

3.3 Staten og dens interesser

I denne studien ser jeg blant annet på to forskjellige aspekter ved staten i relasjon til petroleum og miljø, og produksjonsprosessene i petroleumssektor. I studien spør jeg om hvordan ytre miljø defineres i forbindelse med HMS, i styringsdokumenter fra forvaltning og myndigheter. Her studerer jeg en stortingsmelding fra Arbeids- og sosialdepartementet, to NOU'er, to undersøkelser fra Riksrevisjonen og en rapport fra et ekspertutvalg som forarbeid til den nevnte stortingsmeldingen. Jeg spør også om hvordan den relevante forvaltningen praktiserer HMS-regelverket i oljesektor, når det kommer til aspektet hensynet til det ytre miljø. Miljødirektoratet og Petroleumstilsynet er de to sentrale myndighets- og forvaltningsorganene i selve produksjonsprosessen, og fungerer som representanter for staten og dens interesser. Hvordan kan vi bruke teori for å analysere hvilke interesser staten har? Dette vil hjelpe oss til å kunne si noe om hvorfor praktiseringen og definisjonene av HMS-regelverket er som det er i dag, når det kommer til ytre miljø.

Staten som institusjon, aktør og premissleverandør er et tema den kritiske samfunnsvitenskapen til stadighet vender tilbake til. I denne studien er det relevant å se på hvilke interesser staten representerer i hvilke sammenhenger i et kapitalistisk samfunn, og hva det betyr. Dette er interessant for mitt forskningsspørsmål fordi det sier noe om hva staten er og hvorfor den handler som den gjør i møte med arbeidskjøper og arbeidsselger i petroleumssektor. Å analysere hva staten er vil også kunne si oss noe om hvordan staten forholder seg til problemstillingene som reises i krysningspunktet mellom arbeidsliv og miljø, og hvorfor det er slik.

Disse spørsmålene har blitt studert i stor grad i lys av marxistiske og ny-marxistiske teoretiske bidrag. Et klassisk marxistisk syn på staten, er staten som et instrument for makthavere gjennom kontroll over sentral økonomisk aktivitet under kapitalismen. En innvending fremført av Skocpol (1979) er at denne analysen forenkler at staten er befolket av mennesker som driver den, som har egne interesser, og at staten i forlengelsen av dette også har egne interesser. Det er en teoretisk diskusjon også innad i marxistisk informerte akademiske kretser hvorvidt staten fungerer som et instrument for den makthavere bevisst, eller som en nødvendig funksjon av at staten opererer i en globalisert kapitalistisk økonomi som også setter begrensninger for staten (Miliband, 1983). Disse analysene henger sammen med en pågående diskusjon hvorvidt staten kan anses som et handlende subjekt eller som et objekt som er et produkt av strukturer og prosesser i samfunnet forøvrig. Poulantzas (i Miliband, 1983, p. 58, min oversettelse) formulerte begrepet *statens relative autonomi*, men mente at staten ikke har noen annen funksjon enn å reprodusere den kapitalistiske produksjonsmodellen (Poulantzas & Miliband, 1972, p. 247). Miliband mente dette var en for snever analyse, og ønsket å tillegge staten aktørskap slik at «staten (...) faktisk [kunne] ha en substansiell grad av autonomi, men at den uansett, for alle praktiske formål, forble den herskende klassens stat». Dette begrunnet han i at det er den herskende klassen som styrer staten, og i de sosiale og økonomiske båndene mellom eliter i og utenfor staten.

Statens relative autonomi og samtidige begrensning av å operere i en transnasjonal kapitalisme kommer til syne også i Milibands diskusjon av sosialistiske stater, der han trekker frem at det var slik at «kapitalen også visste at det bare var en liten del av staten som var i fremmede hender: topplagene [i staten] (...) forble mer eller mindre intakt, og var årvåkent opptatt av å begrense skaden regjeringen kunne gjøre» (Miliband, 1983, p. 66, min oversettelse). Dette er et argument for at staten er en kompleks mekanisme, som kan ha iboende konflikter og motsigelser. Dermed vil staten også ha flere og motstridende interesser i forskjellige ledd av den.

Statens autonomi avhenger av maktbalansen mellom klassene, påpeker Miliband (1983). Der den herskende klassen har et absolutt hegemoni er statens grad av autonomi tilsvarende lav. Der hegemoniet utfordres av tilstrekkelig press fra arbeiderklassen, vil autonomien øke. Arbeiderklassen vil på den måten utfordre det Miliband karakteriserer som (1983, p. 62, min oversettelse) “de to hovedimpulsene statens utøvende makt genererer”, henholdsvis makthaveres selvinteresse i å beholde makt og ideen om det som er “i nasjonens

interesse”. Samtidig er staten en større struktur med flere institusjoner med varierende sammensetning, maktbalanse og funksjoner enn den ansamlingen politiske ledere som for øyeblikket er makthavere. Det vil derfor være for lett å påstå at statens interesser er interessene til den til enhver tid makthavende klasse. Staten skapes av mennesker med klassesammenheng, men staten reproducerer også klasser og kapitalistiske strukturer i og utenfor selve statens institusjoner (Jessop, 1979).

Historisk har ideen om det som er «i nasjonens interesse» fra makthaveres ståsted i stor grad sammenfalt med klasseinteressene til kapitalklassen. Makthavere har vært av den oppfatning av at velfungerende kapitalistiske markeder er til det beste for «nasjonen», eller i det minste at ingen alternativer er i større interesse (Miliband, 1983). Likevel er det ikke sånn at staten og kapitalklassen nødvendigvis er en og samme, eller at staten på noe vis automatisk gjør arbeidkjøpers ærend. Skatt og arbeidslivsreguleringer er noe staten leser som «i nasjonens interesse», og kanskje også i interessen av det staten ser som et langsiktig velfungerende kapitalistisk marked, men ikke det er ikke noe kapitalklassen selv ville innført dersom de fikk bestemme helt og holdent selv, ettersom det er noe som begrenser kapitaleiers utbytte. Slik kan man se at staten tilrettelegger for kapitalismen, men begrenser også den enkelte arbeidkjøpers handlingsrom. Jessop forklarer dette som *capital logic school*, der staten er en nødvendig «institusjon ikke direkte underlagt markedskreftene, [som] behøves for å sikre de generelle forutsetningene for kapitalakkumulasjon i sin helhet» - funksjoner som enkelte markedsaktører umulig kan utføre, ettersom deres interesser ikke garantert er sammenfallende med markedets som sådan. (Jessop, 1979, p. 27, min oversettelse). Dette inkluderer statlig intervensjon i markedet dersom det viser selvdestruktive tendenser, samt – slik staten er organisert i dag – å sikre folkelig støtte for denne politikken for å sikre dets reproduksjon (Offe i Jessop, 1979). Et godt HMS-regelverk er et eksempel på en statens intervensjon i markedet, for å sikre mot et selvdestruktivt nivå av utnyttelse av arbeidsselgere. Statens interesser sammenfaller i stor grad med interessene til kapitalklassen, men begrenser og begrenses også av kapitalismen.

I tilfellet norsk petroleumsindustri er et relevant eksempel den norske stats aktive politikk og strategier for å nasjonalisere olja siden denne ble funnet i 1969. Det finnes absolutt store kapitalinteresser på norsk sokkel, som også staten er med på å legge til rette for, også i konflikt med andre interesser. Samtidig viser statens politikk at det finnes noe den anser som ‘nasjonale interesser’, på bekostning av fri kapital. Et høyt skattetrykk som sikrer stadig tilførsel

av kapital i Statens Pensjonsfond Utland må kunne sis å være politikk for en slik 'nasjonal interesse' på bekostning av økt profitt for aksjonærer.

Analyse av statens interesser er også relevant for å analysere tillitsvalgtes aktørskap. Staten og dens forskjellige institusjoner og ledd skaper ramme og kontekst for muligheten for aktørskap. Dynamikken mellom de forskjellige statlige instansene, i dette tilfellet særlig dynamikken mellom Petroleumstilsynet og Miljødirektoratet, spiller direkte inn i fagbevegelsens og dermed også den tillitsvalgtes handlingsrom. I tillegg vil et nærliggende spørsmål være hvor autonomt Petroleumstilsynet i praksis er fra oljeselskapene.

3.4 Oppsummering av teorikapittel

I denne oppgaven undersøkes det altså hvordan tillitsvalgte i petroleumssektor praktiserer HMS, når det kommer til aspektet ytre miljø, og hvordan tilstandene for arbeidstakerrettigheter, HMS og ytre miljø henger sammen i sektoren. For å forstå disse spørsmålene benyttes begrepsparet *makt* og *avmakt*, for å analysere hvem som har makt til å definere, styre og ta avgjørelser i de prosessene disse temaene behandles. For å kunne se på de tillitsvalgtes handlinger, er det også viktig å forstå deres *aktørskap* og handlingsrom.

Studien ser også på arbeidsselgeres mulighet og evne til, samt ønske om å ta ansvar for miljøkonsekvensene av eget arbeid. Hvordan kan arbeidsselgeres relasjoner til eget arbeid teoretiseres ved hjelp av begrepet *fremmedgjøring*.

Oppgaven går også inn i to forskjellige aspekter ved staten i relasjon til petroleum og miljø, og produksjonsprosessene i petroleumssektor. I studien spør jeg om hvordan ytre miljø defineres i forbindelse med HMS, i styringsdokumenter fra forvaltning og myndigheter. Jeg spør også om hvordan den relevante forvaltningen praktiserer HMS-regelverket i oljesektor, når det kommer til aspektet hensynet til det ytre miljø. Analyse av *statens interesser* og grad av *autonomi* fra kapitalen vil hjelpe oss til å kunne si noe om hvorfor praktiseringen og definisjonene av HMS-regelverket er som det er i dag, når det kommer til ytre miljø.

4 Metode

Denne studien er en case-studie av ytre miljø som en del av HMS-praksis i petroleumssektor. Casen er et eksempel på en relasjon mellom miljø og samfunn, gjennom hvordan tillitsvalgte og staten tolker «ytre miljø» som en del av HMS i petroleumssektor. Innledningsvis i prosjektet ønsket jeg å reise ut på plattform, for å observere hvordan arbeid med HMS på sokkelen foregår i praksis. Jeg ønsket også å intervju arbeidsselgere i offshore petroleumssektor om hvorvidt de så HMS og hensynet til det ytre miljø i sammenheng. Samtidig er det begrensninger for et forskningsprosjekt på masternivå, hva størrelse og omfang gjelder. Å få tilgang til å observere relativt fritt på plattform ville også være en svært omfattende og tidkrevende prosess, og det er svært usikkert om det i det hele tatt ville føre frem. Sikkerhetsmessig er det tvilsomt at jeg i det hele tatt ville fått lov, og med en global pandemi ville det ikke vært mulig. Jeg landet derfor på en beslutning om å ta i bruk andre metoder for datainnsamling enn observasjon i felt og intervju av oljearbeidere på arbeidsplassen offshore.

Gjennom mitt arbeide som vitenskapelig assistent for prosjektet WAGE: Arbeid og organisering i en grønn økonomi transkriberte jeg seks fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte i petroleumssektor, inndelt etter fagforening. Datamaterialet i disse intervjuene er svært omfattende, og kommer inn på en rekke forhold mer eller mindre relatert til HMS og hensynet til det ytre miljø. David Jordhus-Lier og Camilla Houeland, forskerne som hadde gjennomført disse intervjuene, kom ikke til å selv gå inn på HMS-forholdene som ble diskutert i sine analyser. Jeg fikk derfor muligheten til å benytte meg av intervjumaterialet knyttet til relasjonen mellom ytre miljø og HMS.

Fokusgruppeintervjuene med tillitsvalgte gir ett perspektiv på diskursen rundt ytre miljø i en HMS-sammenheng i petroleumssektor. For å kunne gå ytterligere inn i denne diskursen, ønsket jeg også å analysere noen sentrale dokumenter som har vært med på å forme, og som også er formet av denne diskursen.

Analysen i denne oppgaven er en hybrid analysemetode av casen ytre miljø som en del av HMS på norsk sokkel, forankret i den kritiske diskursanalysen. Den kritiske diskursanalysen som metode åpner for at både semiotiske aspekter, samt sosiale relasjoner i en tematisk gjennomgang analyseres. Analysen kan i grove trekk deles inn i to:

1. Semiotisk analyse: Hva representerer ordlyden og de diskursive grepene i tekstene
2. Tematisk analyse: Hva antyder tekstene om tilstand på sokkelen.

Jeg har valgt å gjøre det på denne måten fordi de to analysemetodene bringer med seg forskjellige styrker og svakheter, og på denne måten kan de virke utfyllende i den analytiske prosessen. Den semiotiske analysen av diskursive grep er benyttet på analyse av de offisielle dokumentene i datasettet, informert av diskusjonene i fokusgruppene. Metoden bringer til bords et kritisk, analytisk blikk på den offisielle diskursen rundt HMS, og hvordan denne relaterer seg til ytre miljø. Trekk og tilstander i dokumentene bekreftes eller diskuteres også opp mot sitater fra intervjuene. Den tematiske analysen åpner for å tyde hvordan ting fungerer på sokkelen i praksis og hva det betyr. Dette passer godt i en case-studie.

4.1 Case

Denne studien tar for seg ett aspekt av relasjonene mellom samfunn og miljø i ett land i dag. Kvantitative metoder som surveys fordrer at det finnes noe kunnskap om tematikken fra før. I dette tilfellet finnes det lite forskning på praksisen for ytre miljø i petroleumssektor. En casestudie er egnet til å kunne gå i dybden på noe vi i utgangspunktet ikke vet så mye om. Casestudier er en mye brukt metode av kritiske realister, ettersom det åpner for å undersøke i dybden en virkelighet som er «kompleks, åpen og mangefasettert, og fordi tilgang til realiteter fordrer abstrakt tenkning» (Houeland, 2017), et godt utgangspunkt for å avdekke underliggende mekanismer. Jeg vil diskutere mitt ontologiske og epistemologiske utgangspunkt ytterligere noe senere i dette kapitlet. Ragin skriver at

Case-orienterte forskere ser caser som meningsfulle men komplekse konfigurasjoner av hendelser og strukturer. De behandler caser som enestående, hele enheter som er *målrettet* utvalgt, ikke som homogene observasjoner hentet tilfeldig fra en kilde av tilsvarende plausible valgmuligheter (Ragin, 1997, p. 2, min oversettelse, min utheving).

Videre forklarer han at man som forsker først i forskningsprosessen må avklare hva en case er, og hva dette er en case av (Ragin, 1997). Ettersom casen er målrettet utvalgt, vil det også kunne egne seg til å si noe utover seg selv, ettersom forskeren tilegner seg dyptgående kunnskap om sin case, basert på en intensiv studie.

Norsk petroleumsnæring og ikke minst forvaltningen av den er et særnorsk case, og skiller seg fra andre oljeproduserende land på en rekke punkter (Ryggvik, 2018). Det norske petroleumscasen stikker seg ut fordi arbeidere har historisk hatt stor grad av makt og demokrati i næringen. I tillegg har man i norsk kontekst en sterk miljøbevegelse med relativt

stor innsikt i petroleumsproblematikk. En casestudie som tar for seg hvordan ytre miljø tolkes av tillitsvalgte og staten som en del av HMS-begrepet vil dermed åpne en mulighet for å undersøke nettopp relasjonen mellom natur og samfunn i praksis.

Slik Flyvbjerg beskriver, kan min case-studie klassifiseres som en kritisk case, etter som det «har strategisk betydning i relasjon til det generelle problemet» (Flyvbjerg, 2006, p. 14, min oversettelse). En case-studie av relasjonen mellom natur og samfunn, eksemplifisert gjennom undersøkelse av staten og tillitsvalgtes tolkning og praktisering av ytre miljø i en HMS-sammenheng kan regnes som et ‘least likely’ eller ‘minst sannsynlig’ type case (Flyvbjerg, 2006). Dette kommer av at norsk arbeidsliv, også petroleumssektor, har lang tradisjon for sterke demokratiske institusjoner og tradisjoner både i og utenfor arbeidslivet, og særlig sterke miljøreguleringer. Da det ble startet med petroleumsutvinning her til lands, sto miljøreguleringene sterkere i Storbritannia enn i Norge. Dagens norske petroleumssektor må forholde seg til noen av verdens sterkeste miljøreguleringer, noe som blant annet skyldes fagbevegelsens kamp for sterkere vern og rettigheter i arbeidslivet også i petroleumssektor (Ryggvik, 2009).

Historisk har Norge også en relativt sterk fag- og miljøbevegelse og relativt sett stor makt ligger hos sivilsamfunnet. Det er dermed en case som egner seg for å teste eventuell mangel på medvirkning og aktive relasjoner til ytre miljø som konsept. Dersom dette mangler i en case som tar utgangspunkt i norsk petroleumssektor, er det grunn til å anta at slike mangler finnes også i annet arbeidsliv i og utenfor Norge. Dette kan dermed være en spesielt relevant case for å forstå noe av sammenhengen mellom natur og samfunn, fordi vi i norsk sammenheng skulle ha særlig gode forutsetninger for å ha et aktivt forhold til begge sider av dette begrepsparet. Denne studien er med andre ord en eksplorativ, kritisk casestudie som egner seg for analytisk generalisering.

I denne sammenhengen er det mest vesentlige hvordan innholdet i HMS-begrepet *i seg selv* skiller seg ut fra mange andre praktiseringer av begrepet. Dette gjelder særlig ‘M’en’ i HMS, der ‘M’ står for hensynet til *både* arbeidsmiljø og ytre miljø. I de fleste internasjonale sammenhenger vil HMS refereres til som *OHS*, eller *Occupational Health and Safety*. Å peke på hensynet til det ytre miljø er et unntak heller enn en regel, og det refereres da til *OHSE* eller *Occupational Health, Safety and Environment*. På papiret skal dermed det norske HMS-begrepet inneholde et iboende hensyn til det ytre miljøet, som ikke nødvendigvis er tilfelle i andre lands regelverk.

«Kvalitative case-studier er kontekstorienterte, og spesielt egnede for å undersøke kausale mekanismer eller betydning i sosiale prosesser og relasjoner» (Houeland, 2017, p. 69). Denne studien forsøker å se nærmere på nettopp hvordan HMS forvaltes og tolkes av sentrale aktører i produksjonsprosessene i petroleumssektor, og en case-studie passer dermed forskningsspørsmålene godt. Case-studier er ofte svært empiriorienterte, og det samme gjelder denne empiritunge oppgaven. Den dype analysen en case-studie legger opp til, passer godt med en kritisk diskursanalyse.

4.2 Kritisk diskursanalyse som dokumentanalyse

Boréus og Bergström (2017, p. 209) skriver at *diskurs* kan referere til et spesifikt ideologisk perspektiv eller måte å forstå et fenomen på. Det kan også referere til mønstrene i hvordan et tema eller fenomen omtales i en spesifikk kontekst eller institusjon. Denne siste definisjonen åpner for at en diskurs kan være dialektisk, og inneha interne spenninger. En diskursanalyse som tar utgangspunkt i mange tekster ser etter de nevnte «diskursive mønstre – som hvordan kategorier brukes, og påstandene og vurderingene som gjøres når spesifikke temaer behandles i spesifikke kontekster – [som] studeres systematisk, og disse mønstrene relateres til en større sosial virkelighet» (Boréus & Bergström, 2017, p. 14 forfatterens oversettelse). En kritisk diskursanalyse kan med andre ord inneholde *både* analyse av semiotikk og tematisk analyse.

Kritisk diskursanalyse eller *Critical Discourse Analysis* (heretter CDA) er en samfunnsvitenskapelig metodisk tilnærming til lingvistisk orientert analyse, grunnlagt av den britiske lingvistikeren Norman Fairclough og den østerrikske lingvistikeren Ruth Wodak. CDA søker å avdekke hvordan skjulte maktstrukturer og -relasjoner i samfunnet produseres og reproduseres, gjennom analyse av tekster. CDA gir anledning til å gå inn i språkbruk direkte, og avdekke maktforhold og politiske vurderinger. I en analyse basert på CDA ser en også nærmere på subjektene, og deres posisjoner. CDA anerkjenner at subjektet er komplekst, og at subjektposisjonen kan endre seg. Subjektet kan altså ha flere posisjoner i den samme eller forskjellige diskurser på en og samme tid (Fairclough, 2006).

CDA passer dermed godt til å kunne svare på forskningsspørsmålene. Ved å benytte den semiotiske analysen i CDA på strategisk utvalgte offisielle dokumenter fra norsk forvaltning, kan jeg si noe om maktstrukturene og -relasjonene som befinner seg i petroleumssektoren i relasjon til ytre miljø. Ved å benytte den tematiske analysen på fokusgruppeintervjuer og de

offisielle dokumentene, kan jeg tilegne meg innsikt i hvilke ting som foregår i praktisering av HMS på sokkelen, og ikke minst hva det betyr. Jeg vil nå diskutere mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt for å undersøke disse spørsmålene.

Det legges vekt på at 'teori' ikke er noe statisk eller ferdigarbeidet, men en abstrahering av konkrete prosesser og relasjoner som alltid må videreutvikles. Slik kan et teoretisk grunnlag informert av virkeligheten utarbeides. Dette passer godt med en kritisk realistisk epistemologi. I praksis startet arbeidet med denne oppgaven med en induktiv strategi, hvor jeg hadde mine hypoteser. Det sto eksempelvis temmelig klart for meg at makt ville bli et sentralt begrep i denne studien. Samtidig fremkommer det for meg i løpet av prosessen med å bearbeide empirien at staten som aktør og dens relasjon til kapitalen er viktig, og arbeidet med oppgaven tok deretter en retroduktiv vending der jeg igjen besøkte litteraturen for å kunne diskutere nettopp staten. En av de analytiske CDA åpner for en tematisk analyse av sosiale relasjoner og strukturer.

4.3 Tematisk analyse: Analyse av sosiale relasjoner og strukturer

Fairclough (2010) utviklet et trebent analytisk rammeverk for diskursanalyse, med mål om å analysere flerskalært. Det ene analytiske beinet konsentrerer seg om innholdet i selve teksten, det andre beinet ser på produksjonsprosessen, distribusjon og konsumpsjon av teksten, og det tredje beinet analyserer diskursive hendelser som uttrykk for sosiokulturell praksis. På denne måten er det mulig å systematisk analysere både hvordan lingvistiske valg, målgruppe og produsent av teksten, samt hvordan intertekstualitet og sosiale tendenser i og utenfor teksten er uttrykk for makt. CDA er altså «(...) ikke en analyse av diskurs 'i seg selv', som man kanskje skulle tro, men en analyse av dialektiske relasjoner mellom diskurs og andre objekter, elementer eller momenter, i tillegg til en analyse av de 'interne relasjonene' i diskursene» (Fairclough, 2010, p. 4 forfatterens oversettelse).

Fairclough definerer makt kritisk realistisk som et potensial, som mulighetene skapt innenfor de sosiale strukturene der individuelle eller kollektive aktører kan handle (Fairclough, 2010). Dermed blir hvem som får lov til å være med på prosessen med å utforme den eller de aktuelle tekstene, og hvorvidt diskursdefinerende tekster har endret seg over tid, sentrale studieobjekter for å kunne si noe om de relasjonene og strukturene tekstene er et uttrykk for (Boréus & Bergström, 2017).

I denne CDA-studien vil jeg derfor vie mest tid til de sosiale relasjonene i og mellom tekstene og produksjonen av disse. I den grad valg av ord, setningsoppbygging og andre lingvistiske momenter studeres, er det for å avdekke sosiale relasjoner og strukturer som skjuler seg i eller bak disse. Diskursanalyser legger til grunn at språket ikke er nøytralt, og at det dermed heller ikke kan være objektivt. Språket vil alltid være fortolkende, og presentere et syn på verden (Boréus & Bergström, 2017, p. 210). Det gir derfor mening å benytte følgende semiotiske analytiske begreper, for å lettere avdekke skjulte sosiale relasjoner. CDA som metode åpner dermed for at en tematisk analyse kan være en del av en kritisk diskursiv studie, gjerne i tillegg til en mer semiotisk eller språkteknisk studie. Den tematiske analysen ber en som forsker om å legge vekt på, og fremheve mønstrene i de relevante temaene i kildematerialet. Disse temaene 'oppstår' ikke i datamaterialet, de konstrueres av forskeren basert på koder (Braun & Clarke, 2006). Hvordan dette datamaterialet er kodet kommer jeg tilbake til i underkapittel 4.10 *Bearbeiding av data*. Slik passer det godt med en kritisk eksplorerende casestudie, hvor formålet er å gå i dybden på en case heller enn en breddestudie av flere tilfeller. Den andre analysen jeg foretar for å gi enda en dimensjon til den dype analysen, er semiotisk.

4.4 Semiotisk analyse: Hva sier teksten

En styrke ved diskursanalysen er at den, i motsetning til kvantitativ innholdsanalyse gir rom for å lete etter det skjulte i tekstene, eller det *implisitte*. Kartlegging av *eksplisitte*, eller det som er uttrykkelig angitt i teksten, henger sammen med *modalitet*.

Modalitet sier noe om i hvilken grad tekstprodusenten uttaler seg med sikkerhet (Boréus & Bergström, 2017, p. 223). Dette er særlig interessant når det kommer til offisielle, politiske tekster ettersom det for eksempel er stor praktiskpolitisk forskjell på at noe *må* skje og at noe *bør* skje. Modalitet henger sammen med eksplisitte og implisitte elementer i teksten.

Et andre tekst-analytisk begrep jeg benytter er *transformasjon*. Transformasjonen er en viktig del av det kritisk lingvistiske begrepsapparatet, og uttrykker hvordan beretninger om en prosess, situasjon eller objekt kan være mer eller mindre komplett (Boréus & Bergström, 2017, p. 159).

Transitivitet peker på hvordan ord og setningsoppbygging definerer valg av perspektiv når man beskriver en hendelse eller objekt. I denne studien er det særlig utelatelse av aktører i beskrivelse av situasjoner og objekter som blir undersøkt. Transitivitet henger sammen med

interesser og makt fordi der beskrivelser av aktør(er) er utelatt, kan det være fordi tekstprodusent ønsker å skjule aktøren(e) for å bygge opp et valg av perspektiv. Dette er dog ikke noe en forsker kan ta for gitt, som Fairclough (1994) påpeker kan utelatelse av en aktør komme som følge av plasshensyn, relevans, at den eller de er selvsagte eller ukjente. Jeg drøfter også, knyttet til samme tema, hva og hvem som i relevante tekstutdrag dekkes av fellesskapsbetegnelser som «vi» eller «utvalget».

4.5 Vitenskapsteoretisk utgangspunkt

En kritisk diskursanalyse som dette forutsetter, slik Fairclough ser det, en kritisk realistisk epistemologi (Fairclough, 2010, p. 74). Kritisk realisme, utviklet av den britiske filosofen Roy Bhaskar antar at det er mulig å tilegne seg kunnskap om *det ekte domenet* av sosiale mekanismer gjennom analyse og studier av fenomener i *det empiriske domenet*. Det empiriske domenet får vi tak på gjennom bruk av sansene og studier av prosesser i *det faktiske domenet*. Den kritiske realismen mener altså at det er mulig å tilegne seg kunnskap om virkeligheten, men dataen er likevel avhengig av teoriene (Bhaskar, 1978/2008, pp. 56-57). Det er altså mulig å si noe om bakenforliggende prosesser og mekanismer – og derfor også virkeligheten - ved å studere og analysere empiri. Kritisk realisme egner seg dermed særlig godt for å kunne si noe om arbeidslivsspørsmål og makt, hvor strukturer og aktører er sentrale analytiske begreper (Bergene, 2007; Houeland, 2017).

Mitt ontologiske utgangspunkt er derfor også kritisk realistisk, og jeg tar at det finnes sannheter og virkeligheter som eksisterer helt uavhengig av min og vår observasjon av den. Jeg kan heller ikke finne en definitiv sannhet fordi den verden jeg observerer er farget. Gjennom analyse kan jeg likevel tilnærme meg noen innsikter om de underliggende prosessene og mekanismene som ligger bakenfor de hendelsene jeg observerer og studerer (Bergene, 2007). Dette gjøres effektivt gjennom en retroduktiv strategi, der man beveger seg kontinuerlig mellom det abstrakte og det konkrete.

4.6 Retroduksjon

Oppgavens forskningsdesign bygger på en teoretisk informert retroduktiv strategi. I forskningsprosessen starter jeg med et teoretisk utgangspunkt før innhenting av data, men det som gjør det retroduktivt at jeg kontinuerlig kommer tilbake til teorien under datakolleksjon og analyse, og til det empiriske i prosessen med å abstrahere (Bergene, 2007). Slik informerer de to delene av oppgaven hverandre gjennom hele prosessen. Utvikling av teori skjer dermed informert av empirien, og analysen av empirien informeres av det teoretiske. En retroduktiv strategi søker å unngå den tradisjonelle dualismen mellom deduksjon eller induksjon, men oppfordrer heller til å bevege seg mellom det konkrete og det abstrakte og tilbake igjen (Bergene, 2007; Blaikie, 2007). Derfor er det også en strategi som passer særlig godt med det kritiske realistiske ontologiske og epistemologiske utgangspunktet. Slutninger fremskaffet gjennom retroduksjon, fra det konkrete til det abstrakte, muliggjør dermed generalisering av funn og innsikt i mekanismene som ligger til grunn for hendelser og prosesser (Bergene, 2007). For å få innsikt i disse mekanismene, må vi analysere dataen vi har for hånden. I denne studien benytter jeg meg av to kilder til data, som utgangspunkt for analyse.

4.7 Datakilder

I denne studien benytter jeg meg av transkripsjoner fra seks fokusgrupper med tillitsvalgte i petroleumssektor, og seks offisielle dokumenter fra særlig relevante politiske prosesser knyttet til HMS i petroleumssektor.

Dokumenter

Dokumentstudien baserer seg på seks offisielle dokumenter fra ulike offentlig utnevnte myndighetsorgan, ekspertgrupper, interessefelleskap eller inspektører. Disse seks dokumentene er til sammen representative for den gjeldende offisielle diskursen rundt HMS, da disse i stor grad har vært disse dokumentene som har blitt benyttet for å danne den.

Referanse i tekst	Rolle	Fullt navn	Hovedtrekk
Arbeids- og sosialdepartementet (2017)	Myndighet	Arbeids- og sosialdepartementet (2017) <i>Helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten.</i> (Meld. St. 12 2017 – 2018)	Stortingsmelding, Meld. St. 12 2017 – 2018 levert av Arbeids- og sosialdepartementet. Skal peke fremover og si noe om hvordan dette politiske feltet skal behandles.
Engen (2017)	Ekspertgruppe	Engen, Ole Andreas (2017) <i>Helse, arbeidsmiljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten</i> – Rapport fra partssammensatt arbeidsgruppe	Rapport som forarbeid for Meld. St. 12 2017 – 2018.
NOU 2004:5 (2004)	Interesse- /uenighetsfellesskap	NOU 2004:5 (2004) <i>Arbeidslivslovutvalget – Et arbeidsliv for trygghet, inkludering og vekst.</i>	Norsk offentlig utredning. Sier noe om hvordan tilstanden er for temaet det undersøker.
NOU 2010:1 (2010)	Interesse- /uenighetsfellesskap	NOU 2010:1 (2010) <i>Medbestemmelse og medvirkning i arbeidslivet</i>	Norsk offentlig utredning. Sier noe om hvordan tilstanden er for temaet det undersøker.
Riksrevisjonen (2019a)	Utenforstående inspektør	Riksrevisjonen (2019a) <i>Riksrevisjonens undersøkelse av Petroleumstilsynets oppfølging av helse,</i>	Riksrevisjonsrapport. Kritisk vurdering av om kriteriene for tildeling er oppfylt

		<i>miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten.</i>	for samfunnsoppdraget til det den undersøker.
Riksrevisjonen (2019b)	Utenforstående inspektør	Riksrevisjonen (2019b) <i>Undersøkelse av myndighetenes arbeid med å ivareta miljø og fiskeri ved petroleumsvirksomhet i nordområdene.</i>	Riksrevisjonsrapport. Kritisk vurdering av om kriteriene for tildeling er oppfylt for samfunnsoppdraget til det den undersøker.

Tabell 1

Dokumentene representerer forskjellige viktige momenter i diskursen rundt ytre miljø og HMS i petroleumsvirksomheten. NOUene representerer det interesse- og uenighetsfellesskapet dokumentet omhandler, med representanter for det som er ansett å skulle være alle involverte aktører på det gjeldende feltet. Engen-utvalget representerer tilsynelatende balansert ekspertise, utpekt av myndigheter til å gjøre et forarbeid til stortingsmeldingen. Stortingsmeldingen representerer myndighetenes offisielle innstilling til og mål for det gjeldende temaet. Riksrevisjonsrapportene representerer en kritisk, utenforstående inspektørs vurdering av arbeid utført på et tema.

Språket i de forskjellige dokumentene speiler de forskjellige dokumentenes funksjon i diskursen. Riksrevisjonsrapportene bærer preg av et svært tørt, «nøytralt» språk. Eksempelvis er den mest alvorlige kritiske formuleringen i slike rapporter at noe er «sterkt kritikkverdig». I NOUer er det flertallet i utvalgets beslutning som står som utvalgets holdning, men det er rom for merknader dersom det er særlige poenger mindretallet vil belyse i uenighet. I relasjonen mellom ekspertene i Engen-utvalget og stortingsmeldingen, er det tydelig at noen formuleringer i stortingsmeldingen er direkte hentet ut fra Engen-utvalgets rapport.

Fokusgruppe-intervjuer

I tillegg til de overnevnte dokumentene, er studien basert på analyse av transkribert materiale fra seks fokusgrupper gjennomført i perioden 2018-2019 av professor David Jordhus-Lier og postdoktor Camilla Houeland som en del av forskningsprosjektet WAGE: Arbeid og organisering i en grønn økonomi. Dette prosjektet er også undertegnede tilknyttet, og ettersom det er jeg selv som har transkribert intervjuene sitter jeg på mer utfyllende kunnskap om samtalen i intervjuene enn om jeg skulle lest enn ferdig transkribert tekst. Intervjuene er basert på fokusgrupper bestående av tillitsvalgte fra følgende forbund.

Forbund	Organiseringsområde	Intervju gjennomført
Fellesforbundet	LO-forbund som blant annet organiserer i hotell og restaurant, verksted, logistikk og havn. Største forbund i privat sektor.	2018
Industri Energi	LO-forbund som organiserer i farmasøytisk-, kjemisk-, aluminiums- og andre metallindustrier, og olje- og gassindustrien.	2019
Industri Energi Bedriftsklubb	Bedriftsklubb i Industri Energi. Organiserer ansatte i én bedrift i oljeindustrien.	2019
El og IT	LO-forbund som organiserer telekommunikasjon, elektrobransjen, energiforsyning og IT-ansatte.	2019
NITO	Fagorganisasjon for ingeniører og teknologer.	2019
SAFE	YS-forbund som organiserer i olje-, gass- og energisektor.	2019

Tabell 2

4.8 Fokusgruppen

Fokusgruppene ble gjennomført i tidsperioden november 2018 og august 2019. Intervjuene er gjennomført av professor ved Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo, David Jordhus-Lier og postdoktor ved samme institutt, Camilla Houeland. Ettersom jeg

selv ikke har gjennomført fokusgruppe-intervjuene, vil jeg begrense omtalen av fokusgruppe som metode. Metoden omtales her i korte trekk, men i hovedsak analyserer jeg intervjumaterialet fra fokusgruppene som *tekster* i en kritisk diskursanalyse. At det er undertegnede som har transkribert samtlige intervjuer og diskutert disse med intervjuere, gjør at jeg har en større forståelse for hvilke prosesser og dynamikker som spiller seg ut i gruppen i løpet av intervjuene. Jeg laget meg egne transkripsjonsteknikker for å gjengi intervjuene og følelsene som spiller seg ut i fokusgruppeintervjuene så presist som mulig. Slik har jeg en større innsikt om de mellommenneskelige relasjonene bak teksten enn jeg ville hatt dersom jeg skulle analysert en tekst noen andre hadde transkribert.

Informanter er tillitsvalgte i fagforbund i petroleumssektor, henholdsvis Industri Energi, Fellesforbundet, El og IT Forbundet, Sammenslutningen av Fagorganiserte i Energisektoren (SAFE) og Norges Ingeniør og Teknologorganisasjon (NITO). De tre førstnevnte er tilsluttet hovedorganisasjonen Landsorganisasjonen I Norge (LO), SAFE er tilsluttet hovedorganisasjonen Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), og NITO er tilsluttet Akademikerne-stat. Samtlige fokusgruppe-intervjuer er transkribert av undertegnede.

Fokusgruppene ble gjennomført over en periode der debatten om norsk oljeproduksjon i en klimakontekst, oljeskam, klimastreik, oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja og kutt av klimagassutslipp har eskalert. Hvilke temaer som kommer opp i fokusgruppene preges nødvendigvis av sin samtid. Flere av intervjuene er av logistikkmessige årsaker også gjennomført i forbindelse med arrangementer som regionkonferanser i forbundet, og intervjuet med de tillitsvalgte i Fellesforbundet ble arrangert i tilknytning til LOs olje- og gasskonferanse. Dette preger selvsagt også samtalen. Informantene kan tenkes å være påvirket av interne diskusjoner og/eller vedtak på konferansen, og har anledning til å samsnakke før samtalen.

Det *fokuserte* er et viktig poeng i denne metoden. Merton (1987) fremhever at det er det nettopp det ensporede som kjennetegner fokus-intervjuer, og anbefaler metoden for forskere som ønsker å undersøke «spesifikke, konkrete situasjoner». I denne studien vil et smalere fokus i intervjuet ha både den metodiske fordelen ved få dybdeinnsikt i tillitsvalgtes tanker om det større tema, men også ulemper. Ulempen er at ettersom intervjumaterialet er annenhånds data, har en heller ikke vært sikret at de spørsmålene som er mest relevante for denne oppgaven har blitt stilt. Tema for oppgaven har også vært del av tema for fokusgruppene, men ikke i sentrum for disse.

Det andre hovedpoenget med fokusgruppen er at man på denne måten også får studert og dratt nytte av relasjoner og *interaksjoner* mennesker imellom. Gruppedynamikk påvirker

både hvilke ting som blir diskutert, og hvordan disse diskuteres. Det påvirker også oppfatningene deltagerne har om momenter som tas opp, og en kan observere hvordan slike oppfatninger enten justeres eller utfordres i gruppen. En hypotese foreligger om at interaksjoner mellom gruppedeltagere genererer mer informasjon enn individuelle intervjuer, men slik Stewart, Samdasani og Rook (2007, p. 10) påpeker, finnes det lite støtte for denne hypotesen (Fern, 1982). Selv om ikke fokusgruppen nødvendigvis gir mer informasjon enn individuelle intervjuer, vil de gi noe annerledes informasjon. Mennesker oppfører seg annerledes i grupper enn alene (Stewart et al., 2007, p. 20)

4.9 Fokusgruppene i studien

Sammensetningen av fokusgruppene har i denne studien basert seg på felles tilknytning til fagforening som tillitsvalgte, begrenset til direkte og indirekte tilknytning til petroleumssktor. Hver gruppe besto av mellom 6-8 deltagere, totalt 42 informanter. Alle seks intervjuer varte i minst to timer. Fagforeningene valgte selv ut hvilke deltagere de ville sende til intervjuene, etter at de fikk informasjon om prosjektet og beskjed om at det var ønske om en bredde i type bedrifter representert i gruppen. For intervjuet med Industri Energi Bedriftsklubb ble intervjuet til gjennom et møte der Houeland var invitert til å foredra, og man kom frem til at en fokusgruppe med denne klubben også ville være interessant. At foreningene selv valgte ut informanter kan ha noen implikasjoner i at de for eksempel fikk mulighet til å velge ut 'særlig taleføre' eller godt skolerte representanter. Dette kunne potensielt hatt innvirkning på hvor organisk samtalen ville bli, men det er ikke inntrykket jeg sitter igjen med. Jeg vil heller si at dette fungerte godt, også ettersom de tillitsvalgte ikke er representative for oljearbeidere, men for gruppen tillitsvalgte, som jo nettopp *er* mer skolerte i politikk og kommunikasjon enn den gjengse ansatte.

I denne studien blir gruppene med rette *grupper*, slik Goldman (1962, p. 61) definerer det, som interagerende individer med et interessefellesskap. Ettersom jeg selv ikke har gjennomført fokusgruppeintervjuene som ligger til grunn for denne studien, vil jeg ikke kunne vurdere visuelle og ikke-verbale parametere. Stewart et al. deler faktorene som påvirker en fokusgruppe og dynamikken i den, i tre typer faktorer. Intrapersonlige-, interpersonlige og miljømessige faktorer (Stewart et al., 2007, p. 19). Disse faktorene påvirker i hvilken grad gruppen og dermed intervjuet oppleves som «trygg sone». Dette er en nyttig sortering, og jeg vil gå gjennom de to førstnevnte med tanke på mine fokusgrupper her. Miljømessige faktorer

har jeg dessverre ikke mulighet til å vurdere i dybden, da jeg ikke var til stede da intervjuene ble gjennomført.

Denne runden med fokusgruppeintervjuer er også den første av to runder med intervjuer i det samme forskningsprosjektet. I denne første runden var de spørsmålene som lå til grunn for diskusjonen spørsmål som i stor grad gikk på tillitsvalgtes egen oppfatning av sine roller og påvirkningsmuligheter, relatert til klima og miljø:

- Hva er deres rolle?
- Hva kan dere gjøre?
- Hva er deres politiske selvbilde i klimaendringenes tid?

Den andre runden med fokusgruppeintervjuer er planlagt august 2021, to år etter første runde. Rundene er lagt opp slik at første runde er eksplorerende og undersøker i stor grad tillitsvalgte oljearbeideres egne holdninger og innstillinger til ulike spørsmål. Andre runde er planlagt å skulle være mer kritisk, der disse holdningene og innstillingene utfordres. Det former naturligvis intervjuene, og dermed også datamaterialet.

Fokusgruppens demografi: intrapersonlige faktorer

Av demografiske forskjeller internt i gruppene er det noen det er relevant å diskutere her. Historisk har arbeidet offshore vært preget av interne statusskiller med utgangspunkt i faktorer som arbeidsoppgaver, kjønn, nasjonalitet og ansettelsesforhold (Houeland & Jordhus-Lier, 2021). Jeg har ikke mulighet til å gå i dybden på alle disse elementene, men vil ta for meg noen særlig relevante faktorer som det er anerkjent at vil prege dialogen i en fokusgruppedialog.

For det første gir gruppene i hovedsak inntrykk av å være nokså homogene. Et overveldende flertall er middelaldrende menn fra norsk majoritetskultur. Svært mange er bosatt og/eller har en dialekt som stammer fra vestlandsfylkene, særlig det som på intervjutidspunktet var Hordaland og Rogaland. Disse observasjonene er bekreftet av intervjuere. Denne homogeniteten er i seg selv interessant, da demografisk homogenitet aldri var tilstrebet i forskningsdesignet.

Alder og dens påvirkning på relasjoner og gruppedynamikk er en velkjent variabel i samfunnsvitenskapen. I denne studien er det kanskje særlig relevant at sosial status samt det å ta lederskap har en tendens til å øke med alderen (Stewart et al., 2007, p. 21). Tilbøyeligheten

til å opptre konformt er også relatert til alder, men her antar Costanzo og Shaw (1966) at konformiteten øker fram til 12-års-alderen, for så å synke. Likevel påpeker Stewart et al. at hvordan alder påvirker en gruppes dynamikk og oppførsel, dessverre er lite dokumentert og systematisk forsket på (2007, p. 21). I disse fokusgruppene er alder relevant, fordi yngre er mer opptatt av klima og miljø (Fosby Livgard, 2020), også i fagbevegelsen (Jordhus-Lier & Houeland, 2020). Det at gruppen tillitsvalgte dermed i all hovedsak er 'middelaldrende' vil ha utslag i hvordan samtalen dem imellom utvikler seg.

Kjønn er en annen sentral variabel i samfunnsvitenskapen. Hovedargumentet i Simone de Beauvoirs livsverk *Det annet kjønn* (Beauvoir, 2001, fransk originaltittel: *Le Deuxième Sexe*) er at mennesket sosialiseres inn i kjønnsroller, og således at en kvinne *blir*, og ikke *er* en kvinne. Denne sosialiserte kvinnen kues av mannen, og er satt i en rolle som stagnert, uten å ta risiko eller utvikle seg selv. Det var dette Beauvoir kalte *immanens*. Motsetningen til immanens er *transcendens*, der en utvikler egne evner og sprenger grenser, og ses tradisjonelt som maskuline egenskaper (Beauvoir, 2001). Menn og kvinner oppfører seg forskjellig i gruppesammenhenger (Deaux & Lafrance, 1998). Det er fortsatt i dag en svært levende debatt i kjønnsforskningen hvorvidt dette skyldes kun sosialisering eller en kombinasjon av arv og miljø. Egenskaper som ikkeverbal dominans, aggresjon og selvtillit er forbundet med menn, mens kvinnen er forbundet med egenskaper som sensitivitet, engstelighet og emosjonelt intelligens (Stewart et al., 2007, p. 21). Kjønn er en viktig faktor i disse fokusgruppene, da kvinner jevnt over er mer opptatt av klima enn menn (Fosby Livgard, 2020). To av seks fokusgrupper (Fellesforbundet og El og IT) var kun bestående av menn. I fokusgruppene med henholdsvis SAFE og Industri Energi var det kun én kvinne til stede, og i NITO var det to kvinner. I fokusgruppen med Industri Energi Bedriftsklubb var fordelingen mellom menn og kvinner så og si jevn. I denne gruppen hadde også samtalen en noe annen dynamikk. Dette er ikke så overraskende, og vil ikke innvirke på representativiteten til gruppene, da petroleumsindustrien er en svært mannsdominert bransje, med unntak i deler som forpleining (Houeland & Jordhus-Lier, 2021).

Geografi er den siste demografiske variabelen i fokusgruppene jeg ønsker å vie oppmerksomhet. I denne studien var både et skille mellom øst og vest, samt sentrum og periferi i Norge tydelig. Norsk oljeindustri er i stor grad lokalisert på Vestlandet, med Rogaland som hovedsete. Derfor er det ikke overraskende at også svært mange av informantene i fokusgruppene er fra nettopp Vestlandet, gjerne i kommuner rundt men ikke i byer. Denne geografiske dynamikken i olje- og klimadebatten har blitt tidligere grundig redegjort for av

Jordhus-Lier og Houeland (2020). Samtidig pendler folk fra hele landet til norsk sokkel for å jobbe turnus i industrien, også fra mindre bygder, og en finner derfor også den samme variasjonen i fokusgruppene. Et interessant eksempel på den geografiske interne dynamikken kom til syne når det oppsto en diskusjon om oljeaktivitet i Nord-Norge i en av fokusgruppene. Et flertall av velgerne i Nordland er negativt innstilte til konsekvensutredning av oljeaktivitet i områdene Lofoten, Vesterålen og Senja i Nordland og Troms og Finnmark (Johansen & Bergersen, 2018). Samtidig er fagforbundene som organiserer i petroleumssektor i utgangspunktet positive til en slik konsekvensutredning. I denne diskusjonen var en av de svært aktive deltagerne i fokusgruppen fra nord, og ikke udelt positiv til slik konsekvensutredning. Vedkommende viste med dette hva geografisk opphav kan ha å si i en slik fokusgruppesetting, der holdninger antagelig formet av geografisk tilhørighet bringer inn perspektiver på tvers av en tilsynelatende omforent enighet blant gruppen forøvrig.

Hydén og Bülow spør om deltageren i en fokusgruppe deltar «som individer, som medlemmer i en profesjonell gruppe eller som medlemmer i en fokusgruppe?» (Hydén og Bülow i Farnsworth & Bronwyn, 2010, p. 610). De legger vekt på at en deltaker i en fokusgruppe etablerer sin identitet i gruppen avhengig av i hvilken grad gruppen etablerer en felles forståelse av noe. Det kan tenkes at en deltaker beveger seg inn og ut av slike identiteter i gruppen, ettersom hvordan vedkommende er knyttet til temaet som diskuteres. Kanskje ser nordlendingen sin deltagelse som 'seg selv' i en diskusjon om petroleumsaktivitet i Lofoten, Vesterålen og Senja, men i større grad som en tillitsvalgt i oljeindustrien når det diskuteres medvirkning og sikkerhetsregimet på sokkelen.

Fokusgruppene i denne studien kan sies å være relativt homogene. Et stort flertall av deltagerne er middelaldrende menn med geografisk tilhørighet på Vestlandet. Gruppen er altså ikke noe tverrsnitt av befolkningen. Likevel vurderes gruppene som representative for nettopp tillitsvalgte i petroleumssektor. Kun 21 prosent av de ansatte i petroleumssektor var i 2013 kvinner, og selv om denne andelen har gått noe opp fra 19,5 prosent i 2010, er det fortsatt et lavere antall en privat sektor forøvrig (Ekeland, 2015; Thoen & Holck Johannessen, 2011). De daværende fylkene Rogaland og Hordaland hadde i 2013 størst andel ansatte i petroleumsindustri og sekundærnæringer tilknyttet olja, 61,6 prosent av oljearbeidere bodde i 2013 i ett av disse to fylkene (Ekeland, 2015). Aldersspredningen er mindre i petroleumssektor enn i privat sektor forøvrig, noe som skyldes en overrepresentasjon av middelaldrende grupper (Thoen & Holck Johannessen, 2011, p. 18). Selv om aldersspredningen er noe utjevnet fra 2010-2013, er fortsatt yngre arbeidsselgere underrepresentert (Ekeland, 2015).

Det er en viktig distinksjon at de tillitsvalgte i seg selv *ikke* er representative for oljearbeidere som sådan, selv om de har et representativt *mandat*. De er representative for *tillitsvalgte i petroleumssektor*. Tillitsvalgte har sterkere tilknytning til bransjen og arbeidsplassen enn oljearbeidere forøvrig. Det er også dette som gjør det å undersøke tillitsvalgte i petroleumssektors tolkning og praktisering av ytre miljø i relasjon til HMS til et godt utgangspunkt for å forstå ett aspekt av relasjonen mellom arbeid og miljø, og dermed mellom natur og samfunn (Houeland & Jordhus-Lier, 2021).

Fokusgruppenes homogenitet og samhold: interpersonlige faktorer

Det er skrevet mye om hvordan dynamikken i en gruppe påvirkes av homogenitet eller heterogenitet når det kommer til kjønn blant deltagerne. Forskjellig sammensetning gir i grove trekk forskjellig gruppedynamikk og tendenser. Stewart et al. skriver at det er diskusjon forskere mellom om hvor vidt heterogene eller homogene grupper er mest effektive, og hva slags problemløsning de forskjellig sammensatte gruppene produserer (2007, pp. 27-28). I hovedsak antas det at større heterogenitet i en gruppe gir mer konflikt og mindre kommunikasjon, men også større spennvidde i perspektiver og nytenking (Levine & Moreland, 1998).

En gruppes *kompabilitet*, eller forenlighet, er nært relatert til begrepsparet homogenitet og heterogenitet. Forenligheten vurderes av i hvilken grad gruppemedlemmene har lignende karaktertrekk, som behov, stilling, sosial status og inntekt. Grupper med høy forenlighet vurderes som mer effektive, fordi mindre tid og energi brukes på interne anliggende medlemmene i mellom (Stewart et al., 2007, p. 27).

Stewart et al. definerer en gruppes *cohesiveness* som det som holder en gruppe sammen (2007, p. 25). Jeg velger her å oversette *cohesiveness* med det norske ordet *samhold* fordi det peker mot det internt solidariske mellom mennesker i gruppen, og også at samholdet er en aktiv handling. En gruppes samhold defineres gjerne av mange av de samme parameterne som mellommenneskelig tiltrekking, som liknende bakgrunn, verdier, status og holdninger (Pennington, 2002). Pennington definerer grad av samhold som «i hvilken grad gruppes medlemmer er tiltrukket av hverandre, aksepterer og er enige med prioriteringene og målene for gruppen, og bidrar til å nå disse målene» (2002, p. 83, forfatterens oversettelse).

I denne studien kom samholdet i gruppene og gruppenes kompabilitet til syne ved en rekke anledninger. En finner det i arbeidsrelasjonene, der det diskuteres et «oss» i olja, mot et «dem» på land, enten i andre sektorer eller landbaserte jobber i petroleumssektor. En finner det

også igjen geografisk i et «oss» i petroleumssektor mot et «dem» gjerne fysisk plassert på Østlandet. De tillitsvalgte har i stor grad liknende arbeidsbakgrunn og kulturell forståelse for arbeidsliv. Slike betydelige fellestrekk kan både gjøre en gruppe mer effektiv og tydelig, men det finnes også en fare for at deltagerne forsterker hverandres holdninger og verdisyn.

4.10 Bearbeiding av data

Jeg har selv transkribert alle lydfiler med fokusgruppedata, og har dermed også dels produsert denne dataen selv. Dette gjør at jeg også sitter med et inntrykk av samtalene utover det som er skrevet ut. En utskrevet transkripsjon av slike samtaler er en reduksjon av data (Halkier, 2010, p. 82). Dette er forsøkt veid opp gjennom detaljert transkripsjon av bekreftende eller nektende «smålyder», endringer i stemmeleie og intensitet, samt handlinger som kan høres på lydbåndet. Bloor et al. (2001, pp. 59-62) legger vekt på at all tale skal skrives ut, også småord, ufullstendige setninger og alt som kan tydes om informantene snakker i munnen på hverandre. Denne praksisen for *smal transkripsjon* er fulgt så langt det lar seg gjøre.

En svakhet i transkriberingen kan oppstå ved at jeg ikke selv har vært til stede, da det er mindre sikkert at jeg har oppfattet riktige signaler, eller skjelnet stemmer fra hverandre. Informantenes dialekter er i noen grad reflektert, men dette kommer ikke alltid tydelig fram fra materialet. Da det ikke var et behov for forskerne som datamaterialet fra fokusgruppen opprinnelig tilhører å tydelig skille hvilken informant som sier hva, ble dette heller ikke gjort.

Jeg kom frem til de offisielle dokumentene jeg benytter i denne studien gjennom en historisk gjennomgang av utviklingen av HMS som et politisk felt. I denne gjennomgangen ble jeg også pekt i retning en del dokumenter som viste seg å ikke ha den store relevansen for denne studien. Dokumentene ble gjennomlest, og de som viste seg å være av interesse fikk en grundigere gjennomlesning og analyse av de relevante delene av dokumentene.

Deretter ble offisielle dokumenter og transkripsjoner kodet. Retroduktiv tilnærming gjorde at kodene i materialet endret seg underveis, ettersom analysen skred frem, og studering av ytterligere litteratur pekte på hva som ville være relevant. De semiotiske kodene jeg satt igjen med i slutten av analysen var modalitet, hvem er innbefattet i «vi'et», transitivitet og transformasjon, implisitt og eksplisitt. Disse kodene ble i all hovedsak benyttet på dataen i de offisielle dokumentene. De tematiske kodene jeg satt igjen med i slutten av prosessen var *relasjonen mellom arbeidskjøper og arbeidsselger, medvirkning og medbestemmelse, definisjon av ytre miljø, storulykke, myndigheter i relasjon til hverandre og myndigheter i*

relasjon til petroleumsnæringen. ‘Kodetesten’ til Aksel Tjora spør oss om koden kunne vært konstruert før selve kodingsprosessen, og om man fanger essensen av koden når den står på egenhånd (Tjora, 2017). Disse kodene sier noe mer om datamaterialet enn kun en ‘overskrift’ for deler av dataen, men er en del av det analytiske arbeidet. Kodene ble arbeidet frem gjennom den retrodiktive forskningsprosessen, og ble dermed konstruert av meg gjennom analyse. Til slutt ble temaene statens interesser, konstruksjoner av begrepet ytre miljø, arbeidsselgers aktørskap og kollektiv fremmedgjøring diskutert opp mot det teoretiske grunnlaget.

I denne studien har jeg kombinert to typer analyser og to datasett for å få et bredere spekter av empiri å analysere ut ifra. Formålet er, utover å innhente mer empirisk data, er at forskjellige typer data om de samme temaene og spørsmålene kan fungere som kontroll av påliteligheten i de forskjellige dataene og gyldigheten i resultatene (Halkier, 2010, p. 16). De offisielle dokumentene fra myndighetene fungerer som en handlingsskapende kontekst for de tillitsvalgte.

Konseptet «dobbeltblikk» kommer fra antropologien, og argumenterer for at forskeren både «skal leve seg inn i informantenes kulturelle forståelser, men samtidig skal man kunne distansere seg slik at man kan se mønstrene i de kulturelle forståelsene informantene ikke selv kan se» (Halkier, 2010, p. 21). I denne studien kombinerer jeg fokusgruppesamtaler og tekstanalyse av offisielle politiske dokumenter om det samme temaet, noe som gir to dimensjoner av data og innsikt. Den ene dimensjonen forteller om informantenes forståelse av konseptene, og den andre om den «offisielle» forståelsen av det samme. Slik søker jeg å nettopp se hensynet til det ytre miljøet i en HMS-sammenheng i petroleumssektor med et dobbeltblikk. Jeg vil altså både forstå hvordan tillitsvalgte og staten selv tilnærmer seg disse problemstillingene, men også hva det betyr og hvorfor det er slik.

4.11 Begrensning i dataen

Et problem med fokusgruppen som metode er at meninger og praksiser som viker fra det typiske for gruppen har en tendens til å bli underrapportert (Bloor et al., 2001, p. 8). Den sosiale kontrollen i en gruppe slår inn, og informanter kan rett og slett bli redde for å «si noe feil», særlig om gruppen domineres av noen sterke personligheter. Dette kan også gjøre at noen perspektiver og meninger forsterkes unaturlig. Samtidig er det en styrke ved metoden at dersom normbrudd kommer til overflaten, vil det ofte nettopp vises i gruppen at disse er normbrudd. Dette er ikke sikkert at kommer frem i dybdeintervjuet.

Den sosiale samhandlingen gjør at det er en tendens til både konformitet og polarisering i fokusgruppesamtaler, som begge legger begrensninger på variasjonen i informantenes meninger og samtaler (Halkier, 2010, p. 15). Kontrollert sosial samhandling vil også begrense hvilke praksiser, relasjoner og prosesser som kommer til syne, kontra det å observere eller delta i felt. Ettersom forskeren ikke nødvendigvis har forestilt seg disse på forhånd, risikerer man å gå glipp av viktig kontekstuell data (Halkier, 2010, p. 16). Problemet forsterkes når jeg ikke selv har vært til stede ved intervjusituasjonene og ikke har mulighet til å observere noen ikke-verbale dynamikker eller relasjoner som ikke fremkommer av lydfilen. Slik blir dataen fra fokusgruppene i min oppgave mer en tekst jeg kan analysere, enn fullverdige fokusgruppeintervjuer.

At jeg ikke selv har gjennomført fokusgruppene begrenser også hva slags data jeg har for hånden. Spørsmålene i fokusgruppene ville nødvendigvis sett annerledes ut dersom jeg hadde vært intervjuer, med et enda større fokus på HMS-relevans og en dypere oppfølging av dette temaet på bekostning av andre. Samtidig er det en definitiv styrke i at jeg får tilgjengelig data i et forskningsprosjekt jeg selv er en del av. Mengden data som finnes i disse intervjuene, og ressursene som er lagt ned i å gjennomføre disse er noe jeg ikke ville vært i nærheten av å kunne oppdrive på egenhånd til en masteroppgave. I en ideell verden skulle forskningsdata vært tilgjengelig for det akademiske kollektivet, da det ville åpnet opp for mye spennende forskning og mange spennende perspektiver. At fokusgruppeintervjuene er gjennomført tidligere av andre forskere, gjør også at jeg er dekket av deres NSD-søknad.

En svakhet i å benytte offisielle dokumenter i analysen er at disse i hovedsak reflekterer kompromissene i prosessene med å utarbeide dem, eller hva majoriteten i gruppen som har utarbeidet mener, dersom det ikke er tatt ut dissens eller merknad. Dette begrenser når det kommer til å kunne si noe om disse policy-dokumentene som åsted for politisk kamp for de involverte aktørene. Likevel er de interessante når det kommer til å analysere nettopp hvordan en diskurs dannes, dersom en ser etter 'ikke-funn'. Hva som ikke fremkommer i dokumentene som kanskje kunne vært forventet, eller hvor en har prioritert å benytte den noe sjeldne merknaden kan fortelle en hel del. En vil også måtte gjøre en seleksjon av hvilke dokumenter en analyserer, og det vil sjelden eller aldri være mulig å analysere alle relevante dokumenter innenfor omfanget som en masteroppgave er. Da risikerer man nødvendigvis å gå glipp av informasjon som kunne gitt dypere eller flere innsikter.

De samfunnsmessige konsekvensene av det globale utbruddet av viruset COVID-19 har for meg betydd nær ett år med hjemmekontor med de fysiske og psykiske konsekvensene det

bærer med seg. Mer direkte for denne oppgaven har det begrenset min mulighet til å komme i kontakt med potensielle informanter til oppfølgingsintervju på konferanser og andre faglige samlinger. Av hensyn til smittevern og tidsbruk har jeg dermed ikke gjennomført noen oppfølgingsintervjuer i denne forskningsprosessen. Dette er en svakhet ved oppgaven, da jeg så for meg å intervju særlig noen ansatt i tilsynsavdelinger i Petroleumstilsynet og Miljødirektoratet om deres arbeid og tilnærminger til ytre miljø. Dette ville kunne gitt noen nye innsikter om interesser og vurderinger i staten. Oppgaven tar heller ikke for seg arbeidsskjøpers side av saken, noe som betyr at studien heller ikke viser hele bildet. Det denne studien sier noe om, er staten og arbeidsselger i møte med ytre miljø i en HMS-sammenheng.

4.12 Validitet og reliabilitet

En forsker som benytter seg av kvalitative metoder som dette, må vurdere egen forsknings reliabilitet og validitet. Dette er et sentralt poeng for å kunne si noe om kvaliteten i forskningen. I kvalitativ forskning er prosessen nødvendigvis påvirket av forskerens subjektivitet (Tjora, 2012). En annen forsker vil dermed ikke kunne reprodusere forskningsprosessen fullt ut, men vil kunne komme til andre konklusjoner med samme empiri og metode. Ingen forskning, hverken kvantitativ eller kvalitativ, er helt og fullt objektiv, og reliabiliteten avhenger dermed av at forskeren er transparent i sine valg og sin posisjonalitet i forskningsprosessen (Tjora, 2012). Jeg søker dermed å sikre transparens gjennom å diskutere egen posisjonalitet grundig, redegjøre for teoretiske utgangspunkt og antagelser, samt sørge for omfattende innsyn i empirien gjennom utfyllende utdrag og sitater.

Studiens validitet vurderes av relevansen i valg av data, teori, metode og forskningsspørsmål (Tjora, 2012). Er det slik at den er en logisk sammenheng mellom studiens hensikt, forskningsspørsmålet og konklusjonene i forskningen? Studien baserer seg på fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte i petroleumssektor og analyse av sentrale dokumenter gjeldende ytre miljø og HMS i petroleumssektor. Studien baserer seg dels på en dyptgående analyse av de mest sentrale offentlige dokumentene for HMS i petroleumssektor. Den er også dels basert på grundige, lange fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte nettopp i petroleumssektor. Dette er av de aktørene som jobber mest med HMS i petroleumssektor, og er dermed svært relevante aktører å snakke med. Ytre miljø er en juridisk sett sentral del av HMS-begrepet. Det er derfor svært relevant å undersøke hvordan det praktiseres og hvordan det relaterer seg til de øvrige beina i begrepet.

Som tidligere nevnt, har jeg ikke gjennomført intervjuer med representanter for myndighetsorganer som er involvert i disse prosessene, og heller ikke representanter fra arbeidsskjøpersiden. Det kan argumenteres for at dette senker studiens validitet. For å styrke validiteten og muligheten for innsikt, har jeg valgt å lene meg på to sett med data og to typer analyse. På denne måten søker jeg å få en god bredde i datamaterialet, og dessuten muliggjøre analyse fra flere forskjellige innfallsvinkler.

Refleksivitet innebærer selvrefleksjon fra forskeren, og at forskeren dermed stiller kritiske spørsmål til seg og sin forskningsprosess. Forskerens kontinuerlige vurdering av egen analytiske og metodiske valg er dermed viktige komponenter i å øke forskningens reliabilitet (Tjora, 2012). Tjora legger vekt på det at for å gjøre forskningen refleksiv, må forskeren også gjøre en «*tolkning av [sin] egen tolkning*» (2012, p. 170, original kursivering). Jeg vil derfor diskutere min egen posisjonaltet, bias og relasjon til både forskningsfelt og teoretisk rammeverk.

4.13 Posisjonalitet

Slik CDA-studier krever at forskeren selv fortolker, og noe subjektivitet vil derfor være uunngåelig. Som Kjelstadli (1999) skriver, vil en forsker alltid tolke med et spesifikt utgangspunkt, farget av hennes bakgrunn og faglige interesser. Mennesket er feilbarlig. Hvordan vi ser og opplever verden vil uunngåelig være informert av teori og våre forut eksisterende ideer (Bergene, 2007). Det er derfor viktig at forskeren er klar på sine intensjoner og interesser for å gå inn i materien, og tydelig på hvilken bagasje hun tar med seg inn i arbeidet. Studien baserer seg også på kvalitative metoder i en stadig endrende virkelighet, slik at det vil være umulig å reprodusere en slik studie helt og fullt. En annen forsker vil dermed nødvendigvis få et noe annet resultat. Dette skaper utfordringer for forskningens ytre reliabilitet.

Forfatteren av denne studien har selv bakgrunn fra miljøbevegelsen, samt venstresiden i norsk politikk. Det er gjennom disse engasjementene jeg oppdaget behovet for å snakke om arbeid, klima og miljø i sammenheng, heller som hver sine 'satellitter' i det politiske landskapet. I verste fall settes hensyn til arbeid og hensyn til klima og miljø opp mot hverandre i den politiske diskursen (Räthzel, Cock, & Uzzell, 2018; Stevis et al., 2018). Slik kan falske motsetninger skapes, og de fremste forsvarerne av henholdsvis arbeidsinteresser og klima- og miljøinteresser kan ende opp med å se hverandre som, i ytterste instans, ens primære politiske motstandere.

Som miljøaktivist og fagorganisert kan min bakgrunn gi meg særlige innsikter i materien, men også et bias mot å foretrekke noen perspektiver framfor andre. Samtidig er det vinklinger og perspektiver som ikke i særlig grad blir omtalt i denne studien. Jeg er ciskvinne, og ser tydelige kjønnede perspektiver i datamaterialet som en godt kunne gått dypere inn i. Samtidig er jeg hvit, i akademia og har bakgrunn i majoritetsbefolkningen. Det er mange perspektiver og potensielle utgangspunkt for problematisering som befinner seg i en blindsoner for meg. Dette er poenger det er viktig å være klar over både for meg som forsker og deg som leser, ettersom det unektelig informerer mine valg i forskningsprosessen.

Jeg ser meg selv i en forskningstradisjon der en søker å grave i nettopp dette tilsynelatende dilemmaet mellom arbeid og miljø, og har ønsket å se nærmere på punkter der de to sfærene møtes. Det ble etter hvert derfor naturlig for meg å kikke nærmere på HMS-regimer. Helse, miljø og sikkerhet er et rom arbeidsselger har fremforhandlet for at andre hensyn enn profitt og økonomisk balanse skal tas i produksjonsprosessene. 'Miljø' er et aspekt som allerede er innbefattet i begrepet, så er det naturlig for meg å undersøke nærmere hva de to betydningene av 'miljø' i praksis betyr i HMS-sammenheng.

I tillegg til å undersøke deler av statens rolle, tar jeg hovedsakelig utgangspunkt i arbeidsselger, mer spesifikt tillitsvalgtets opplevelse av situasjoner og prosesser. Arbeidsskjøpers ståsted blir ikke belyst, men det er en avgrensning jeg var nødt til å gjøre, og er utenfor denne oppgavens sjikt. Denne masteroppgaven er tilknyttet forskningsprosjektet WAGE: Arbeid og organisering i en grønn økonomi. Oppgaven knytter seg naturlig inn i prosjektet ved at en form for organisering og praksis relatert til hensynet til klima og miljø i arbeidslivet undersøkes.

5 Analyse

I dette kapitlet går jeg først i dybden på hvordan ytre miljø defineres, og hvordan HMS defineres i relasjon til ytre miljø. Jeg ser på i hvilken grad ytre miljø anerkjennes som en likeverdig del av HMS-regimet, og hvordan ytre miljø operasjonaliseres gjennom praksis.

Deretter gjennomføres en semiotisk analyse som bryter teksten i seks særlig relevante offisielle dokumenter ned, og peker på hva teksten betyr. Jeg ser på hva som skrives og tillegges vekt og anerkjennelse, men like viktig er det som *ikke* skrives, som bevisst eller ubevisst utelates. Dette forteller oss noe om hvilke prioriteringer tekstforfatterne har gjort, og hvilket bilde man vil vise verden gjennom sin tekst. Det kan også fortelle en hel del om bakenforliggende prosesser, relasjoner og mekanismer.

Til slutt gjennomfører jeg en tematisk analyse som spesifikt undersøker de sosiale relasjonene og sammenhengene mellom aktører og prosesser. Statens relasjoner til petroleumskapitalen og interne dynamikk, samt arbeidsselgers handlingsrom, makt og roller er sentrale. Disse prosessene, relasjonene og mekanismene ses i lys av helse, miljø og sikkerhet, og hvordan disse relaterer til ytre miljø i praksis undersøkes spesielt.

5.1 Hvordan ytre miljø defineres

I NOU 2004:5 forsøker utvalget å gi begrepet *ytre miljø* et innhold for å kunne si noe om hva som ikke skal dekkes av utredningsarbeidet.

Utvalget er i mandatet bedt om å vurdere hva som skal være verneorganisasjonens rolle i saker om det ytre miljø. *Utvalget* forstår saker om det ytre miljø som saker som angår virksomhetens bruk av og påvirkning på naturressursene. (NOU 2004: 5, 2004, p. 222 original kursivering)

I denne dokumentstudien er dette det eneste eksempelet på et forsøk på å eksplisitt definere og operasjonalisere ytre miljø-begrepet, som *naturressursene*. Den samme formuleringen benyttes av flertallet i utvalget til NOU 2010:1 (2010, p. 156). Samtidig er det mange eksempler på å mer eller mindre indirekte definere begrepet ved å si noe om hva som dekkes eller ikke dekkes i relevante HMS-relaterte forvaltningsprosesser. Et slikt eksempel er når Riksrevisjonen redegjør for vilkårene for å sette ned en uavhengig granskingskommisjon i petroleumssektor:

Vilkårene for å sette ned en slik kommisjon [uavhengig granskingskommisjon] er at det har skjedd en alvorlig ulykke eller en hendelse i virksomheten som har medført alvorlig fare for tap av liv eller større materiell skade eller *forurensning av det marine miljø*. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 13, min utheving)

Her er eksplisitt 'forurensning av det marine miljø' inne som ett av tre mulige vilkår. I praksis vil det si at det her er det marine miljø som anses som ytre miljø. Denne praksis-forståelsen av ytre miljø forsterkes i fokusgruppeintervju med Industri Energi hvor det uttrykkes i en samtale om at fisk holder til i nærheten av oljeinstallasjoner at «(...) fisken er ikke der *fordi* det er mye utslipp. (...) *Men er han der da på tross av at det er utslipp?* Men, det er ikke noe utslipp. (Tillitsvalgt Industri Energi, 2019, intervju spørsmål i kursiv). Samtalen om utslipp kommer til stadighet tilbake til utslipp av hydrokarboner eller kjemikalier til sjø.

Dette er en interessant operasjonalisering når vi begynner å diskutere storulykker og tilløpshendelser, som ofte resulterer i store utslipp av hydrokarboner til luft. I NOU 2010:1 skriver utvalget at «Verneorganisasjonen vil i dag kunne involveres i saker knyttet til ytre miljø i den utstrekning hensynet til arbeidsmiljøet også bidrar til å ivareta ytre miljø, for eksempel reduksjon i bruken av farlige kjemikalier» (NOU 2010:1, p. 155). Her settes ytre miljø i direkte sammenheng med øvrige HMS-forhold, men defineres også av at det direkte påpekes relevans til kjemikaliebruk og implisitt sies det også at ytre miljø også kan være ting som ikke er relatert til arbeidsmiljø.

Riksrevisjonen trekker blant annet frem to alvorlige hendelser ved Goliat FPSO (Floating Production Storage and Offloading unit) og Songa Endurance som hendelser der Petroleumsdirektoratets oppfølging har vært mangelfull. Etter mitt syn er disse to sakene også eksempler der faktisk skade på og utslipp til ytre miljø ikke har blitt klassifisert som nettopp utslipp til ytre miljø.

Blant de vanligste hendelsene [ved Goliat FPSO] er gasslekkasjer, som har forekommet ti ganger i perioden. (...) Tre hendelser i perioden har blitt kategorisert som alvorlige av Petroleumstilsynet: 26. August 2016 gikk gassalarmen på Goliat, og produksjonen ble stengt ned. (...) Ingen ble skadet i hendelsen, og *det var ingen utslipp til ytre miljø*. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 100, min utheving)

Acona utdyper i hovedrapporten for sitt utredningsarbeid for Petroleumstilsynet i 2019 at hendelsen den 26. august var en gasslekkasje ved en strømbruddhendelse.

Nytt forsøk på gassfriing fra systemet fører til *gasslekkasje* til områder hvor det ikke er trygt, strømbrudd og produksjonsstans. Over 50 personer blir evakuert. Hendelsen fører til at Eni får varsel om pålegg fra Petroleumstilsynet om å identifisere nødvendige tiltak. Eni ble pålagt av Ptil ikke å starte opp produksjonen før avvikene i pålegget var rettet opp. (Acona, 2019, p. 59, min utheving)

At den omtalte alvorlige hendelsen faktisk var en gasslekkasje er interessant. Dette er et tydelig tilfelle hvor en alvorlig gasslekkasje eksplisitt omtales som *ingen utslipp til ytre miljø*. Dette

forteller oss at lekkasje av klimagasser til luft *ikke* anses som en ytre miljø-sak. Liknende mangel på klassifisering finner vi i Riksrevisjonens omtale av Songa Endurance-hendelsen to måneder senere i 2016.

En alvorlig brønnkontrollhendelse inntraff 15. oktober 2016 i forbindelse med produksjonsboring med boreinnretningen Songa Endurance på Trollfeltet. Brønnløpet skulle forlates og hensikten med operasjonen var å sikre brønnen ved å installere barrierer som hindrer utslipp av gass og væske fra brønnåpningen. *Under arbeidet ble det frigjort store mengder gass under svært høyt trykk, og brønnen kom ut av kontroll. (...) Petroleumstilsynet vurderer dette som en av de mest alvorlige brønnkontrollhendelsene på norsk sokkel siden hendelsen på Snorre A i 2004. Ingen mennesker ble fysisk skadd under hendelsen, men under marginalt endrede omstendigheter kunne den ha ført til storulykke med tap av liv, større materielle skader og utslipp til ytre miljø.* (Riksrevisjonen, 2019a, p. 103, min utheving)

Rapporten sier svart på hvitt at det frigjøres store mengder gass i løpet av denne hendelsen, antageligvis til fri luft. Likevel slås det fast at hendelsen *kunne* ført utslipp til ytre miljø. Igjen har vi et tilfelle der direkte utslipp av klimagasser til luft ikke klassifiseres som ytre miljø-hendelser.

Å definere ytre miljø til å ikke omhandle utslipp til luft, stemmer overens med hva RNNP legger til grunn som måling av ytre miljø-tilstanden, referert til i Engen-utvalgets rapport. Dette er med på å danne grunnlaget for de konklusjonene RNNP presenterer: «Ytre miljø: Reelle og potensielle utslipp til sjø. (...) Petroleumstilsynets rolle i forbindelse med ytre miljø er avgrenset til regulering og tilsyn med forebyggende arbeid for å unngå utslipp og med stansing av akutt forurensning» (Engen, 2017, p. 14). Denne forståelsen av utslipp til ytre miljø som ikke gjeldende gasslekkasjer bekreftes også av tillitsvalgte i Industri Energi i fokusgruppeintervju:

(...) det du nevnte før vi satt på opptaket- dette med sikkerhetssituasjonen, at det er nesen (mhm) som er første til å oppdage gasslekkasjer. Der har du både en HMS-situasjon, men og en klimasituasjon. Altså, trusselen om ukontrollerte utslipp er og en klimasituasjon, men som åpenbart er en HMS- og sikkerhetssituasjon (...)

Ja, men (...) det har jo egentlig ikke noe med klima å gjøre. Hvis det blir mengder av det her, så (...) stenger du det. Sånn sett så er det ikke noe problem. Problemet er jo at du har en fare for en eksplosjon. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Det er altså eksplosjonsfaren som er det potensielle problemet, ikke utslipp av gass til luft *i seg selv*. Den eneste formuleringen i de undersøkte dokumentene som utfordrer normen å ikke definere utslipp av klimagasser som utslipp til ytre miljø, er en formulering fra mindretallet i NOU 2010:1 *Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet*. Her mener mindretallet at:

(...) dagens regelverk ikke er godt nok til å møte [klima og miljø-] utfordringene og vil gi verneombudet og arbeidsmiljøutvalget tydelige oppgaver knyttet til vern mot forurensning og skadelig klimagassutslipp og et hensiktsmessig mandat for å håndtere oppgavene. (NOU 2010:1, 2010, p. 157)

Her pekes det direkte på utslipp av klimagasser i tillegg til (annen) forurensning, og hensyn til klima ses således som en naturlig del av et potensielt ytre miljø-arbeid for verneombud og arbeidsmiljøutvalg. Tillitsvalgte peker selv på flere enkeltmomenter de regner som noe som har med ytre miljø å gjøre, eller problemstillinger som ville falle innenfor begrepet. En tillitsvalgt i SAFE peker på «noe det aldri er snakk om, det er alt det produserte vannet som vi [som] produserer olje slipper ut i sjøen (mhm) som et biprodukt» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Samtidig har heller ikke tillitsvalgte i disse fokusgruppene noen entydig definisjon av hva ytre miljø i realiteten er, eller hvem som har ansvar for å følge det opp.

Definisjonen og operasjonaliseringen av hva ytre miljø som begrep vil si i praksis, varierer fra dokument til dokument, og fra aktør til aktør. Det kan virke som at definisjonen endres etter hva som anses mest hensiktsmessig i øyeblikket, eller at stadig endrede og vage definisjoner kommer som følge av en lite omforent forståelse av hvilken funksjon begrepet skal ha.

Hvordan HMS defineres i relasjon til et 'ytre miljø'

HMS defineres i lovverket gjennom Internkontrollforskriften. Det er også denne NOU 2004:5 henviser til i sitt utredningsarbeid.

Et sentralt begrep i denne utredningen er systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid. Utvalget legger til grunn at forståelsen av begrepet tar utgangspunkt i den samme forståelsen som forskriften om systematisk HMS-arbeid [internkontrollforskriften]. Der legges hovedvekten på

- Arbeidsmiljø og sikkerhet
- Forebygging av helseskade eller miljøforstyrrelser fra produkter eller forbrukertjenester
- Vern av det ytre miljø mot forurensning og en bedre behandling av avfall» (NOU 2004: 5, 2004, p. 114, min understreking)

I forskriften vektlegges hensynet til ytre miljø eksplisitt. Til tross for at det hevdes at det er denne HMS-forståelsen som legges til grunn i utredningsarbeidet, skrives det litt senere om at «[k]ravene til ytre miljø er i hovedsak hjemlet i regelverket om forurensning og ikke arbeidsmiljøloven» (NOU 2004: 5, 2004, p. 114). Sett i sammenheng med senere tynn redegjørelse for ytre miljø-dimensjonene i HMS-tilstanden for petroleumssektor, kan denne setningen leses som et forsøk på å rettferdiggjøre at ytre miljø *ikke* diskuteres nevneverdig i utredningen. Setningen etterfølges av:

Utvalget vil presisere at HMS-begrepet i denne utredningen og i forslaget til revidert lov betyr helse, arbeidsmiljø og sikkerhet. Utvalget går ikke nærmere inn på diskusjoner knyttet til arbeidstakers medvirkning i forhold til vern av det ytre miljø mot forurensing og en bedre behandling av avfall. Dette utelukker ikke at partene lokalt velger å samarbeide om dette i forbindelse med for eksempel arbeidsmiljøutvalg dersom de ønsker det. (NOU 2004: 5, 2004, p. 114 original kursivering)

Utvalget tar altså «utgangspunkt i den samme forståelsen av begrepet», en forståelse som fremhever hensynet til *ytre miljø*, samtidig som de sier i klartekst at *miljø* i utredningen skal forstås som *arbeidsmiljø*. At hensynet til ytre miljø defineres vekk, skjer uten at det presenteres grundige argumenter for dette annet enn en setnings henvisning til at forurensningsloven i hovedsak er den som hjemler krav til ytre miljø. Vi ser noe av den samme øvelsen er gjort hos Engen-utvalget.

HMS-begrepet slik det brukes i petroleumsvirksomheten favner i utgangspunktet ved at det er forankret i en rekke lover og dekker hensynet til mennesker, *miljø* og økonomiske verdier, og i tillegg også problemstillinger som gjelder sikring mot bevisste anslag (security). I tillegg til sikkerheten for den enkelte, omfatter begrepet også sikkerhet for de økonomiske verdiene som innretninger og fartøy representerer. I de særskilte stortingsmeldingene om HMS i petroleumsvirksomheten, er i midlertid (sic!) formålet i utgangspunktet å fokusere mer avgrenset på problemstillinger som gjelder storulykkerisiko og arbeidsmiljørisiko. (Engen, 2017, p. 11, min utheving)

Med helse, miljø og sikkerhet menes i denne rapporten problemstillinger knyttet til storulykke og arbeidsmiljø offshore og på landanleggene, og *arbeidsgruppens diskusjoner er derfor avgrenset mot tilstøtende områder som ytre miljø, luftfart og sikring/security* (Engen, 2017, p. 1, min utheving)

I Engen-utvalgets rapport defineres ytre miljø bort i operasjonaliseringen av HMS-begrepet, allerede i andre avsnitt på første side. Dette gjøres uten å oppgi noen forklaring eller problematisering av definisjonen. Senere vil vi se hvordan definisjonen blir problematisk ettersom særlig storulykkerisiko og oljevernberedskap henger tett sammen med ytre miljø. Det er også en vanskelig definisjon å operere med i praksis, da blant annet fordi Miljødirektoratet har ansvar for kommunal beredskap for oljevern og tilsyn av ytre miljø-forhold. Engen-utvalget hevder også at «[d]ette [ytre miljø, luftfart og sikring/security] er tema som følges opp av relevante myndigheter i parallelle prosesser» (Engen, 2017, p. 11) uten at de parallelle prosessene hva gjelder ytre miljø noen gang redegjøres for i noen av dokumentene jeg har analysert.

I Stortingsmelding 12 (2017-2018) *Helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten* operasjonaliserer en HMS på denne måten. Merk at Engen-utvalgets arbeid er forarbeid til nettopp denne stortingsmeldingen. Dette er det aller første som skrives i meldingen:

Samlebegrepet «HMS» som det brukes i petroleumsvirksomheten dekker hensynet til mennesker, miljø og materielle verdier. Denne stortingsmeldingen omhandler tema knyttet til sikkerhet og arbeidsmiljø og ikke forurensningsspørsmål. Et høyt sikkerhetsnivå og et godt arbeidsmiljø bidrar i seg selv til å forebygge utslipp og konsekvenser for miljøet. *HMS-arbeidet*, som også beskrives i meldingen, *bidrar derfor også til beskyttelse av det ytre miljø*. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 9, min utheving)

I begynnelsen av avsnittet defineres HMS som det som dekker hensynet til blant annet uspesifisert «miljø». Deretter settes forurensningsspørsmål, og dermed ytre miljø, i kontrast til sikkerhet og arbeidsmiljø. Helse nevnes *ikke*. Slik blir ytre miljø (og helse) underbevisst underordnet sikkerhet og arbeidsmiljø. Det er gjennomgående i Stortingsmelding 12 (2017 – 2018) at begrepsbruken varierer mellom «helse, miljø og sikkerhet» og «helse, arbeidsmiljø og sikkerhet». Det er usikkert hvor vidt dette er bevisst, men sett med semiotiske briller kan en anta at dette er en bevisst strategi. Det er derfor også interessant hvordan meldingen kommuniserer to ting gjennom siste setning i dette avsnittet. På den ene siden sier den at ‘vi skal ikke snakke om ytre miljø’. På den andre siden forsøker den også å påstå at det som behandles i denne meldingen er svært viktig hva gjelder ytre miljø. Det gir inntrykk at man er klar over interessen for hensynet til det ytre miljø, og ønsker å lage et inntrykk av at dette tross alt er noe en bryr seg om.

Denne tolkningen av hva HMS operasjonelt innebærer styrkes av Engenutvalgets konklusjon om å ikke ønske å foreslå at loven skal påby at saker som angår ytre miljø skal inkluderes blant verneorganisasjonens arbeidsoppgaver (Engen, 2017, p. 27). Slik settes det presedens for at ytre miljø i praksis ikke er en kjerneverdi i arbeidslivet. Inntrykket styrkes gjennom intervju med tillitsvalgte i El og IT, hvor det blir berettet om egne erfaringer:

I hverdagen [har] vi jo veldig gode samarbeid mellom (...) verneombudstjenesten og de tillitsvalgte. Og jo mer vi snakker sammen, jo bedre blir det. Men jeg opplever at hverken verneombudstjenesten eller tillitsvalgte tar opp miljøet som deres sak. Helse, miljø og sikkerhet, det diskuterer vi, men ikke i det ytre miljø-perspektivet (...) (Tillitsvalgt El og IT, 2019)

Den tillitsvalgte erfarer at heller ikke vernetjenesten arbeider aktivt med ytre miljø-saker, og setter også ytre miljø og HMS i kontrast til hverandre. Den tillitsvalgte ser med andre ord ikke ytre miljø som en integrert del av HMS-begrepet.

Forståelsen av HMS og ytre miljø som to forskjellige ting vises også i oppsummeringen av KonKrafts (Konkurranseskraft på norsk sokkel) arbeid. KonKraft er et samarbeidsforum for Norsk Olje og Gass, Norges Rederiforbund, Norsk Industri, Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og Industri Energi og Fellesforbundet for LO. Mandatet deres er å «arbeide for å opprettholde norsk sokkels konkurransevne» (KonKraft, u.å.). KonKraftprosjektet «Konkurranseskraft – norsk sokkel i endring» retter seg først og fremst mot tiltak og anbefalinger

knyttet til hvordan sikre en effektiv, bærekraftig og *mer miljøvennlig industri*, men berører også i noen grad *HMS-forhold* og risiko.» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 49, min utheving). Her settes HMS-forhold og risiko eksplisitt i kontrast til bærekraft og ‘mer miljøvennlig industri’.

Dette ses i kontrast til dette utsagnet fra tillitsvalgt i SAFE, «(...) Bedre arbeidsmiljø, der er vi. (...) For [det] å få et bedre arbeidsmiljø, det kan og gå på miljø. (...)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019) Når vedkommende viser til hvilke problemstillinger tillitsvalgte forsøker å løfte ovenfor bedriften nevnes også det at ytre miljø kan inngå blant disse. Senere i dette intervjuet underbygges denne oppfatningen av ytre miljø som integrert (men ikke nødvendigvis sentral) del av HMS-praksis: «(...) vi har noen [ting] som havner på HMS-konferansen som går på miljø. (...) Det ene er eksos, du har kjemisk eksponering, du har vibrasjonsstøy (altså ytre miljø da) ytre miljø ja (...)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Her settes ytre miljø i sammenheng med sentrale HMS-utfordringer i sektor, hvor også to av dem (kjemisk eksponering og vibrasjonsstøy) i hovedsak tradisjonelt regnes som helse-relaterte spørsmål.

Begrepet ytre miljø defineres på papiret som en del av miljø-delen av HMS-begrepet, på lik linje med begrepet arbeidsmiljø. Til tross for dette er det en tendens at hensynet til ytre miljø tas ut av HMS-begrepet når dette operasjonaliseres i praksis. Ytre miljø ses på som noe utenfor det egentlige HMS-begrepet, men noe som også kan settes i sammenheng med det, gjennom for eksempel problemstillinger knyttet til helse. Dette kan vi finne i dokumentene, ofte ikke omtalt direkte som ‘ytre miljø’, men som kjemikalier eller andre fenomener som i realitetn har sammenheng med nettopp miljø eller klima. Da blir det viktig å gå inn i dokumentene og se på hvilke aktører som omtales og ikke, og hvilke temaer som vektlegges.

5.2 Semiotisk analyse

Den semiotiske analysen, eller den språktekniske analysen av de offisielle dokumentenes byggesteiner, er viktig fordi den avdekker hvordan dobbeltkommunikasjon, ansvarsavskrivning og unnlatelser skjer. Understreking i sitatene viser de begrepene, ordene og setningsdelene som er interessante for den aktuelle delen av analysen.

I en analyse av hva de sosiale relasjonene tekstene og maktstrukturene en finner i tekstene, vil hva som sies i tekstene implisitt og eksplisitt være viktig. Gjennomgående i den semiotiske analysen vil det være viktig etter hva som ikke er der, hva som utelates, hvem som ikke omtales og hvilke problematiseringer som ikke gjøres.

Hvem er den uspesifiserte majoriteten

Et offentlig dokument som NOU, stortingsmelding eller Riksrevisjonsrapport er preget av et offisielt, tilsynelatende nøytralt språk. Subjektivitet ønskes ikke, og konsensus tilstrebes. Likevel er det ikke til å komme unna at også forfattere bak NOU og stortingsmelding har en agenda, enten de er 'eksperter' i et utvalg eller stortingspolitikere. Det er derfor interessant å vie noe oppmerksomhet til tekstenes 'vi' og transitivitet i språket, altså *hvem* som tilskrives aktørskap i tekstene.

Arbeidslivslovutvalget fra 2004 er et slik ekspertutvalg, og hadde opprinnelig i mandatet for arbeidet at «Det skal særlig vurderes om reguleringene av verneombudsordningen og arbeidsmiljøutvalgene er hensiktsmessige i dagens arbeidsliv, herunder verneorganisasjonens rolle i saker om ytre miljø.» (NOU 2004: 5, 2004, p. 21, min understreking). Dette står også som en del av det første av elleve mandatpunkter, og bruken av begrepet «skal særlig» fremfor «utvalget kan» eller «bes vurdere» som brukes andre steder i mandatet gir punktet modal tyngde. Jeg kommer tilbake til analysen av modaliteten i tekstene senere. Til tross for denne formuleringen velger et ikke spesifisert flertall å gå bort i fra mandatet tidlig i teksten.

Flertallet ønsker ikke å foreslå at loven skal påby at saker som angår ytre miljø skal inkluderes blant verneorganisasjonens arbeidsoppgaver. Det er imidlertid ingen ting i veien for at partene lokalt avtaler at samarbeidet også omfatter det ytre miljø. (NOU 2004: 5, 2004, p. 27, original kursivering, min understreking)

Det er interessant at det *ikke* redegjøres for hvem dette flertallet består av, og dermed hvem mindretallet består av, før mye senere i teksten, når det fortelles at «[Flertallet] er kommet til at en slik utvidelse av verneorganisasjonens rolle krever en mer inngående utredning enn det utvalget har hatt mulighet for å gjennomføre» (NOU 2004: 5, 2004, p. 222). Samtlige av myndighetenes og arbeidskjøpersidens utvalgsmedlemmer stemte for å utelate en del av mandatet fra den faktiske utredningen. Representanter fra arbeidsselgersiden var delt i spørsmålet, men kun den frie blikkenslageren og representanten fra Akademikerne stemte med myndighetene og arbeidskjøper. Representantene fra henholdsvis LO, YS og UHO (dagens Unio), samt den frie avdelingssykepleieren stemte for. Representanten Sundnes fra LO velger å bruke en særmerknad på å trekke frem denne situasjonen:

Utvalgsmedlemmet Sundnes (...) ønsker å påpeke at (...) [f]orskriften omfatter både arbeidsmiljø og ytre miljø. Likevel har utvalgets flertall valgt å definere bort ytre miljø i HMS-begrepet. *Utvalget* behandler heller ikke spørsmålet om verneorganisasjonens rolle i saker om ytre miljø, til tross for at dette er en del av mandatet. (NOU 2004: 5, 2004, p. 117, original kursivering)

Offentlige dokumenter skrives av mennesker som gjør dette arbeidet som representanter for en

interesse. Slike dokumenter er ofte, når de er skrevet av mer enn én person, preget av kompromisser eller majoritetsbeslutninger som ikke nødvendigvis er synliggjort i teksten. Slik kan bakenforliggende politiske prosesser og maktkamper mellom ulike interesser usynliggjøres bak et tilsynelatende nøytralt «vi».

Transitivitet og transformasjon

Når vi undersøker transitivitet i en tekst, er det viktige å se på hvilket perspektiv som velges eller tillegges vekt når hendelser og prosesser beskrives. Dette forteller oss noe om hvem som har makt til å definere diskursen, og deres interesser med teksten. Det er også viktig å prøve å si noe om hva og hvem som ikke omtales i denne prosessen, og ikke minst hvorfor. Transformasjonen peker inn på det samme, og uttrykker hvordan beretninger om en prosess, situasjon eller objekt kan være mer eller mindre komplett, eller om noe er utelatt (Boréus & Bergström, 2017, p. 159). Nettopp utelatelser og ufullendte beretninger er viktige momenter i denne analysen, som i dette tekstutdraget fra Stortingsmelding 12 (2017-2018) om HMS i oljevirksomheten:

[Petroleumstilsynet] har myndighetsansvar for sikkerhet, arbeidsmiljø, beredskap og sikring i petroleumsvirksomheten på sokkelen og åtte landanlegg. Ansvarsområdet omfatter alle faser av virksomheten, som planlegging prosjektering, bygging, bruk og eventuell senere fjerning. Petroleumstilsynet fører også tilsyn med aktørenes styringssystemer og forebyggende arbeid mot bevisste anslag og hendelser og tilstander som kan føre til akutt forurensning. Uønskede hendelser forebygges på samme måte uavhengig av om de kan føre til skade på mennesker, akutt forurensning og/eller tap av økonomiske verdier. Sikkerhetsarbeid og ulykkesforebygging verner derfor om flere verdier. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 16, min understreking)

I dette tekstutdraget fra Stortingsmelding 12 (2017-2018) *Helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten* snakker Arbeids- og sosialdepartementet eksplisitt om hvordan Petroleumstilsynet forholder seg til HMS gjennom sitt myndighetsansvar. Det er Miljødirektoratet som har myndighetsansvar for forurensning til ytre miljø, men direktoratet nevnes *ikke*. Petroleumstilsynet har ansvar for å forebygge og føre tilsyn med ting som defineres som en del av risikobildet vedrørende storulykker. Men, risikoen knyttet til ikke-akutt forurensning problematiseres *ikke* direkte hverken her eller annet steds i dokumentet.

Dette er symptomatisk for tekstene jeg behandler i denne studien. Tekstene forholder seg gjerne til ytre miljø-forhold som enten irrelevant ergo behandles de ikke (for eksempel hensyn til klima, hvis tilsynsmyndighet ligger under Miljødirektoratet), slik jeg viser til i «Statens organer i relasjon til selskapene i petroleumsnæringen» i underkapittel 5.3. Ellers

forholder tekstene seg til miljøproblemer som at det er noe annet enn forurensning og dermed noe annet enn ytre miljø-forhold, for eksempel ved hensyn til kjemikaliebruk, som oftere ses på som en del av helseproblematikk. Helse og miljø ses ofte i sammenheng, som i dette punktet om utfordringer ved fjerning av innretninger fra Engen-utvalgets rapport: «(...) – Helse- og miljøskadelige stoffer. Kunnskap om materialer som har blitt brukt på innretningen, kan være mangelfull. For at innretningen skal fjernes på en forsvarlig måte er det viktig med et godt forarbeid for å identifisere helse- og miljøskadelige komponenter» (Engen, 2017, p. 99). Her ses helse og uspesifisert 'miljø' i sammenheng ved at det anerkjennes at komponenter kan være helse- og miljøskadelige. Sammenhengen mellom helse og ytre miljø løftes også i fokusgruppeintervju med tillitsvalgte i Industri Energi, når det poengteres at miljøtiltak kan være bra for helsen, og at det da blir mer interessant å forholde seg til:

(...) jeg ser at holdningene endrer seg og vernetjenesten og i det hele tatt har et sånt fokus på at det gagnar den ansatte å bruke -[miljøtiltak] er bra for helsa di. (...) Hele veien jobbes det med å fase inn alternativer og det (...) [har] blitt mer og mer [av det]. Det er en helt annen holdning. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Også tillitsvalgte i SAFE etablerer en sammenheng mellom helse og miljø: «Det er strenge krav til smørestoffer og sånt gris, for eksempel (...) [det] var jo direkte kreftfremkallende. Men, såne ting, det er tatt vekk. Sant, og blitt mye mer miljøvennlig» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Dette forteller oss at, om ikke annet, ser de tillitsvalgte en logisk sammenheng mellom temaene helse og miljø. Til tross for dette kan vi se at «miljøvennlig» kommer i andre rekke i argumentasjonen, mer som en heldig konsekvens av å eliminere et kreftfremkallende stoff. Dette underbygges noe senere i samme intervju: «Så har vi sånn sett- vi [så] på HMS, men altså- (jaja, det går jo-) ja (-på miljø.) Ja, det er miljøgevinst i det (ja, absolutt) vi må ikke- (vårt fokus har vært personen)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Her kommer det frem at tillitsvalgtes fokus er på enkeltpersonens ve og vel, men at slike personrelaterte HMS-tiltak kan ha miljøgevinst. I intervju med Industri Energi peker en tillitsvalgt på de avveiningene som i praksis gjøres mellom de forskjellige «beina» i HMS-begrepet. Vedkommende snakker her om tiltak som gagnar arbeidsmiljø og økonomi (kostnadseffektivitet) opp mot helse- og ytre miljø-forhold:

Vi bytter jo til produkter som (...) har mindre miljøavtrykk. Altså- [det er] veldig fokus på at det rensstoffet som vi bruker for å rense kabel, for eksempel – det skal være så miljøvennlig som det overhodet [kan] bli. Men det må jo ha en funksjon, så kompromisset kommer jo til det at du ikke kan gå lenger- gå mer miljøvennlig enn at du har et produkt som har en effekt. Så du har jo brukt produkter som er både helseskadelige og svært miljøskadelige. Som er mye bedre og letter arbeidshverdagen, men- hvor

langt skal du gå ned før at du må si stopp fordi det blir kostnadsdrivende og ikke kostnadseffektivt. (Tillitsvalgt Industri Energi, 2019, min understreking)

I sitatet ser vi hvordan denne tillitsvalgte forstår innføring av miljøtiltak i egen arbeidsprosess. Her antyder den tillitsvalgte at dersom et produkt er svært miljøvennlig er det (ofte) uten effekt. Vedkommende ser på prosesser knyttet til miljø i produkter som noe som i praksis vil bli et kompromiss mellom arbeidsmiljø og økonomisk effektivitet på den ene siden, og helse- og miljøeffekt på den andre siden. Dessuten antydes det at miljøtiltak er kostnadsdrivende i seg selv. Dette står i kontrast til senere sitater, der det pekes på at bedriften gjerne innfører tiltak som er økonomisk effektiviserende, med større eller mindre grad av miljømotivasjon eller -rettferdiggjøring av tiltaket.

Transitivitetsbegrepet handler om valg av perspektiv når man beskriver en hendelse eller et objekt. Storulykker inngår i utdraget fra Stortingsmelding 12 blant *uønskede hendelser*, uten noen klar ansvars- eller rollefordeling i arbeidet mot disse. En uønsket hendelse impliserer også at dersom en slik hendelse er uønsket – av alle – har alle parter gjort det de kan for å unngå at noe slikt skjer. Dette står i kontrast til inntrykket fra arbeidsselgerne som redegjort for senere i Engen-utvalgets rapport og i Stortingsmelding 12 (2017-2018), der det både oppleves press på å ikke innrapportere hendelser, samt at ledelsen nedprioriterer HMS for produksjonshensyn (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 47; Engen, 2017, pp. 68-69).

Samlebegrepet «HMS» som det brukes i petroleumsvirksomheten dekker hensynet til mennesker, miljø og materielle verdier. Denne stortingsmeldingen omhandler tema knyttet til sikkerhet og arbeidsmiljø og ikke forurensningsspørsmål. Et høyt sikkerhetsnivå og et godt arbeidsmiljø bidrar i seg selv til å forebygge utslipp og konsekvenser for miljøet. HMS-arbeidet, som også beskrives i meldingen, bidrar derfor også til beskyttelse av det ytre miljø. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 9, min understreking)

På samme måte som stortingsmeldingen *ikke* definerer ansvar og roller knyttet til storulykkerisiko, definerer *ikke* arbeids- og sosialdepartementet aktørene som 'bidrar til å forebygge utslipp og konsekvenser for miljøet'. Det skrives at sikkerhetsnivået, arbeidsmiljøet og HMS-arbeidet bidrar, og departementet tilegner dermed disse prosessene aktørskap til å påvirke andre prosesser.

Utydeliggjøring av ansvar og roller finner en igjen i Engen-utvalgets rapport utarbeidet som grunnlag for nevnte stortingsmelding. «En Fafo-undersøkelse om varsling og yringsfrihet i norsk arbeidsliv indikerer at varslings- og yringsklimaet i det norske arbeidslivet er under press, (...)» (Engen, 2017, p. 37 forfatterens understreking). Det fremkommer *ikke* av teksten hvem varslings- og yringsklimaet er under press fra, eller hva som er årsaksbildet knyttet til det økende presset. Transformasjonen er tydelig i at det kun konstateres at varslings- og

ytringsklimaet er under press, uten å gå inn i hvordan det er under press. Det er med andre ord en ufullendt beretning. Transitiviteten er til stede ved at en ikke berører hvem varslings- og ytringsklimaet er under press fra. Dersom man går til kilden og Fafo-rapporten, berettes det derimot at:

Det rettslige vernet av arbeidstakeres ytringsrett vil ikke nødvendigvis gjenspeile seg ute på arbeidsplassene. (...) Våre funn viser at det i hovedsak oppfattes som uproblematisk å diskutere faglige spørsmål på jobben. Men én av fire møtes med uvilje fra ledelsen dersom de kommer med kritiske synspunkter om forhold på jobben. (...) Når vi har bedt arbeidstakerne vurdere sin rett til å ytre seg eksternt, har vi understreket at dette ikke omfatter ytringer som bryter med den lovpålagte taushetsplikten. En av tre norske arbeidstakere svarer at de har inngått en arbeidsavtale med sin *arbeidsgiver* som begrenser deres mulighet til å omtale arbeidsplassen offentlig. Videre svarer nesten fire av ti at toppledelsen begrenser deres muligheter til å ytre seg offentlig, av hensyn til virksomhetens omdømme. Og, en av tre mener at muligheten til å offentlig omtale alvorlige kritikkverdige forhold på arbeidsplassen, begrenses av overordnede. Vi mener dette er høye tall. (Trygstad & Ødegård, 2016, pp. 54-55, min understreking).

Riksrevisjonen bekrefter Fafos funn gjentatte ganger, eksempelvis når de slår fast at «Equinors egen gransking av [Songa Endurance-] hendelsen i 2016 viste at økonomiske hensyn kom foran hensynet til sikkerhet.» (Riksrevisjonen, 2019a, p. 9). Det er altså ingen tvil om at det er nettopp menneskelige aktører i bedriftsledelse som har ansvar for, og påvirker sikkerhetsnivået, storulykkerisikoen, arbeidsmiljøet og HMS-arbeidet. Å velge å utelate disse aktørene fra sine analyser handler om transitivitet og transformasjon.

Hvordan hendelser, prosesser og situasjoner beskrives forteller oss en del om de bakenforliggende strukturene. Ved analyse kan maktrelasjoner og interesser avdekkes. Når ansvar ikke plasseres i et offentlig dokument kan det være en ansvarsfraskrivelse, og når aktører eller temaer ikke nevnes i relevante sammenhenger kan det være å avskrive noen eller noe relevans og makt. Når det eksempelvis berettes om at varslings- og ytringsklimaet er under press, uten at det berettes om hva eller hvem det er under press fra, er det er slikt interessant moment som er verdt å undersøke videre.

Modalitet

Et viktig semiotisk analytisk verktøy i offisielle politiske dokumenter er språkets modalitet, altså i hvilken grad et forslag med reelle politiske implikasjoner slås fast. I denne delen vil jeg undersøke grad av sikkerhet og forpliktelse i språket i de offisielle dokumentene, når ytre miljø og relaterte områder omtales. Vi har allerede berørt modaliteten i den delen av Arbeidslivslovutvalgets mandat som omhandler ytre miljø.

Også arbeidstagere vil være interessert i at deres arbeidsplass har en miljøprofil og gjør sitt for et mer miljøvennlig samfunn. Internkontrollen skal også omfatte kravene til det ytre miljø, og er derfor et instrument for arbeidstagere og deres tillitsvalgte til å påvirke også de av virksomhetens disposisjoner som berører miljøet. (Forskrift 1996-12-06 nr.1127, 1996, veiledning, i NOU 2004: 5, 2004, p. 114, min understreking)

(...) stadig flere virksomheter er opptatt av å gjøre forholdet til det ytre miljø til en del av virksomhetens organisasjonsstrategi og profil, (...) (NOU 2004: 5, 2004, p. 114, min understreking)

I veiledningen til Internkontrollforskriften som også trekkes frem i Arbeidslivslovutvalgets rapport, skinner uklarheten rundt hvordan bedrifter og arbeidsselgere forholder seg til ytre miljø gjennom. Det ligger dobbeltkommunikasjon i styrken i ordvalgene. På den ene siden slås det fast at kravene til ytre miljø omfattes av forskriften. På den annen side svekkes det ytre miljøets stilling i hvordan praksisen utøves når formuleringer som «vil være interessert i», «gjør sitt» og «påvirke» dominerer avsnittet. Dette står i kontrast til formuleringer som «det er nødvendig at», «derfor må», «det skal være» eller «har du plikt til», som blir brukt andre steder i veiledningen til Internkontrollforskriften (Internkontrollforskriften, 1996). Dette utdraget er også hele avsnittet som er referert i NOU 2004:5. Modalitet henger også sammen med det implisitte, og disse ordvalgene kan implisere at bedriftene har stor grad av selvbestemmelse over ytre miljøforhold.

Ordvalget «miljøprofil» kan indikere at miljø-delen i større grad handler om ekstern kommunikasjon enn strukturelle endringer, og «påvirkning» er ikke medbestemmelse. Fokuset på miljøprofilering finner en igjen i fokusgruppeintervju med tillitsvalgte i Industri Energi.

(...) bransjen vår trenger rekruttering. Hva er det som selger i dag? Miljø selger jo som bare det. [Nå] skal ikke jeg være noen sånn som reiser fanen og flagger miljøsaken inn i bedriften for å kapre medlemmer, men jeg tenker hva er medlemmer- hva er unge som ansettes av bransjen opptatt av? Det er så inn i vinden og så overalt at jeg tenker at vi kan ikke la være å engasjere oss i det heller (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Her ser den tillitsvalgte det som en viktig ting at «miljø selger som bare det» i dag, og at dette er mulig å benytte for å rekruttere unge til bransjen og til foreningen. Igjen er det fremste argumentet bransjens økonomiske driftsfundament heller enn hensynet til miljø i seg selv. Dette argumentet benyttes enda mer eksplisitt noe senere i fokusgruppeintervjuet når det diskuteres:

(...) din bransje beveger seg mot markedet mot havvind og vindmøller og grønn energi, altså er det en del av samtalen dere har dere imellom? Eller er det bare en sånn markedsdiskusjon, nå skal vi være strategiske- (det er en markedsdiskusjon) ja. Det er ikke sånn «det bør vi gjøre for å være en del av det grønne skiftet»?

Nei, det er for å oppretholde arbeidsplasser. Rett og slett. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Her ligger den tillitsvalgtes frykt for konflikt mellom hensyn til miljø og den tillitsvalgtes mandat til å opprettholde eksisterende arbeidsplasser under. Grønn energi, som en forlengelse av konseptet «miljø» vurderes i lys av hva det vil ha å si for markedet, som i denne sammenhengen ses som sammenfallende med arbeidsplasser. Angående tillitsvalgtes medvirkning i prosesser som gjelder utslipp og ytre miljø er det blandede tilbakemeldinger i fokusgruppeintervjuene, dette kommer jeg tilbake til i underkapittelet om Medvirkning og medbestemmelse.

Internkontrollforskriften omtaler krav til ytre miljø, og også tidligere nevnte mulighet for å påvirke. Som omtalt senere i samme NOU er ytre miljø ikke en del av verneorganisasjonens arbeidsoppgaver. Det er derfor noe uklart hvordan forskriften og NOU 2004:5 mener at en som arbeidsselger kan sikre at kravene til ytre miljø overholdes, og hvordan en sikres påvirkning i disse prosessene.

Flertallet ønsker ikke å foreslå at loven skal påby at saker som angår ytre miljø skal inkluderes blant verneorganisasjonens arbeidsoppgaver. Det er imidlertid ingen ting i veien for at partene lokalt avtaler at samarbeidet også omfatter det ytre miljø. (NOU 2004: 5, 2004, p. 27, original kursivering, min understreking)

Jeg har tidligere omtalt dette sitatet i forbindelse med diskusjonen rundt usynliggjort makt og hvem som inkluderes eller ekskluderes fra et «vi». Utdraget sier ingen ting om hvor eller hvem i det lokale partssamarbeidet en slik avtale skal gjøres. Tekstutdraget skjuler dessuten maktbalanser og interessekonflikter som kan stå i veien for en slik avtale i lokale relasjoner. Dersom en part mangler vilje til en slik avtale vil mangelen på påbud og krav gjøre det lite sannsynlig at en slik avtale blir realitet.

Den samme kritikken kan rettes mot påstanden i NOU 2010:1 om at «[v]erneorganisasjonen har også en mulighet til å involvere seg i saker som gjelder ytre miljø der det er ønske og enighet om det» (2010, p. 155, min understreking). «Ønske» og «enighet» får i denne konteksten et nesten usynlig motstridende innhold. Det impliseres at det kun behøves et ønske (fra en part) om et slikt samarbeid, før det deretter utdypes at det må en enighet til (mellom partene) om et slikt samarbeid. Igjen ser det ut som maktfordeling skjules.

I samme dokument brukes det som argument for å ikke utvide vernetjenestens ansvar til å gjelde ytre miljø at

«[i] virksomheter der verneorganisasjonen har kapasitet, kompetanse og ønske om det, kan en slik utvidelse av verneorganisasjonens arbeidsoppgaver avtales med den enkelte arbeidsgiver. I tillegg gis arbeidstakerne muligheter for å medvirke i virksomhetens arbeid med saker som angår ytre miljø gjennom ordningen med styrerepresentasjon. (...) Arbeidstakerne vil også ha en mulighet for å medvirke på området gjennom de generelle samhandlingsarenaene i partssamarbeidet» (NOU 2010:1, 2010, p. 156, min understreking).

Her *underspilles det* at arbeidsgiver vil sitte med siste ord dersom ikke dette er en rettighet og plikt, og arbeidsselgers kollektive makt er mindre dersom slike avtaler gjøres lokalt. Styrerepresentasjon trekkes frem, men også her *underspilles det* at dette er et fora der maktbalansen er i favør arbeidskjøper. Det pekes heller *ikke* på hvordan gjennom de generelle samhandlingsarenaene arbeidsselgere vil kunne medvirke, annet enn at dette skal være mulig.

I Arbeidslivslovutvalgets rapport berettes det om at «aktiviteten i arbeidsmiljøutvalget ofte er lav og har preg av orienteringssaker og sandpåstrøing. Dette settes i sammenheng med at de reelle beslutninger treffes i andre organer (...)» (NOU 2004: 5, 2004, p. 215). Dette blir særlig aktuelt når en legger til grunn det tidligere nevnte synkende sikkerhets-, varslings- og ytringsklimaet på sokkel, og at Equinor selv har funnet at økonomi har blitt prioritert over sikkerhet. Også når det gjelder forvaltningen er det ting som fremkommer interessant sett gjennom modalitets-briller. Riksrevisjonen skriver om olje- og energidepartementets omtale av Miljødirektoratet at:

Statsråden [Olje- og energiminister] viser til at miljømyndighetene som høringsinstans ved utlysning av utvinningstillatelser kan gi innspill om ny, vesentlig informasjon sett opp mot gjeldende forvaltningsplan. (...) Statsråden for Olje- og energidepartementet kjenner seg ikke igjen i Riksrevisjonens beskrivelse av samarbeidet mellom petroleumsmyndighetene og miljømyndighetene ved planlegging, behandling og oppfølging av utbyggingsplaner. Dokumentasjonskravene for en plan for utbygging og drift (PUD) er tilpasset miljømyndighetenes behov for opplysninger, og rettighetshaverne oppfordres til å avklare tidlig med miljømyndighetene hvordan søknadsprosessen for tillatelse etter forurensningsloven bør skje. Statsråden viser videre til at miljømyndighetene får informasjon om en utbygging og anledning til å gi innspill både ved høring av program for konsekvensutredning og ved høring av konsekvensutredningen som operatøren står for (Riksrevisjonen, 2019b, p. 9, min understreking).

Statsråden trekker frem at Miljødirektoratet har rett til å gi innspill i forbindelse med forvaltningsplan og konsekvensutredning. Det sies derimot *ingenting* om at miljømyndigheter ikke har vetorett eller annen bestemmelsesrett i petroleumsforvaltningen, heller ikke når det er direkte knyttet til ytre miljø. Et annet interessant aspekt er at rettighetshavere (selskapene) *oppfordres* til å avklare tidlig med miljømyndigheter, men dette er heller ikke noe krav.

Miljødirektoratet, som har tilsynsansvar for ytre miljø i petroleumsvirksomheten, viser i intervju til at de ikke hindrer selskapene i å bruke observatør under tilsyn. Verneombud blir alltid kontaktet og invitert til oppstartsmøte. Miljødirektoratet etterstreber å begrense antall deltagere fra selskapene, slik at ikke informantene skal påvirkes av hverandre. Miljødirektoratet er strenge på at observatør skal forholde seg passiv i møter med representanter fra selskapet. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 66)

Miljødirektoratet hindrer ikke, i motsetning til Fylkesmannen i Rogaland, selskapene i å bruke observatør under tilsyn. Direktoratet sier også at de *etterstreber* å begrense deltagere fra selskapene, men her ligger det ingen klare retningslinjer eller krav. Samtidig understreker de at de er strenge på at disse skal forholde seg passive. Tekstutdraget peker i retning av at det er verdt å stille spørsmålstegn ved graden av makt miljømyndigheter har over selskapene.

Det fremkommer at vedrørende ytre miljø er en stor grad av omtalen av hensynet til disse preget av vage begreper og dobbeltkommunikasjon. Svakere ord som «kan» eller «bør» står der tilsvarende formuleringer om andre hensyn bruker «må». Liknende er formuleringene preget av en oppfordring til frivillig (sam)arbeid mellom aktørene om tematikken. Slike formuleringer kan skjule reelle, materielle interessekonflikter mellom aktørene og maktubalanse mellom disse. Disse ser vi videre på i den tematiske analysen.

5.3 Tematisk analyse

Den tematiske analysen analyserer både fokusgruppeintervjuer og de offisielle dokumentene. Utgangspunktet er de tematiske kodene, og utarbeidelsen av dem er i seg selv en del av den analytiske prosessen. Poenget er at de sier noe mer om datamaterialet enn kun en 'overskrift' for deler av dataen. Kodene ble konstruert analytisk som en del av den retroduktive forskningsprosessen. I denne analysen vil jeg særlig konsentrere meg om å avdekke og analysere de sosiale relasjonene, makstrukturene og mønstrene som fremkommer i tekstene.

Arbeidskjøper og arbeidsselger

Det finnes et opplevd press mot å ta sikkerhet og helse mindre seriøst i sektor. Dette bekreftes av Riksrevisjonen (2019a, p. 7). Tillitsvalgte i SAFE beretter også i intervju om press mot eksisterende betingelser og rettigheter, og setter nedbemanning i sammenheng med redusert sikkerhet på sokkelen og press mot ytre miljø. En tillitsvalgt sier det slik: «(...) det er jo et miljøaspekt det her med at [et visst] antall personer (...) gjør at vi jobber sikkert for eksempel. Så kan du se i hele den bransjen her, det eneste de snakker om, det er færre personer som skal gjøre nøyaktig samme jobben (...)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Analysen viste at for både offshore og landanlegg har det i perioden 2011-2015 vært en økning i egenrapportering av samtlige arbeidsrelaterte muskel- og skjelettplager herunder spesielt økning i rapportering av plager i nakke/skuldre/arm. Analysen viste også en høyere andel av jobbrelaterte nakkeplager for de som hadde vært i en nedbemannings- eller omorganiseringsprosess. (Engen, 2017, p. 68)

Arbeidstakere rapporterte også om 'pynting' på rapporter etter ulykker eller farlige situasjoner, hvor 28 prosent sier de er helt eller delvis enig i at rapporter blir pyntet på [i RNNP 2013-2015]. 15,6 prosent av arbeidstakerne rapporterer også at de er helt eller delvis enige i at det er et *press* om ikke å melde skader og hendelser. 19 prosent er helt eller delvis *uenige* i at bemanningen er tilstrekkelig til å ivareta HMS på en god måte. (Engen, 2017, p. 69, min utheving)

I det første utdraget kommer det tydelig frem at helsetilstanden har vært synkende i sektor, og her knyttes det eksplisitt til omstillingsprosesser. Senere i rapporten peker også Petroleumstilsynet på helsefaren ved benzeneksponering som et forbedringsområde. Utslipp av benzen har også et ytre miljø-aspekt ved seg, da det er en organisk, kjemisk hydrokarbonforbindelse. I det andre utdraget utdypes det *ikke* hva slags 'hendelser', 'ulykker' eller 'farlige situasjoner' en snakker om, men implisitt vil dette også kunne gjelde ytre miljø.

Det er liten grunn til å tro at ytre miljø-relaterte hendelser i sin natur skulle blitt 'pyntet på' i mindre grad enn hendelser relatert til helse, arbeidsmiljø eller sikkerhet. Samtidig er arbeidsselgernes representanter på arbeidsplassen i liten grad involvert i ytre miljø-faktorer, så det er uklart i hvilken grad ytre miljø-forhold rapporteres av arbeidsselger i dag. Dermed kan det tenkes at insentivet til å presse arbeidsselger til å 'pynte på' rapporter vedrørende ytre miljø likevel er mindre.

Resultatene for HMS-klima i perioden 2013-2017 viser en *nedgang* på noen områder. For ansatte offshore gjelder dette spesielt spørsmål som gjelder *ledelsens prioritering av HMS*. For eksempel viser enkeltspørsmål om vedlikehold og om *hensynet til produksjon går foran hensynet til HMS*, en negativ utvikling over lengre tid – både for ansatte offshore og på land. Resultatene viser også at ansatte som har vært utsatt for nedbemanning eller omorganisering skårer mer negativt på disse utsagnene enn andre. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 47, min utheving)

Her kommer det frem at ansatte offshore opplever at ledelsen ikke prioriterer HMS. Dette kommer også til uttrykk i IRIS rapport Arbeidstakermedvirkning i petroleumsnæringen og på store byggeplasser (Melberg, Holte, Solberg, Bråten, & Andersen, 2018). Samtidig viste IRIS' rapport at i de undersøkte bedriftene var opplevelsen at det stort sett var ledelsen som fremmer saker til Arbeidsmiljøutvalg (AMU), og at terskelen for å fremme saker fra arbeidsselgersiden oppleves som høy (Melberg et al., 2018). Arbeidskjøperorganisasjonenes representanters arbeid i Engen-utvalget, samt omtalen av uønskede hendelser i Stortingsmelding 12 (2017-2018) viser at arbeidskjøper i all hovedsak mener at en legger ned et tilstrekkelig HMS-arbeid, nyansert for hendelser som Songa Endurance, redegjort for av Riksrevisjonen (Engen, 2017; Riksrevisjonen,

2019a). Her trekkes det også frem at arbeidsselgere i større grad enn tidligere opplever at hensynet til produksjon går foran hensynet til HMS.

HMS defineres i denne stortingsmeldingen som å omhandle sikkerhet og arbeidsmiljø. Det er liten grunn til å tro at HMS-områder som ofte anses underordnet prioriteres i større grad enn de HMS-områdene som ikke er det, eller at ytre miljø eller helse prioriteres foran hensynet til produksjon. En tillitsvalgt i SAFE forteller i intervju at vedkommende tvert imot opplever det som vanskelig å prioritere miljø, når det oppleves som en kamp å i det hele tatt sikre sikkerhetsnivået:

Men, det er jo litt av det som er problemet og, de setter (...) kostnader foran alt. Offisielt er jo sikkerhet foran kostnad. Så det er jo der vår kamp går, for å si det sånn. Jeg har ikke mye tid å prioritere [til] å sette miljøet foran kostnad. Det holder lenge med å jobbe med sikkerhetsbiten foran kostnad. Så, det er jo det er liksom det som blir vår kamp. (Tillitsvalgt SAFE, 2019)

Også Engen-utvalget omtaler avveiningene som gjøres mellom kostnader og sikkerhet.

Arbeidsgruppen understreker at det er en grunnleggende forutsetning at tiltak for å bedre økonomi og effektivitet ikke må gå på bekostning av arbeidsmiljø- og sikkerhetsnivået. (...). *Arbeidsgruppen* peker videre på at god risikostyring innebærer at det er en balansert vurdering av forholdet mellom verdiskapning og sikkerhet og arbeidsmiljø. Dette innebærer at en også må vurdere de økonomiske konsekvensene av HMS-tiltak. (...) *Arbeidsgruppen* viser til og støtter opp under dette arbeidet [reducere kostnadsnivået på norsk sokkel], og understreker samtidig betydningen av at bruken av samfunnsøkonomiske analyser må gjennomføres slik at nivået på sikkerhet og arbeidsmiljø ikke utfordres. (Engen, 2017, pp. 102-103, original kursivering, min understreking)

Rapporten og HMS-forvaltning forøvrig bærer preg av veldig bevisst ordbruk, som redegjort for under transisitivitet og modalitet. Da er det interessant at arbeidsgruppen selv trekker frem at økonomi og effektivitet ikke skal gå på bekostning av arbeidsmiljø- og sikkerhetsnivået. Betyr dette at arbeidsgruppen anser det som mindre problematisk dersom økonomi og effektivitet går på bekostning av helse eller ytre miljø? Det er i tilfelle foruroligende all den tid man i samme rapport viser det til at varslingsklimaet oppleves utfordret, og at mulighetene til å gjøre noe særlig med det er små sett med arbeidsselgers øyne.

Varslersaker kan i noen sammenhenger ses som et tegn på mangler i det systematiske HMS-arbeidet. (...) Det påpekes fra *arbeidstakerorganisasjonene* at myndighetene ikke har sanksjonsmulighet/vedtaksmyndighet i saker som omhandler håndtering av reelle varslingsaker. Dette er utfordrende for behandling og oppfølging av de konkrete sakene i organisasjonene og svekker i praksis den reelle beskyttelse av varslere. (Engen, 2017, p. 83, original kursivering)

Helse, arbeidsmiljø og sikkerhet er allerede godt etablerte og prioriterte HMS-områder. Det er liten grunn til å tro at varslingsklimaet skal være bedre for ytre miljø-relaterte saker der varslingsrutinene er uklare, enn for saker relatert til helse, arbeidsmiljø eller sikkerhet.

For arbeidsselger oppleves det som at sikkerhetsregimet er dårligere og at tilgang til makt er synkende. Det oppleves at økonomiske hensyn i større grad enn tidligere kommer på bekostning av god HMS. Det er lite sannsynlig at hensynet til ytre miljø er høyere prioritert enn disse i dag i seg selv, men et eventuelt økt fokus på ytre miljø kan være til stede som en sekundæreffekt av økonomiske prioriteringer der arbeidsskjøper reelt eller for å promotere bedriften snakker om klima, natur og/eller miljø.

Medvirkning og medbestemmelse

Medvirkning og medbestemmelse er sentrale begreper i norsk arbeidsliv og partssamarbeid, særlig i tilknytning til HMS. De to begrepene brukes gjerne om hverandre, og det varierer mellom forskjellige fagtradisjoner og aktører hvordan man forholder seg til begrepene, enten som to forskjellige begreper med ulik grad av maktfordeling mellom arbeidsselger og arbeidsskjøper, eller som synonyme. I NOU 2010:1 diskuteres også begrepet «*reell medvirkning*». Det poengteres at også dette begrepet mangler en entydig definisjon og at innholdet i begrepet varierer gjennom tid og rom.

Representanter for arbeidsselgerne varsler at den reelle medvirkningen oppleves under press:

Det har også vært pekt på at arbeidstakersiden kommer for sent inn i prosesser til at det kan være reell medvirkning. Samtidig er det viktig at arbeidstakerrepresentantene selv er aktive, inviterer seg selv inn i samarbeidet og viser ansvar i arbeidet for å få til forbedringer. Arbeidstakerorganisasjonene får tilbakemeldinger om slitasje på tillitsvalgtapparatet og vernetjenesten. Vernetjenesten fungerer godt alle steder, og det er vanskeligere å rekruttere til verneombudsrollen. (...) Lovpålagte fora er på plass, men det oppleves ofte ikke som «reell» medvirkning. *Norsk olje og gass* påpeker at arbeidstakerne er gitt en medvirkningsrett som innebærer at de skal ha reell påvirkningsmulighet i alle saker som gjelder sikkerhet og arbeidsmiljø. *Norsk olje og gass* peker videre på at medvirkning ikke er det samme som medbestemmelse, og i noen sammenhenger der en ikke har fått gjennomslag for sine synspunkter kan det oppleves som at det ikke foreligger «reell» medvirkning.

(...) Arbeidstakerorganisasjonene mener videre at det kan stilles spørsmål ved i hvilken grad selskapene har nødvendig kompetanse til og forståelse for å ivareta hensikten med reell arbeidstakermedvirkning. Selv om langt de fleste er enige i at det er viktig, kan redusert grunnleggende forståelse for filosofien bak medføre for eksempel at involvering først finner sted sent i prosessen. *Norsk olje og gass*, peker på sin side på at arbeidstakere trekker seg ut av prosesser fordi de ikke ønsker å diskutere tiltak som en reduksjon i bemanning eller fast bemanning. (Engen, 2017, p. 91, original kursivering, min understreking)

I dette tekstsegmentet kan en lese sammenhengen mellom varslingsklima, vernetjenesten og tillitsvalgte, sikkerheten og medvirkningen. Det pekes på at selv om lovpålagte fora formelt sett eksisterer, er det ikke gitt at disse fungerer i praksis. Arbeidsselgersiden viser også til «hensikten med reell arbeidstakermedvirkning», hvorav en sentral del av denne hensikten er at

arbeidsselgers erfarte kunnskap bringer inn et viktig perspektiv i sikkerhetsarbeidet. Manglende reell deltagelse av arbeidsselger i sentrale prosesser kan medføre sikkerhetsproblem.

Det at Norsk Olje og Gass fremhever at medvirkning ikke er det samme som medbestemmelse kan ses som en maktdemonstrasjon for å forsøke å ta kontroll over situasjonen. Det bør nevnes at utvalget i NOU 2010:1 skriver eksplisitt om reell medvirkning at «[h]vorvidt arbeidstakerne har fått gjennomslag for sine synspunkter, er selvsagt ikke et mål på om medvirkningen har vært reell» (NOU 2010:1, 2010).

I det siste utdraget fra Engen-utvalget fremkommer interessekonflikten, og dermed maktkampen, mellom arbeidskjøper og arbeidsselger, manifestert gjennom medvirkningsaspektet ved HMS. Arbeids- og sosialdepartementet bekrefter gjennom å vise til en utredning fra Petroleumstilsynet i 2016 at arbeidsselgerorganisasjonenes varslede manko på medvirkning er berettiget, og sier eksplisitt at «det ofte ikke var tilstrekkelig og tidlig nok involvering av arbeidstakersiden» (2017, p. 67):

En utredning publisert av Petroleumstilsynet i 2016 viste at det ofte ikke var tilstrekkelig og tidlig nok involvering av arbeidstakersiden i HMS-kritiske problemstillinger, at verneombudene opplevde utfordringer knyttet til tilstrekkelig tid, og svakheter og mangler ved opplæring og kompetanse. De fleste selskapene hadde formelle systemer og strukturer på plass, men det var variasjon i hvor godt dette fungerer i praksis. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 67, min understreking)

Manglende medvirkning bekreftes også når «[t]ilsynserfaringer tyder på press på partssamarbeidet i virksomhetene» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 36). Disse funnene stemmer overens med funnene i Fafos undersøkelse av medvirkning og medbestemmelse fra 2009, samt i NOU 2010:1 Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet. Her slås det fast at norske arbeidstakere har større grad av innflytelse over individuelle forhold og egen arbeidssituasjon, heller enn mål, strategier, effektivitet eller organisering (Falkum, Hagen, & Trygstad, 2009; NOU 2010:1, 2010). I fokusgruppeintervjuet med tillitsvalgte i Industri Energi beskrives det at medvirkningen på leverandørsiden i sektor oppleves redusert over tid:

(...) jeg tenker det er lang vei å gå der [når det kommer til medvirkning og dialog mellom tillitsvalgte i operatør- og leverandør-bedrifter i anbudsfasen]. Jeg snakker fra leverandørene nå, det er veldig dårlig med arbeidstakermedvirkning. Og det har vi sett en endring på over en tiårsperiode. Det har blitt mindre og mindre. Tidligere så var vi invitert inn i varmen, hvis du kan kalle det det. Og nå er det ikkeeksisterende. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019, min understreking)

NOU 2010:1 henviser til arbeidslivets Hovedavtale der det ses på som en forutsetning for god medvirkning at det «fremmes forståelse for og innsikt i bedriftens økonomi og virksomhetens

påvirkning av det ytre miljø hos de ansatte» (2010, p. 91). På den andre siden er bildet noe mer nyansert. En representant fra SAFE beretter om det den opplever som reell medvirkning i en operatørbedrift:

En gang i året lager vi en HMS-plan der vi er med å lage innstillinger til forurensninger til ytre miljø, og får redusert det ene og redusert det andre. Så de tillitsvalgte og vernetjenesten i sammen er med å lage- først fra bare den enkelte plattformen, også har vi satt av to dager der (...) alle verneombudene og en del av de tillitsvalgte med, og så lager vi neste års HMS-plan (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Den tillitsvalgte går ikke i detaljer på hva disse planene innebærer, eller hvordan det sørges for at disse følges opp, eller i hvor stor grad arbeidsselgerrepresentantene er en del av prosessen med å implementere og følge opp HMS-planene. Det er interessant at dette positive bildet av en medvirkningsprosess kommer som følge av et initiativ tatt uten pålegg om en slik prosess, og det står i kontrast til øvrige sitater om samme tematikk. Senere i samme intervju kan vi lese at den tillitsvalgte selv begrunner dette med høy organisasjonsgrad:

(...) vi er aktive med å sette målene i hvert fall. Sånn det jeg vil si, vi har en påvirkning og- men vi har hatt det sånn fram til nå at alle som har jobbet i [bedriften], de har vært SAFE-medlemmer fram til nå. Så dermed [gjennom] de som er våre verneombud, [er] vi med [på] å påvirke det (Tillitsvalgt SAFE, 2019)

Her nyanseres medvirkningsaspektet noe, når det påpekes at man er aktive i 'å sette målene i hvert fall'. Et interessant poeng i sitatet er at den tillitsvalgte påpeker at det har vært viktig at verneombud er organisert i fagforeninga, og at man på den måten har kunnet være med å påvirke ytre miljø-arbeidet, som implisitt legges til verneombud i dette sitatet, som fagforening.

Arbeidsselgerorganisasjoners manglende medvirkning har konsekvenser for arbeidet med å sikre det ytre miljø. For det første kan manglende medvirkning føre til at ikke all tilgjengelig kunnskap benyttes for å sikre mot hendelser og ulykker med forurensningspotensial. Arbeidsselgers erfarte kunnskap benyttes ikke i vurderingene. Dette kan være en årsak til at tillitsvalgte i El og IT, på spørsmål om deres muligheter til å påvirke klimapolitikk som konserntillitsvalgte i klubbene, henviser til at de da må inn og påvirke fagforeningen sin. Dersom klima og miljø hverken anses som «en del av HMS» eller er et felt det finnes reell arbeidsselgermedvirkning på, vil et slikt svar fra en tillitsvalgt være nærliggende.

For det andre slår NOU 2010:1 fast at manglende kollektiv medvirkning og medbestemmelse reduserer evnen til å gjøre endringer i organisasjonsstruktur og drift, for eksempel for å sikre ytre miljø, fordi «[d]en individuelle medvirkningen er for resultatene av

den daglige driften, mens de representative ordningene er viktige for utviklingen og for virksomhetenes framtid» (NOU 2010:1, 2010, p. 119). Medvirkning og medbestemmelse i et bredt spekter av arbeidsprosessene blir derfor en viktig del av en strategi for å unngå ulykker og hendelser, samt for å kunne oppnå best mulig resultater i en omstillingsprosess.

Både direkte utløsende og bakenforliggende årsaker til ulykker har ofte fellestrekk. I forbindelse med gransking av større ulykker viser det seg ofte at det har vært informasjon eller kunnskap i organisasjonene som kunne bidratt til å forhindre ulykken. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 68)

Her sies det implisitt, lest av konteksten, at mangel på medvirkning og manglende involvering av fagforeningene kan føre til ulykker fordi man ikke tar i bruk erfart kunnskap for å forhindre ulykken. I fokusgruppeintervju med Fellesforbundet kommer det frem at tillitsvalgte føler på manglende involvering i strukturelle prosesser om bedriftenes fremtid, og at dette går utover muligheten til å diversifisere egen produksjon i grønnere retning.

Ledelsen, de ser på deg bare som at du har en hatt. Vi har tatt opp flere ganger nå i forhold til nedbemanning - det har vært lite arbeid - og kommet med forslag [til] flere bein å stå på. For vi er et svært selskap, vi har mye penger og vi kunne lett ha gått inn på andre ting. Som har med energi å gjøre og eventuelt også grønn energi, også sol og vind. (...) Men, (...) du kommer ikke videre med det, ikke før den dagen de har klimaet på strupen. Og de er nødt til å gjøre det, for det er ikke flere brønner (...). Vi må bruke de pengene vi har nå [på], til å begynne å utvikle dette her og kanskje få en fot å stå på, og beholde de arbeidsplassene i en omstillingsprosess over tid.

Men blir de da møtt med at dette er ikke liksom, at dette er ikke deres brett (akkurat).

Dette er ikke vår business. Ja. Følg planen og følg prosedyren og bare gjør det dere skal gjøre. Så skal vi ta oss av resten. I stedet for å involvere oss [og] eventuelt kanskje våre kunnskaper og våre ideer på gulvet. (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018, min understreking)

Tillitsvalgte opplever her både at de blir fortalt at den strukturelle omstillingen av bedriften ikke faller innenfor deres domene, og at deres fagkunnskaper ikke blir benyttet i prosessen. Motivasjonen for å bidra i prosessene ser ut til å komme primært fra et ønske om å opprettholde arbeidsplasser og unngå nedbemanning i en omstillingsprosess som kommer som et ytre krav. Dette bekreftes noe senere i samme intervju, når det påpekes at «(...) etter all nedbemanning og skiten som har vært, så er jo fokuset egentlig å ha jobb og tjene penger, og det å være innovativ og tenke nytt, det er litt tilsidesatt» (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018). Dette løfter altså spørsmålet om i hvor stor grad ytre miljø blir prioritert i nedgangstider, dersom det ikke er ytre krav om en slik prioritering. Inntrykket av tilstanden for medvirkningen i petroleumssektor nyanseres i intervju med El og IT.

For [min arbeidsplass] sin del så har jo jeg lansert en idé en gang. Vi har jo folk som sitter og ser på muligheter nå, folk vi kaller for front end spectrum. Det som er borte i horisonten en plass. Mulighet for nye prosjekter med mye aktivt arbeid - sånn som det blir forklart, så er det jo mikroøkonomi og makroøkonomi. Da har du fått solgt [det] inn med kort økonomisk gevinst. Det er lettest for sånne bedrifter som oss. Hvis du skal lansere noe helt nytt, da er det litt vanskeligere. Så da må du nesten ha egne produkt. (..) Nå kan det være at Equinor gjør det, for nå går jo de over mot en grønn satsning. Men, det er sånn som gir inntjening i løpet av en 5 års-periode. Det er da de får solgt. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019, min understreking).

I dette sitatet viser den tillitsvalgte til at vedkommende har erfaring med medvirkning også i strukturelle, driftsmessig orienterte prosesser. Merk likevel at forutsetningen for å bli lyttet til i dette sitatet er at ideen til den tillitsvalgte gir bedriften økt økonomisk gevinst i en miljømessig sett kort tidshorisont på anslagsvis fem år. Den reelle medvirkningen har dermed kanskje et forbehold om at bedriften «får solgt», som den tillitsvalgte sier det. Noe av den samme tendensen finner en i intervju med tillitsvalgte i SAFE, hvor det er forskjellige erfaringer på spørsmål om i hvor stor grad en som tillitsvalgt har mulighet til å diskutere og ‘pushe på’ i miljørelaterte, nye prosesser i bedriften. En av de tillitsvalgte som har positiv erfaring med medvirkningsprosesser begrunner dette med at:

I henhold til vår hovedavtale så skal vi være med på å hjelpe bedriften å finne økonomiske gode områder å tørre å gjøre nye ting på. I alt av endringsprosesser vi har i det selskapet jeg er i nå, så er vi stort sett med på innkjøp av nytt utstyr, og vi er med og får lov å komme med innspill og komme med bidrag. De er ikke tvunget til å lytte til oss, men (...) vi kan komme med våre innspill (...)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019)

Merk at to nå kjente forbehold for ‘reell medvirkning’ gjør seg gjeldende også her. Det ene er det økonomiske aspektet, hvor den tillitsvalgte selv fremhever at dens medvirkning er til å sikre bedriften økt omsetning. Det andre forbeholdet er at den gjeldende medvirkningsprosessen igjen må presiseres å være et forum for innspill, men uten reell makt og kan dermed ikke klassifiseres som medbestemmelse. Eller som en av de tillitsvalgte i SAFE selv sier det: «(...) hvis du har noen om er aktiv i styret og i [bedriftsutvalg] så kan vi fremme våre meninger og synspunkter (...) vi kan ikke tvinge bedriften til [å lytte], men vi får i alle fall en påvirkningsmulighet» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). En annen begrensning på medvirkningen melder seg i intervju med NITO, der det på spørsmål om bedriftsledelsen henvender seg til tillitsvalgte for å diskutere eksplisitt klimarelaterte tiltak i bedriften svares:

[Det er] ikke i noen særlig grad at de kommer til oss for å finne løsninger på ting. Det er nok mer at de har vedtatt eller vurderer å sette i gang noe, så kan de høre hva vi mener om det. Men, da [ofte] i et sånt bemanningsperspektiv. Og så kan det hende at de kommer til oss med ønske om at vi bidrar med oppmerksomhet rundt det som er positivt for miljø da, i vår bransje. Da enten politisk eller mediemessig (ja, det kommer jo alltid) (Tillitsvalgt NITO, 2019).

Den tillitsvalgte fra NITO trekker frem at medvirkningen begrenser seg til å gjelde det den kategoriserer som 'i et bemanningsperspektiv'. Altså faller ytre miljø-relaterte spørsmål utenfor. Involvering av arbeidsselger på temaer knyttet til ytre miljø begrenser seg til at bedriften, som tidligere omtalt, ønsker arbeidsselgers bidrag til profilering av bedriften som grønn. En tillitsvalgt i Industri Energi er mer pessimistisk til medbestemmelsen og medvirkningsgraden som sådan, eller det den kaller 'systemene' for medvirkning:

Nei, det oppleves jo som at systemene er til for at det skal se fint ut på papiret. (ja) Og det er jo med arbeidstakermedvirkning som det heter så fint, i alle disse prosessene, som da vi styrte inn i arbeidstida, som du skal sitte og vurdere. Og, så skal du gjøre det samme innenfor de tolv timene du er på jobb, så skal du sitte i et møte [og] vurdere arbeidet ditt. Eller du skal komme på smarte løsninger mens sausen og middagen står og blir ferdig. Så, du kjenner liksom at (...) omstillingene, de er krevende. I alle fall når du opplever at (...) du [ikke egentlig] har noe (...) å si imot det. For at det blir bare overkjørt. Du kan jo stå imot det, men du må jo bare. Det nytter ikke. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019, min understreking)

Den tillitsvalgte opplever det som at 'systemene' for arbeidsselgermedvirkning ikke er reelle, men er spill for galleriet. Dette begrunner vedkommende med at den blir pålagt en mengde 'medvirkningsarbeid' som skal gjøres innenfor etablert arbeidstid, i tillegg til ordinære arbeidsoppgaver. Dette kjennes krevende. Vedkommende opplever også at det ikke nytter å 'stå imot det', fordi en blir overkjørt. Det utdypes ikke hvem en overkjøres av, men lest av konteksten og resten av intervjuet er det lett å lese at det siktes til arbeidskjøper. Det er interessant at den tillitsvalgte kjenner på at det ikke nytter å stå opp mot bedriften. Dette kan peke på manglende kollektiv styrke, at den tillitsvalgte føler at står alene dersom den skulle forsøke å 'stå imot det'. Sitatet viser farer ved at tillitsvalgte ikke får rom eller tid til å utøve sitt virke som arbeidsselgerrepresentant. Arbeidet blir det en orker og kommer på 'mens sausen og middagen står og blir ferdig', og det tærer også på de tillitsvalgtes energi.

Argumentet om at manglende involvering av parter og å dermed ikke utnytte all tilgjengelig kunnskap kan føre ulykker eller andre hendelser kan overføres til miljømyndigheter som også sitter på stor kunnskap som vil kunne være nyttig i forebygging av storulykker. Arbeidskjøpersiden og selskapenes definisjonsmakt i prosesser i petroleumssektor kommer til uttrykk gjentatte ganger i tekstene.

Arbeidsgiverorganisasjonene mener at verneombudene alltid skal velges av de ansatte, og utpekingsretten jf. arbeidsmiljøloven bør fjernes for å sikre at verneombudene har en fri og uavhengig rolle. (...) Videre opplever enkelte operatører at saker som hører inn under hovedavtalen, etter påtrykk fra de som har utpekt verneombudene, blir bragt inn i AMU-aksen. Dette er en uheldig sammenblanding av roller. (...)

Arbeidstakerorganisasjonene peker på eksempler hvor selskaper undergraver fagforeningsarbeid og organisering av vernetjeneste slik som den er regulert i arbeidsmiljøloven. Det er tilfeller hvor operatør

tar initiativ til etablering av talspersoner for de uorganiserte for å prioritere involvering av disse fremfor de organisertes tillitsvalgte. Eller det kan være diktering av behovet for vernetjeneste, oppgaver og sågar meldeplikt. (Engen, 2017, p. 111, original kursivering, min understreking)

Utdraget bringer interessekonflikten og maktkampen mellom arbeidskjøper og arbeidsselger ytterligere frem i lyset. Som i det foregående utdraget spiller denne konflikten seg ut mellom linjene, denne gangen kommer det til uttrykk i relasjon til organisering av vernetjenesten.

I NOU 2004:5 stemte samtlige av myndighetenes og arbeidskjøpernes representanter mot å vurdere å utvide vernetjenestens mandat til å gjelde også ytre miljø-forhold. Dette til tross for at en slik vurdering tydelig var en del av gruppens opprinnelige mandat. Representantene fra arbeidsselgersiden var delt i spørsmålet, men kun blikkenslageren som ikke representerte andre enn seg selv samt representanten fra Akademikerne stemte sammen med myndigheter og arbeidskjøper. Representantene fra henholdsvis LO, YS og UHO (dagens Unio) samt sykepleieren som kun representerte seg selv, stemte for å gjøre en slik vurdering. Dette bringer igjen opp perspektivet om interessekonflikt, men også problemstillinger vedrørende representasjon og klasse. Sykepleieren og blikkenslageren har intet mandat som gjør at de representerer andre enn seg selv. Representantene fra LO, YS og UHO representerer alle sine medlemmer, og det er grunn til å anta de de dermed i større grad vil fange opp og representere arbeiderklassens kollektive interesser.

Utvalgets flertall, medlemmene Bakke [SOS], Bastholm [NHD], Borgerud [advokat], Bøhagen [AA], Kvam [AAD], Leveraas [Direktoratet for Arbeidstilsynet], Meyer [HSH], Nygård [Blikkenslagermester], Nymo [FIN], Røine [KS], Strøm [NHO] og Sverdrup Svendsen [Akademikerne] er kommet til at en slik utvidelse av verneorganisasjonens rolle krever en mer inngående utredning enn det utvalget har hatt mulighet for å gjennomføre og ønsker ikke å foreslå at loven skal påby at saker som angår ytre miljø skal inkluderes blant verneorganisasjonens arbeidsoppgaver. Det bør imidlertid være adgang til å avtale dette. Utvalgets mindretall, medlemmene Andreassen [avdelingssykepleier], Bjergene [UHO], Berge Haaland [YS] og Sundnes [LO] beklager at utvalget ikke har tatt seg tid til å utrede mandatpunktet om verneombudets oppgaver og ytre miljø.» (NOU 2004: 5, 2004, p. 222, original kursivering, min understreking)

I intervju med Industri Energi ser den tillitsvalgte ikke det som innenfor sitt mandat som representant å jobbe med spørsmål knyttet til ytre miljø. Men, vedkommende sier eksplisitt at dette er tematikk som hører veldig hjemme innenfor verneombudsrollen.

(...) det er ikke helt min greie å sitte og snakke til bedriften om hvilken såpe de skal bruke på ryggen fordi vi må tenke på klima. Men verneombudsapparatet er jo veldig der, på hva [som] er miljøvennlig. 'Vi må ha kanskje nye masker, fordi de er mer sånn'. Det er ikke helt vårt [bord] som tillitsvalgte, som tema. Når det kommer til sånne ting. (Tillitsvalgt Industri Energi, 2019).

Den tillitsvalgte fullfører ikke helt resonnementet sitt, og det stilles ikke utdypende spørsmål til hva den mener konkret er ytre miljø-saker som verneombud jobber med, men det nevnes 'såpe på ryggen' og masker. Dette er saker som også knyttes til helse. At den tillitsvalgte allerede anser ytre miljø som en del av verneombuds virkeområde er interessant. Det stemmer overens med at arbeidsselgerrepresentantene i NOU-arbeidet stemte for å utvide eller å utrede å utvide verneombuds mandatområde til å gjelde ytre miljø. Det kan være at det er flere enn den tillitsvalgte i Industri Energi som allerede ser ytre miljø-hensyn som noe som ligger på verneombuds bord, og den foreslåtte prosessen i NOU ville så i måte nærmest være en formalisering av gjeldende praksis.

I NOU 2010:1 forelå den samme formuleringen i mandatet som i NOU 2004, og denne gangen gjorde utvalget et grundigere arbeid med å vurdere verneombudsrollen. Utvalgets mindretall¹ ønsket å utvide verneombudets rolle.

Utvalgets flertall² ønsket ikke å utvide verneorganisasjonens mandat. Det samme mønsteret tegner seg som for avstemmingen om dette spørsmålet i NOU 2004:5. Utvalgsmedlemmene Berge Haaland, Bjergene og Bøhagen var også medlemmer i Arbeidslivslovutvalget (NOU 2004:5), og stemte i samsvar med tidligere posisjoner.

Flertallets argumentasjon mot å utvide verneorganisasjonens rolle dreier seg blant annet om en bekymring for at det kan komme «tilfeller der det er konflikt mellom tiltak som iverksettes for å ivareta hensynet til det ytre miljøet og det indre arbeidsmiljøet» og at «[v]ernetjenesten kan også tenkes å komme i konflikt mellom kostbare krav som skyldes hensynet til det ytre naturmiljøet og arbeidsplassens økonomiske fundament» (NOU 2010:1, 2010, p. 156). Den første bekymringen peker utvalget på at allerede er et problem slik vernetjenesten er organisert i dag, når det sies om verneombud at «[a]rbeidspresset er stort, og de kommer ofte i krysspress mellom ulike interesser og hensyn» (NOU 2010:1, 2010, p. 128). Det er altså ikke en problemstilling som er unik for ytre miljø-hensyn. Den andre bekymringen presenteres som en bekymring vedrørende muligheten for at verneombud vil komme i krysspress mellom naturen og egen arbeidsplass. Dette er en klassisk problemstilling innen forskningen på relasjonen mellom samfunn og natur. Er det slik at kapitalens interesser her er verneombuds (eller tillitsvalgtes) interesser, og er det slik at verneombud her skal vurdere

¹ Berge Haaland (YS), Bjergene (Unio), Granden (LO), Hellberg Munthe (Norges Juristforbund) og Tranøy (Konserttillitsvalgt, Aker)

² Allstrin (KS), Bøhagen (FAD), Hagen (Fafø), Juliussen (Spekter), Munkeby (Fylkesdirektør for Sør-Trøndelag Fylkeskommune, utvalgsleder), Negård (NHO), Nilssen (Økonomisk institutt, UiO), Pedersen (Virke) og Teigen (Personaldirektør i Hansa Borg Bryggerier AS)

«arbeidsplassens økonomiske fundament»? Det kan synes som at i spørsmål knyttet til klima og miljø er det etablert en oppfatning, også blant en del arbeidsselgerrepresentanter, om at dette er et politisk felt der kapitalen og arbeidsselgers interesser sammenfaller i et klassesamarbeid.

(...) du kan si fagforeningene og Norsk Olje og Gass de flytter seg i sammen og jobber veldig tett i sammen når det er snakk om for eksempel vilkår for bransjen, sant at bransjen skal ha gode vilkår. Forutsigbarhet er noe de jobber tett i lag med, sant for det betyr jo- (for vi er avhengig av hverandre på det området der (...))

Men har klimadebatten på en måte ført det samarbeidet tettere sammen da, relativt til-

Ja det tror jeg. Akkurat på det området der så har det det, for der er Norsk Olje og Gass avhengig av oss og vi er jo faktisk avhengig av dem og. For ellers så har vi ikke noen jobber, sant. Det er jo [det] at vi har en forutsigbarhet. Samtidig så syns jeg at de begrenser oss. (ja) Ja, men det er jo på andre områder- (jojo, men de gjør jo det) du kan ikke si bare- altså du må ikke- (neinei-) det er ikke noe hallelujabevegelse det der, nå snakker jeg om hvis du er to motparter, så er egentlig Norsk Olje og Gass, arbeidsgiveren, og fagbevegelsen det. Men, så har du noen fanesaker som er viktig for begge parter som du jobber i lag [med] opp mot myndigheter. (kanskje akkurat i sånt grønt så er (...)) [man] jo på en måte samkjørt i [uttalelsene i] virkeligheten.) Det er jo fellesinteresser. Jeg tror det går ned på vanlig klubbnivå og det. Du har klubben så er det motparten som er arbeidsgiver. Men, det er jo noen saker du jobber felles med, som er interesse både for arbeidsgiveren og oss. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019, min understreking)

Et skille mellom ytre miljø-hensyn og øvrige HMS-felter er altså at 'i sånn grønt' finnes det en oppfatning om at det er et interessefellesskap mellom arbeidsselger og arbeidskjøper, der motstanderen i dette tilfellet pekes ut som myndighetene. Dette må forstås som at myndighetene i dette tilfelle representerer 'grønne' interesser gjennom regulering og tilsyn. Interessefellesskapet begrunnes i en gjensidig avhengighet mellom arbeidsselger og arbeidskjøper, 'for ellers så har vi ikke noe jobber'. Tillitsvalgte i NITO beretter om det samme klassesamarbeidet og interessefellesskapet når det spørres om at «(...) på dette spørsmålet her, så opplever ikke dere en interessemotsetning (nei) mellom ledelsen og de ansattes representanter (jo, på noen ting gjør vi det. Men, ikke det på dette-) innenfor klima (nei, ikke på-, omstilling? (nei)» (Tillitsvalgt NITO, 2019).

At myndigheter og representanter for arbeidskjøper er samstemt og motsetter seg forslaget i spørsmålet om å utvide vernetjenestens virke i arbeidet med NOU 2004:5 og NOU 2010:1 får en ny dimensjon dersom en analyserer makten mellom næring og myndigheter. Arbeidsselger-representantene i Engen-utvalget var eksplisitte i sin bekymring over denne maktrelasjonen:

Det er fra *arbeidstakerorganisasjonene* uttalt at det i lys av enkeltsaker kan stilles spørsmål ved om tilsynet i alle tilfeller har tilstrekkelig autoritet og bruker sine virkemidler på en tilstrekkelig måte. Dette gjelder spesielt ved gjentatte funn av uønskede forhold og tilstander. (...) *Arbeidsgiverorganisasjonene* (...) er ikke enige i at det kan stilles spørsmålstegn ved om tilsynet har tilstrekkelig autoritet. (Engen, 2017, p. 89, original kursivering)

Det er verdt å spørre hvem som har interesse av ikke å bli sett i kortene, og hvem som dermed har interesse av at verneombud eller tilsynsmyndighetene ikke får mer makt. Derfor er arbeidsselgerorganisasjonene også klare i sine krav vedrørende tilsyn når de skriver at «[a]rbeidstakerorganisasjonene ønsker et dialogbasert, men sterkere tilsyn, som i større grad bruker sine virkemidler enn det som er erfaringen i dag» (Engen, 2017, p. 111). Uenigheten mellom partene i arbeidslivet i petroleumssektor angående tilsynets autoritet, trekkes også frem i Stortingsmelding 12 (2017-2018) og i Riksrevisjonens undersøkelse av Petroleumstilsynet (Riksrevisjonen, 2019a, p. 7). I lys av denne maktrelasjonen og arbeidsselgers ønske om å gi petroleumsmyndighetene de facto mer tilsynsmakt, er flertallet i NOU 2010:1s argumentasjon om at en utvidet verneombudsrolle som opererer som interessetalsperson også for det ytre miljø vil kunne vanskeliggjøre miljømyndigheters arbeid påfallende.

Et utvidet ansvar for verneorganisasjonen til også å representere arbeidstakernes interesser i klima- og miljøsaker, vil kunne skape et uklart grensesnitt for de ulike aktørenes rolle og få innvirkning på tilsynsmyndighetenes prioriteringer med hensyn til hvem det skal føres tilsyn med og når. (...) Et eventuelt varsel fra verneorganisasjonen om en antatt uregelmessighet ved en virksomhet, vil måtte veie relativt tungt ved tilsynsmyndighetenes vurdering av behovet for tilsyn. Varslet vil kunne bidra positivt, ved at man får kjennskap til miljøproblemer man ikke ellers ville fange opp. Slikt varsel vil imidlertid også kunne vanskeliggjøre forurensningsmyndighetenes prioriteringer av eget tilsynsarbeid, ettersom et miljøproblem kan fremstå som større for vernetjenesten, enn for tilsynsmyndighetene som må se dette i forhold til en rekke andre miljøproblemer (NOU 2010:1, 2010, p. 156).

I argumentasjonen anerkjennes det at dagens internkontroll og miljømyndigheters eksisterende tilsyn ikke er ufeilbarlig, og at det vil kunne finnes tilfeller av miljøproblemer som ikke fanges opp i dag. Samtidig tas det *ikke* høyde for at verneorganisasjonen ved en slik utvidet rolle vil måtte motta opplæring i ytre miljø og forurensningshensyn i langt større grad enn i dag, når det impliseres at verneorganisasjonens varsel vedrørende miljøsaker vil kunne være for små hendelser til å ha en verdi for miljømyndighetene. Det fremkommer heller ikke at det i det hele tatt er ønske om mer opplæring av verneombud, slik IRIS beskriver «fant vi både mangelfull og/eller foreldet opplæring av verneombud. Erfaringene var at det er blitt mindre kompetansehevende aktiviteter nå enn før.» (Melberg et al., 2018, p. 43). I fokusgruppeintervjuet med EI og IT fremkommer det også at det er liten grad av opplæring i ytre miljø i dag.

(...) det forbundet tilbyr dere og medlemmene av opplæring, altså det dere har [blitt] møtt med av opplæring, helt siden dere begynte en gang å være tillitsvalgte. Har det på noe tidspunkt tatt opp i seg spørsmål som det vi snakket om nå? Altså, klimaforståelse- det å ta med seg sånne type spørsmål inn i forhandlinger, [på] arbeidsplassen.

Nei. (nei) *latter* ([det] tror jeg ikke) (nei)
Nei. [Det] kan det jo kanskje bli. (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Med tanke på at RNNP har avdekket totalt sett økt belastning på det ytre miljø de siste årene, vil en måtte anta at miljømyndighetene, dersom disse kan sies å skulle representere «naturens interesser» i denne sammenheng, vil være interessert i økt rapportering av eksisterende miljøproblemer i sektor. I 2019 gjennomførte Miljødirektoratet kun fjorten tilsyn offshore (Miljødirektoratet, 2020). Det kan også diskuteres om ikke også økte ressurser til miljømyndigheters tilsynsvirksomhet vil løse bekymringen fremmet i det forrige sitatet fra NOU 2010:1 om økt belastning på miljømyndigheter, ettersom man i mindre grad vil måtte prioritere 'mindre miljøproblem' opp mot andre miljøproblemer.

Utvalgets mindretall argumenterer med utgangspunkt i å skulle nå «omforente klimapolitiske mål» når de hevder at det «er hensiktsmessig å utvikle de etablerte medbestemmelsesordningene på norske arbeidsplasser, herunder å utvide verneombudene og arbeidsmiljøutvalgenes ansvarsområde til å omfatte det ytre miljø.» Mindretallet styrker sin argumentasjon gjennom å vise til at «samtlige hovedorganisasjoner på arbeidstakersiden går inn for at klima- og miljøspørsmål skal være en del av partssamarbeidet i norske virksomheter» (NOU 2010:1, 2010, p. 157). Med dette oppnår de to ting. Mindretallet etablerer for det første at å utvide partssamarbeidet i retning klima og miljø ikke er en ny, radikal tanke men tvert imot fornuftig politikk som bygger på eksisterende ordninger. For det andre utfordrer mindretallet staten og arbeidskjøpersiden, ved å vise til at arbeidsselgersiden tilsynelatende står samlet om dette klimaorienterte tiltaket.

Medvirkningen i norsk petroleumssektor er generelt under press, men dette varierer fra bedrift til bedrift. Når det kommer til ytre miljø-hensyn finnes det også lite medvirkning i utgangspunktet. Medvirkning kan oppleves betinget av at arbeidsselger bidrar til økt omsetning, og gjeldende kun en snever definisjon av hva som er relevant for arbeidsselgers representanter. Medvirkning kan oppleves begrenset til innspill i formaliserte, pålagte prosesser heller enn «reell medvirkning». Dette kontesteres av arbeidkjøper.

Manglende medvirkning er negativ for hensyn til ytre miljø fordi man ikke benytter all tilgjengelig kunnskap til å sikre mot uønskede hendelser og feil, og fordi man får en mindre omtillingsdyktig organisasjon. Samtidig er det varierende hvorvidt å være «en representant for miljøet» oppleves eller anses som noe som burde være en del av arbeidsselgers representanters rolle. Dette synliggjøres særlig i argumentasjon som peker på at det finnes en oppfatning om at på klima- og miljøfeltet er interessene til arbeidsselger og arbeidskjøper sammenfallende i å

sikre bedriftens økonomi og i neste ledd dermed sikre bedriftens arbeidsplasser, og at dette settes i kontrast til antatte kostbare hensyn til naturen.

Storulykker og sikkerhet

Vi har allerede berørt begrepene *storulykke* og *storulykkerisiko* i underkapittelet «Transitivitet og transformasjon». Storulykker og storulykkerisikoen er nært relatert til ytre miljø-tilstanden, da en av tre mulige varianter av storulykke, slik Arbeids- og sosialdepartementet definerer det, dreier seg om denne: «En storulykke innebærer tap av flere menneskeliv, alvorlig skade på miljøet eller tap av større økonomiske verdier og kan skje både på innretning og landanlegg og i forbindelse med transport til og fra innretningen.» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 36).

Departementet slår fast at det å forhindre storulykker er den viktigste oppgaven til både myndigheter, arbeidsselgerorganisasjoner og arbeidskjøperorganisasjoner i petroleumsnæringen.

Forebygging av *storulykker* har vært, og forblir den viktigste oppgaven til partene i petroleumsvirksomheten. To av de viktigste satsningsområdene for industrien vil fortsatt være reduksjon av antall og alvorlighetsgrad av hydrokarbonlekkasjer og brønnehendelser. Norsk olje og gass har av denne grunn blant annet tatt initiativ til å revitalisere prosjektet: «Reduksjon av hydrokarbonlekkasjer på norsk sokkel» der fagforbundene og Petroleumstilsynet også deltar.» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 62 original kursivering, min understreking)

Til tross for departementets klare definisjon av storulykke, hvor en av tre potensielle definerende konsekvenser er alvorlig skade på miljø, er altså *ikke* miljømyndigheter involvert i prosjektet som trekkes frem for å begrense hydrokarbonlekkasjer, et av de viktigste satsningsområdene for å redusere storulykkerisikoen. I neste delkapittel skal vi gå grundigere inn på hvorfor hydrokarbonlekkasjer og brønnehendelser er relevant for ytre miljø.

En mulighet næringen har til å utbedre arbeidet med å senke risikoen for storulykke, er uavhengige undersøkelseskommisjoner i etterkant av alvorlige tilløpshendelser eller andre potensielle storulykkehendelser. Dette har *ikke* blitt gjort.

(...) Muligheten til å opprette slike kommisjoner [fast, uavhengig undersøkelsesmyndighet á la Havarikommisjonen] er ikke benyttet pr. juni 2017 til tross for at det har vært dødsulykke, alvorlige hydrokarbonhendelser og andre potensielle storulykkehendelser i perioden. Dette faktum tilsier etter disse arbeidstakerorganisasjonenes³ syn at ordningen ikke fungerer etter hensikten, og at man bør se på andre modeller. (Engen, 2017, p. 89)

³ SAFE, De Samarbeidende Organisasjoner (DSO) og Lederne

Miljømyndigheters tilsyn nevnes *ikke* overhodet i løpet av hele dette underkapittelet om myndighetenes tilsynsoppfølging i Engen-utvalgets rapport, enda hydrokarbonhendelser trekkes frem som potensiell storulykkehendelse. Dette til tross for at det er klart at «Miljødirektoratet er myndighet og har tilsynsansvar for forhold knyttet til ytre miljø.» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 59). Kapittelet sier heller *ikke* noe om «Petroleumstilsynets tilsyn med forebyggende arbeid for å unngå utslipp, og med stansing av akutt forurensning» (Engen, 2017, p. 14). Altså kan vi slå fast at ytre miljø - forurensning av miljøet – gjerne nevnes i sammenheng med storulykker som en av tre potensielt definerende faktorer, men oppfølgingen av ytre miljø i relasjon til storulykker fremstår uklar.

Å forhindre storulykker henger utvilsomt sammen med ytre miljø, og å forhindre storulykker er uttalt som den viktigste oppgaven til alle aktører i petroleumssektor. Til tross for dette er miljømyndigheter lite involvert i arbeidet, og ansvaret for å forhindre storulykker knyttet til ytre miljø er uklar.

Statens organer i relasjon til selskapene i petroleumsnæringen

Lekkasjer av hydrokarboner er ukontrollerte lekkasjer av gass eller olje fra produksjonsprosessen. Slike lekkasjer er en av de største risikofaktorene for en storulykke. Vi har allerede etablert at en av de uttalte årsakene for å kunne klassifisere noe som en storulykke er betydelig utslipp til ytre miljø.

Myndighetene slår også fast at «[b]rønner som ikke er forsvarlig tilbakeplugged kan være en risiko for både personell, innretning og miljøet. Lekkasjer fra slike brønner kan medføre både utblåsning, eksplosjon, brann og forurensning.» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 58). Samtidig behandles ikke hydrokarbonlekkasjer eksplisitt som et ytre miljø-forhold.

I 2015 viste RNNP-tallene imidlertid en svak negativ utvikling på flere områder. Storulykkeindikatoren gikk i negativ retning sammenlignet med de siste årene, og det ble registrert det høyeste antall hydrokarbonlekkasjer siden 2011. Det var en svak nedgang i antall brønnkontrollhendelser, men en økning i risikopotensial. (Engen, 2017, p. 78)

En tabell i forkant dette tekstutdraget kategoriserer tilløpshendelser som viser tilløp til storulykker. Kategoriene som omtaler skade på eller lekkasjer ved undervannsinstallasjoner og stigerør, brønnhendelser, samt antente og ikke antente hydrokarbonlekkasjer kan slik jeg ser det brukes som indikatorer for ytre miljø-tilstanden fordi disse omhandler eksisterende eller

potensielle utslipp til sjø eller luft. Legger man disse til grunn som indikatorer for ytre miljøtilstanden ser man at belastningen på ytre miljø totalt sett har økt.

I fokusgruppeintervju ytrer tillitsvalgte i Industri Energi bekymring for økt risiko for gasslekkasjer, særlig forbundet med digitalisering, omstillingsprosesser, nedbemanning og vedlikehold knyttet til registrering av hendelser. Dette er ikke forhold jeg diskuterer utdypende i denne teksten, men det fungerer som en pekepinn på hvilke bekymringer som eksisterer i sektor.

Ja, nei, det med overvåking og sånn – du har jo sensorer på alt. Men det er jo ingen som kjenner gasslukta før nesa blør. Det skal jo være [en] ganske stor gasslekkasje før det i det hele tatt slår ut på en detektor (eller slitasje på rør). Det er en av de tingene som bekymrer meg med *hehe* de her datafolka som sitter på land og tror at du kan oppdage alt med [data]

Ja, og det med utstyr, (...) det skal tåle så og så mange timer, så og så mye. Men, så tålte det ikke det likevel. Men, da har fadeseen skjedd (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

De tillitsvalgte knytter ikke nødvendigvis selv disse bekymringene aktivt til ytre miljø, og påpeker noe senere i intervjuet, når det er snakk om rustne oljerigger og oljesøl på fugl i USA at:

(...) som eksempelbilder på nyheter, gamle rustne rigger som ser helt forferdelige ut. Så ser du ei måke med oljeflekker på fra Amerika, 'er det dette vi vil ha i Norge', sant. Det er ikke fokus på at nei, men det har aldri skjedd såne ting i Norge fordi vi driver veldig sikkert. (...) (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Den opplevde sikkerhetstilstanden nyanseres ved at det argumenteres for at utslipp som gjelder ytre miljø er direkte oljeutslipp fra produksjonsprosesser offshore, «men det har aldri skjedd såne ting i Norge fordi vi driver veldig sikkert». Argumentet til den tillitsvalgte i Industri Energi er dermed at sikkerheten knyttet til belastninger på ytre miljø ikke er bekymringsverdig. Økt belastning på ytre miljø blir særlig tydelig i relasjon til skade på installasjoner samt brønnehendelser, men også HMS forøvrig når det litt senere i Engen-utvalgets rapport slås fast at:

På enkelte innretninger klarer man likevel ikke å utføre alt forebyggende HMS-kritisk vedlikehold i henhold til egne frister. Det er samtidig en nedgang i totalt utestående korrigerende (Korrigerende vedlikehold utføres etter at en feil er oppdaget. Utestående betyr at korrigerende vedlikehold ikke er utført innen fastsatt frist.) HMS-kritisk vedlikehold sammenlignet med årene før. (Engen, 2017, p. 56)

Risikoen for brønnehendelser og andre typer ytre miljø-relaterte ulykker øker når HMS-kritisk vedlikehold ikke gjennomføres. Jeg har slått fast at utfordringer vedrørende hydrokarbonlekkasjer er direkte knyttet til ytre miljø-tilstanden. Derfor er det interessant at petroleumsnæringen i 2017 etablerte et større prosjekt med mål om å redusere nettopp disse lekkasjene, *uten at* miljømyndigheter er involvert i dette arbeidet. Forøvrig er arbeidet ledet av

Norsk Olje og Gass, og selskapene, fagforeningene i næringen, samt Petroleumstilsynet deltar aktivt (Engen, 2017).

Arbeidsselgerorganisasjonene uttrykker i Engen 2017 og NOU 2004:5 gjentakende bekymring for at Petroleumstilsynet som tilsynsmyndighet har for lite makt over petroleumsselskapene i praksis, noe som samsvarer med Riksrevisjonens revisjonsrapport om Petroleumstilsynet: «Operatørene er pålagt å rapportere hendelser til Petroleumstilsynet med gitte tidsfrister. Det er imidlertid eksempler på at selskapene av ulike årsaker unnlater å rapportere hendelser.» (Riksrevisjonen, 2019a, p. 12). En tillitsvalgt uttrykker det slik i omtale av opplevelsen av at selskapene prioriterer økonomi over aspekter som sikkerhet og miljø: «det hjelper jo ikke at vi har et tilsyn som er helt tannløst» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Noe senere i samme intervju underbygges dette gjennom en tillitsvalgts sammenligning med Arbeidstilsynet: «(...) forskjellen på [Petroleumstilsynet og Arbeidstilsynet], den er sjokkerende. Ikke positivt. Ptil har noen forsvinnende få pålegg i året (fem-seks stykker) *lattermildt sukk*, Arbeidstilsynet har tusenvis *latter*» (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Arbeidsselgerorganisasjonene etterspør også en mer inngripende og synlig tilsynsmyndighet som benytter seg av sterkere sanksjoner enn Petroleumstilsynet har for vane å bruke. Riksrevisjonen understreker denne bekymringen når de skriver at:

Petroleumstilsynets tilsynspraksis har for de undersøkte tilfellene hatt begrenset effekt på selskapenes oppfølging av helse, miljø og sikkerhet. Enkeltepisoder viser at Petroleumstilsynets tilsynsmetodikk ikke bidrar til å avdekke alvorlige sikkerhetsutfordringer. Selskapene utbedrer ikke alltid regelverksavvik etter tilsyn, og Petroleumstilsynet følger ikke alltid godt nok opp at avvik rettes opp. Petroleumstilsynet tar for sent i bruk strenge reaksjonsmidler når det er behov for det, og undersøker ikke godt nok om selskapene etterkommer pålegg. (...) Arbeids- og sosialdepartementet sikrer seg ikke relevant styringsinformasjon om Petroleumstilsynets effekt, (...) (Riksrevisjonen, 2019a, p. 8, min understreking)

Den tydeligst negative formuleringen tilgjengelig for Riksrevisjonsrapporter er at noe er «sterkt kritikkverdige». I dette neste utdraget poengterer rapporten at Petroleumstilsynet i «for stor grad» stoler på selskapenes egne vurderinger, uten å se dem i kortene.

Riksrevisjonen mener det er sterkt kritikkverdige at Petroleumstilsynet i for stor grad stoler på planene og tiltakene som selskapene presenterer for å etterkomme pålegg, og i for liten grad undersøker at planer og tiltak stemmer med faktiske forhold. En konsekvens av dette kan være at Equinor ikke gjennomfører nødvendige planer og tiltak, og dermed ikke reduserer risikoen for nye alvorlige brønnkontrollhendelser eller gasslekkasjer der Equinor er operatør. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 12)

I intervju med tillitsvalgte i SAFE er det en tillitsvalgt som jobber på flyterigg som har erfaring med hyppig besøk av tilsynet: «Vi har og besøk av Ptil. (...) og det er ikke nådige tilsynsrapporter de kommer med, bare sånn at det er sagt. (Jo, men dere er ikke Equinor, vet

du). Nei, men det er litt mer nyanser (det er det). (...) Vi får altså pålegg i større eller mindre grad hvert eneste år» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). To ting er interessant i dette utdraget. Det ene er at det fremmes en påstand om at det er forskjell på Equinor og andre aktører i sektor. Senere i samme intervju fremmes det også en påstand om at det er forskjell på flyterigger og andre i sektor, da flyteriggene hører inn under Sjøfartsdirektoratet. I tillegg fremkommer det ikke i sitatet i hvor stor grad pålegg følges opp fra Equinor. Dette er interessant i lys av Riksrevisjonens (2019a, s.12) funn om at selskapene i for stor grad følger opp selskapenes planer og tiltak for å etterkomme pålegg.

Vi har etablert at brønnkontrollhendelser og gasslekkasjer er relatert til og relevant for ytre miljø-tilstanden. Det Riksrevisjonen sier her, er at det de ser som manglende oppfølging fra Petroleumstilsynet kan føre til at ytre miljø er i særlig risiko for nye eller gjentagende hendelser. Da er det foruroligende at Miljødirektoratet (og Kystverket) ser ut til å ikke sikre kjennskap til operatørers beredskapsplaner.

Miljødirektoratet har ansvar for å stille krav til og føre tilsyn med privat og kommunal oljevernberedskap. Undersøkelsen viser at operatøren ofte forutsetter at oljevernutstyret er mer tilgjengelig og effektivt enn det myndighetene legger til grunn i sine vurderinger. Miljødirektoratet har begrenset operativ kompetanse på oljevern og opplever at det er vanskelig å begrunne strengere eller mer hensiktsmessige krav til oljevernberedskap enn det operatøren har foreslått. (...) Petroleumstilsynet fører tilsyn med operatørens beredskap for HMS. Petroleumstilsynet har en tettere oppfølging av boreoperasjoner enn Miljødirektoratet. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 7, min understreking)

I oljevernberedskapen blir den noe kaotiske arbeidsdelingen mellom forskjellige myndighetsinstanser og selskaper tydelig. Miljømyndighetenes manglende autoritet er eksplisitt, når de påpeker at de finner det vanskelig å begrunne mer hensiktsmessige krav enn det den private operatøren har foreslått, til tross for at det er deres offisielle myndighetsområde. Det fremkommer *ikke* hvorvidt direktoratet etterprøver beredskapsplaner, eller i hvilken grad det i realiteten føres tilsyn med beredskapen. Likevel trekkes det frem i intervjuer med tillitsvalgte at målinger på miljøvariabler skjer:

(...) Har [arbeidskjøperne og arbeidsselgerne] felles virkelighetsforståelse når det gjelder klimautfordringene og hva som må til og hvordan bransjen skal utvikle seg, på hvilke premisser?

Det tror jeg.

Jeg tror det er helt avgjørende, vi blir jo målt på miljø og klima. I kvalifikasjoner og alt. Hvis ikke vi leverer [på] disse kriteriene, så er vi ikke konkurransedyktige. Så det er en hel pakke vi må tilby, uansett hva du driver med i dag. På godt og vondt.

Ja, om det kommer fra hjertet eller hjerne, det vet jeg [ikke]. (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018)

Utdraget peker på særlig to ting. Det ene er en nyansering som sier noe mer om at tillitsvalgte opplever miljøstandarder og -krav som krav som har effekt i det daglige arbeidet. Det andre dette utdraget peker på, og som de øvrige refleksjonene i denne og andre fokusgrupper rundt dette temaet speiler, er at det hovedsakelig benyttes økonomiske argumenter som årsak til at miljøkrav følges. Er en ikke konkurransedyktig om ikke en leverer på miljøkrav, settes det inn tiltak, og «om det kommer fra hjerte eller hjerne» er ikke nødvendigvis gitt. Som en tillitsvalgt i SAFE sier det: «(...) i den grad vi driver med grønn omstilling, så er det jo fordi det er økonomi i det» (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Refleksjonene som er redegjort for i denne passasjen bekreftes av flere av de tillitsvalgte i løpet av fokusgruppen og andre fokusgrupper. De samme to tingene beretter også tillitsvalgte i SAFE om i intervju, som når det hevdes at «[h]adde [Equinor] fått beskjed om at 'hvis ikke dere reduserer ti millioner [tonn CO2], så må dere betale for det', så hadde de jo gjort det. Det går jo an (ja, det er jo det som er poenget)» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). I intervju med tillitsvalgte i Fellesforbundet ytres det også at «(...) hvis du hiver ting på sjøen i dag, så er havnemyndigheter og lokalmyndigheter og alle etter deg (...)» (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018). Sitatet bekrefter igjen at tillitsvalgte opplever at ytre krav og myndighetenes oppfølging fungerer. Det er dog interessant at det ikke er miljømyndighetene som omtales som dem som er «etter deg» om du hiver ting på sjøen i dag.

Riksrevisjonen finner at det er verdt å stille spørsmålstegn ved også miljømyndighetenes de facto makt ovenfor operatørene på sokkel, som tilsynsmyndighet i petroleumssektor. Blant annet rapporteres det «Miljømyndighetene opplever også at operatørene endrer løsninger sammenlignet med det som var forutsatt i konsekvensutredningen» (Riksrevisjonen, 2019b, p. 11). Miljømyndighetenes manglende makt over selskapene på norsk sokkel, må ses i sammenheng med petroleumsmyndighetenes avgjørelser.

Når Miljødirektoratet senere behandler søknaden om tillatelse etter forurensningsloven, må det forholde seg til at det er gitt en utvinningstillatelse som forplikter rettighetshaveren til å bore letebrønner. Etter at operatøren har sendt inn søknaden om leteboring, er det vanskelig å endre planene fordi operatøren har inngått avtaler om borerigg. I de tilfellene der det ikke er stilt vilkår om tidsbegrensning for boring i utvinningstillatelsen, opplever Miljødirektoratet derfor å ha lite handlingsrom til å styre aktiviteten til perioder med lavere miljørisiko (...) (Riksrevisjonen, 2019b, pp. 3-4, min understreking).

Som nevnt under «modalitet» kan Miljødirektoratets tilsynspraksis peke i retning av at miljømyndigheter har lite makt over selskapene. Implisitt sier også dette utdraget at observatør

utpekt av ledelsen kan motvirke arbeidernes representasjon og makt, og dessuten deres reelle muligheter for medvirkning i tilsynskanalene.

Det er ulike syn blant de intervjuede fagforeningene, arbeidsgiverorganisasjonene og selskapene på om ordningen med observatør fungerer godt. Enkelte av fagforeningene mener at forhåndsvarslede tilsyn med observatør i enkelte tilfeller vil gi tilsynet et skjevt bilde av tilstanden. Ansatte tør ikke alltid si sin ærlige mening når observatør, som er utpekt av selskapets ledelse, er til stede, ifølge fagforeningene. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 66)

Fylkesmannen i Rogaland og Miljødirektoratet har ulik praksis for tilsyn. Det oppgis *ingen* årsak til at Miljødirektoratet ikke har de samme vurderingene hva gjelder observatør fra selskapene som Fylkesmannen i Rogaland. Det fremkommer heller *ikke* hvilken praksis Fylkesmannen i Rogaland har når det kommer til verneombud og tillitsvalgte, om disse sikres deltagelse og involvering, eller om disse, som ved Miljødirektoratets tilsyn «kontaktes og inviteres». Samtidig fremhever Fylkesmannen i Rogaland at det er viktig for arbeidsselgerrepresentantene å kunne snakke fritt med tilsynsmyndigheten.

Det er innhentet opplysninger om praksis når det gjelder bruk av observatør fra Fylkesmannen i Rogaland og fra Miljødirektoratet. Fylkesmannen i Rogaland, som fører tilsyn med helse og hygiene i selskapene, mener prinsipielt at observatør *ikke* skal delta på de møtene tilsynet gjennomfører med ansatte, verneombud og tillitsvalgte. Det er ifølge Fylkesmannen i Rogaland viktig for tillitsvalgte og verneombud å kunne snakke fritt med tilsynsmyndigheten, særlig i tider med nedskjæringer.

Miljødirektoratet, som har tilsynsansvar for ytre miljø i petroleumsvirksomheten, viser i intervju til at de *ikke* hindrer selskapene i å bruke observatør under tilsyn. Verneombud blir alltid kontaktet og invitert til oppstartsmøte. Miljødirektoratet etterstreber å begrense antall deltagere fra selskapene, slik at ikke informantene skal påvirkes av hverandre. Miljødirektoratet er strenge på at observatør skal forholde seg passiv i møter med representanter fra selskapet. (Riksrevisjonen, 2019a, p. 66, min understreking)

Sett i lys av dette utdraget er det relevant at ytre miljø-forhold *ikke er* en lovpålagt del av verneombudets arbeidsoppgaver. Da er det ikke sikret opplæring og involvering, men det er også vanskeligere for et verneombud som skulle ønske å involvere seg i ytre miljø-forhold å ha tilgjengelig tilstrekkelig informasjon, samt å rettfærdiggjøre sin plass i tilsynssammenheng.

Miljødirektoratet forholder seg forøvrig mindre kritisk til selskapets tilstedeværelse ved tilsyn enn Fylkesmannen i Rogaland. Direktoratet anerkjenner at informanter kan påvirke hverandre. Samtidig sikrer ikke direktoratet mot slik påvirkning, men tar til takke med å «etterstrebe å begrense» antall deltagere fra selskapet for å motvirke.

Ønske om tilstrekkelig informasjon og lovpålagt mulighet for representasjon ved tilsyn er noe av årsaken til at mindretallet i NOU 2010:1 argumenterer for å aktivt utvide verneombud og arbeidsmiljøutvalgs arbeidsområde til å også gjelde ytre miljø, blant annet fordi «[f]orslaget kan (...) bidra til at regelverket blir mer helhetlig, komplett og forenklet når en ikke

til en hver tid må vurdere om en sak har en arbeidsmiljøside eller ikke» (NOU 2010:1, 2010, p. 158). Utvalget som sådan nevner deretter at de sitter på erfaringer med at «verneombud blir utelatt fra behandling av saker som ikke anses som rene arbeidsmiljø saker» (NOU 2010:1, 2010, p. 158). Av dette er det mulig å diskutere hvorvidt grundigheten i selve tilsynsvirksomheten, internkontrollarbeidet og vernetjenestens arbeid som sådan kanskje lider av at ytre miljø ikke er definert som en del av vernetjenestens oppgaver.

Det fremstår tydelig at det er uklarerheter vedrørende både miljø- og petroleumsmyndigheters de facto makt over selskapene i petroleumssektor. I en diskusjon om utslippskrav sier en tillitsvalgt dette om forskjellen mellom utslippskrav og -praksis i den landbaserte industrien og i oljenæringen:

Det er helt vilt. Det er helt vilt. Og selvfølgelig - det er fordi vi er olje, og fordi nasjonen er oljeavhengig. Annen industri har ikke den samme økonomiske tyngdekraften. På godt og vondt. Og det betyr at vi i oljebransjen har blitt en sånn hellig ku, som egentlig ikke kan røres. Vi kan ikke røres, vi er mafiabossen (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Belastningen på ytre miljø har totalt sett økt, dersom en analyserer relevante aspekter som ikke nødvendigvis er eksplisitt omtalt som ytre miljø. Miljømyndigheter er lite eller ikke involvert i relevante prosesser i tre- og topartssamarbeid mellom arbeidskjøper, arbeidsselger og myndigheter. Samtidig finnes det en utbredt bekymring over myndighetenes varierende grad av makt over selskapene. Dette gjelder både miljø- og petroleumsmyndigheter. Grad av makt hos selskapene ser ut til å henge sammen med størrelse og innflytelse på selskapene, samt hva slags type installasjoner det er snakk om. Grad av makt ser også ut til å variere fra type sak til annen type sak. På noen områder er det tydelig at petroleumsmyndighetene har og benytter seg av sanksjonsmuligheter, og er klare i hvilke regler som gjelder. Dette er ikke tilfelle på andre områder. Ansvars- og arbeidsfordeling i sektor er fragmentert, og fremstår noe uoversiktlig også for involverte parter, særlig når det er snakk om tilsyn og oppfølging av tiltak.

Statens organer i relasjon til hverandre

Petroleumstilsynet har koordineringsansvar ovenfor de andre myndighetene involvert i petroleumssektor. NOU 2010:1 skriver at «Petroleumstilsynet håndterer både risiko for storulykker og sikkerhets- og arbeidsmiljørisiko. Risikobildet omfatter helse, ytre miljø, arbeidsmiljø og sikkerhet, og disse risikoene henger sammen» (2010, p. 125). Her slås

sammenhengen mellom ytre miljø og øvrige HMS-forhold fast, og implisitt pekes det på Petroleurstilsynets ansvar også for ytre miljø-tilstanden.

Koordineringsordningen omfatter myndigheter med et selvstendig tilsynsansvar for petroleumsvirksomheten og gjelder for saksområder som krever samhandling på myndighetssiden, herunder regelverksutvikling, oppfølging av hendelser og samordning av tilsynet. Koordineringsordningen skal bidra til å sikre en samlet og koordinert tilsynsutøvelse fra myndighetenes side, men griper ikke inn i de ulike myndighetenes formelle ansvar og roller.

Koordineringsordningen har vært drøftet i en rekke tidligere stortingsmeldinger. I Meld. St. 29 (2010-2011) *Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv*, ble det påpekt at det fortsatt var et potensial for forbedring av HMS-samarbeidet mellom myndighetene. Petroleurstilsynet erfarer at samarbeidet mellom etatene i hovedsak fungerer godt og i henhold til samarbeidsavtalene. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 20, original kursivering, min understreking)

Her trekkes det fram at Petroleurstilsynet mener samarbeidet mellom de forskjellige myndighetsetatene fungerer godt. Miljødirektoratet er i Koordineringsordningen til havs og i Koordineringsordningen for landanleggene. Det fremkommer *ikke* av stortingsmeldingen hvordan de andre etatene erfarer at samarbeidet fungerer. Samtidig kommer det frem av Riksrevisjonens revisjoner av henholdsvis Petroleumsdirektoratet og petroleumsvirksomhet i Nord at det er uklart hvor godt samarbeidet mellom de forskjellige myndighetene knyttet til petroleumsvirksomheten fungerer.

Miljødirektoratet er heller ikke involvert i alle prosesser som i utgangspunktet *er* kategorisert som relaterte til ytre miljø. Riksrevisjonen (2019b) trekker frem flere prosesser der Miljødirektoratet i liten grad er involvert i beslutninger og planer som direkte omhandler ytre miljø.

Flere av leteboringene som er gjennomført i Barentshavet, har vært i områder med spesielt store negative konsekvenser for miljøet dersom det hadde skjedd en ulykke som medførte et større utslipp av olje. Undersøkelsen viser at operatørens miljørisiko- og beredskapsanalyser, som legges til grunn for tillatelsen etter forurensningsloven, i liten grad synliggjør forutsetninger som er viktig for resultatene. Analysene synliggjør heller ikke usikkerhet om konsekvensene og muligheten for ekstreme hendelser. Videre omfatter analysene bare i begrenset grad effekter på sjøpattedyr. Miljødirektoratet er lite involvert i næringens arbeid med å utvikle bedre analysemetoder. Svakheter ved miljørisiko- og beredskapsanalysene kan bidra til at Miljødirektoratet ikke har et godt nok beslutningsgrunnlag når det gir tillatelse, herunder grunnlag for å stille krav til operatøren om risikoreducerende tiltak. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 4, min understreking)

Et annet eksempel er at «Miljødirektoratet, som har ansvar for å regulere støy i henhold til forurensningsloven, er ikke en del av meldesystemet for seismikk» (Riksrevisjonen, 2019b, p. 6). Ved et tilsyn med Ormen Lange og Nyhamna i 2012 var ytre miljø eksplisitt tema for tilsyn, som et tema på linje storulykke og barrierestyling. Likevel var dette et tilsyn Petroleurstilsynet førte, ikke Miljødirektoratet. Det fremkommer dessverre ikke noe ytterligere om dette tilsynet

(Riksrevisjonen, 2019a, pp. 168, Vedlegg 4, Tilsyn gjennomført på Nyhamna i perioden 2011-2017, tabell 18).

Riksrevisjonen redegjør ikke for i hvor stor grad myndigheter verifiserer eller etterprøver at planer, tiltak og prosedyrer vedrørende ytre miljø er tilstrekkelige eller blir satt i gang. Fraværet av en slik redegjørelse taler mot at det finnes noen god slik praksis, da tilsyn og verifikasjon av arbeidsmiljø-, helse- og sikkerhetshensyn diskuteres grundig i rapporten Riksrevisjonen 2019b.

Miljømyndighetenes manglende makt kommer også til syne i relasjon til petroleumsmyndighetene.

Før Olje- og energidepartementet behandler utbyggingsplanene, skal operatøren utrede konsekvensene for blant annet miljøet, med hjemmel i petroleumsloven. Miljømyndighetenes rolle er begrenset til å være høringspart i denne prosessen. For å redusere negative konsekvenser for miljøet, kan Olje- og energidepartementet stille vilkår når det godkjenner PUD. Undersøkelsen viser at for å sikre at utbyggingsløsningen på Johan Castberg-feltet skulle ivareta viktige miljøhensyn, foreslo miljømyndighetene å stille vilkår i PUD. Olje- og energidepartementet støttet ikke dette forslaget. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 5, min understreking).

Sitatet viser tydelig begrensingen miljømyndighetene har for å utøve sitt virke, når de er begrenset til høringspart i petroleumssaker. Miljømyndighetene bes heller *ikke* om faglig bistand når behov for vilkår skal vurderes (Riksrevisjonen, 2019b, p. 3). Miljømyndighetene foreslo å stille vilkår i Plan for utvikling og drift (PUD) for Johan Castberg, for å ivareta viktige miljøhensyn, men ble overkjørt av Olje- og Energidepartementet.

Interessekonflikten og maktforskjellen mellom de to fagmyndighetene kommer også til syne i statsrådenes tilbakemelding til Riksrevisjonen i de avsluttende bemerkningene i oppsummeringen av rapporten.

Statsrådene for Klima og miljødepartementet og Samferdselsdepartementet viser til at Riksrevisjonen har gjort en grundig analyse som gir et godt grunnlag for forbedringer. Statsrådene anser anbefalingene som nyttige i sitt videre arbeid. Statsråden for Olje- og energidepartementet mener at petroleumsvirksomheten foregår innenfor gjeldende lovgivning og Stortingets vedtak og forutsetninger, og at virksomheten skjer innenfor forsvarlige miljømessige rammer. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 8)

Interessene Olje- og Energidepartementet tilsynelatende representerer har noe å tape på at Riksrevisjonens eksplisitte og implisitte bemerkninger og forslag til forbedringer får gjennomslag. Dette inntrykket forsterkes av intervju med tillitsvalgte i SAFE, hvor en tillitsvalgt uttrykker sin bekymring over koblingene mellom næringen og myndighetene slik:

(...) Petroleumstilsynet har (...) et dårlig rykte i næringa vår. (...) En av grunnene er kanskje de ansatte der. (...) Mange av de ansatte der er tidligere ledere i Equinor, eller i Exxon Mobil (...) Men en annen ting er at Ptil har ikke sitt eget- [Jeg] tok det opp med han der som holdt kurset for oss, så fortalte han at de hadde ikke sitt eget budsjett. De fikk budsjettet sitt- penger til å drive med fra Oljedirektoratet. Når de da gikk ut mot en plattform, ville stenge ned eller gjøre tiltak, så kom Oljedirektoratet og trykket [Petroleumstilsynets] påstander ned (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Tilsvarende har interessene Klima- og miljødepartementet tilsynelatende representerer i petroleumspolitisk sammenheng noe å vinne, dersom man legger til grunn at miljømyndighetene skal representere «miljøets interesser».

Riksrevisjonen anbefaler i rapporten miljømyndighetene å «vurdere å sette i gang behandlingen av søknader om tillatelse etter forurensningsloven tidligere for feltutbygginger i petroleumsvirksomheten.» (Riksrevisjonen, 2019b, p. 8). De er også tydelig i sin kritikk av miljømyndighetenes oppfølging av miljørisiko- og beredskapsanalysene.

Miljømyndighetene gjør etter Riksrevisjonens oppfatning for lite for å sikre bedre miljørisiko- og beredskapsanalyser gjennom samarbeid med næringen. Målet er at det ikke skal være utslipp av miljøskadelige kjemikalier fra petroleumsvirksomheten. Undersøkelsen viser at petroleumssaktivitet i nordområdene bidrar til utslipp av kjemikalier som medfører fare for negative konsekvenser for miljøet. Miljødirektoratet gir tillatelse etter forurensningsloven før operatøren kan bore en brønn eller sette i gang produksjon. Det har imidlertid vært store utslipp av kjemikalier i Barentshavet utover det som er tillatt. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 4)

Undersøkelsen viser at Oljedirektoratet hovedsakelig vurderer om forutsetninger om god utnyttelse av petroleumssressursene er oppfylt, mens Petroleumstilsynet vurderer HMS. Dette innebærer at det er risiko for at myndighetene ikke følger opp om planlagte tiltak med betydning for miljøet blir gjennomført som forutsatt i PUD. (Riksrevisjonen, 2019b, p. 5, min understreking)

Et spørsmål er likevel i hvor stor grad miljømyndighetene har anledning til å følge opp næringen. Engen-utvalget viser til «Petroleumstilsynet [som] erfarer at oppfølging i tidlig fase gir et godt grunnlag for PUD-behandlingen og enklere og mer effektiv saksbehandling for senere faser» (Engen, 2017, p. 97). Likevel fikk ikke Miljødirektoratet gjennomslag for sitt krav til vilkår i PUD i tidlig fase, som omtalt tidligere.

Tilsvarende er det usikkert hvorvidt miljømyndighetene kan ta til seg Riksrevisjonens anbefalinger for tidligere behandling dersom de ønsker, når «Oljedirektoratet og Petroleumstilsynet imidlertid [involverer] Miljødirektoratet lite i vurderingene av kostnadene ved og nytten av miljøtiltak. Først etter at PUD er godkjent begynner Miljømyndighetene å behandle søknaden om tillatelse etter forurensningsloven» (Riksrevisjonen, 2019b, p. 4). Nok en gang blir det et spørsmål om hvem som har makt i prosessene dersom interessene til forskjellige myndighetsorganer ikke sammenfaller.

Det er også uklart i hvor stor grad utslipp av kjemikalier eller hydrokarboner behandles som ytre miljø-saker, og det er uklart hvorvidt man studerer om forskrift er brutt. Det er også

klare indikasjoner på at varslingsklimaet og sikkerhetsnivået er presset, slik at rommet for å bringe til bords bekymringer og hendelser knyttet til ytre miljø kan være redusert. I tillegg er det også flere politiske og forvaltningsmessige prosesser knyttet til ytre miljø der miljømyndigheter har lite eller ingen myndighet i praksis. Det vises også i siste utdrag at det er uklart i hvor stor grad det verifiseres at miljø-krav oppfylles når ikke det er et ansvarsområde som ligger hos Petroleumstilsynet.

Det fremstår som at petroleumsmyndighetene er fornøyde med samarbeidet og relasjonen mellom de forskjellige myndighetene i sektor, mens miljømyndighetene ikke er like positive. I mange tilfeller er miljømyndigheter utelatt fra prosesser der ytre miljø implisitt eller eksplisitt er tema, og i de fleste tilfelle er miljømyndigheters makt begrenset til å være råd-, innspills- og/eller høringsinstans i saker petroleumsmyndighetene forvalter. Disse rådene følges i varierende grad. Det virker også å finnes tilfeller av interessekonflikt og maktubalanse mellom petroleumsmyndighetenes organer Petroleumstilsynet og Oljedirektoratet, i sistnevntes favør.

6 Teoretisk informert diskusjon av funn i analysen

I denne studien har jeg gjennomført en kritisk diskursanalyse (CDA) og en tematisk analyse. Studien er benyttet på to sett med data. Det ene settet med data er seks fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte i petroleumssektor, gjennomført av professor David Jordhus-Lier og postdoktor Camilla Houeland fra forskningsprosjektet WAGE: Arbeid og organisering i en grønn økonomi, i perioden 2018 – 2019. Det andre datamaterialet er seks offisielle dokumenter fra ulike offentlig utnevnte myndighetsorgan, ekspertgrupper, interessefelleskap eller inspektører omhandlende HMS i petroleumssektor. Begge disse datasettene har blitt analysert som tekst.

Oppgaven stiller spørsmålene; hvordan defineres «ytre miljø» i HMS-systemet i petroleumsnæringen på norsk sokkel? Hvordan praktiserer og forvaltes hensynet til det ytre miljø i HMS-regelverket i norsk petroleumsnæring? Og, både arbeidstakerrettigheter generelt og hensynet til det ytre miljø i HMS synes svekket. Hva kan forklare dette sammenfallet?

6.1 Hvem kan si hva ytre miljø er?

Innledningsvis vil jeg diskutere hvordan ytre miljø defineres i de offisielle dokumentene jeg studerer, og hvordan HMS defineres i relasjon til et 'ytre miljø'. Jeg finner at definisjonen og operasjonaliseringen av hva ytre miljø som begrep vil si i praksis, varierer betraktelig. Det finnes ingen entydig definisjon hverken som referanse eller definert i selve tekstene. Hva som oppfattes som det ytre miljø varierer dermed mellom dokumenter og aktører.

Hva som ligger i begrepet 'det ytre miljø' bestemmes tilsynelatende av hva som er mest *hensiktsmessig* i det gjeldende dokumentet. Eventuelt kan det være slik at stadig endrede og stort sett svært vage definisjoner av begrepet oppstår som følge av en lite omforent forståelse av hvilken *funksjon* begrepet skal ha.

Begrepet ytre miljø defineres juridisk, og i mandater for HMS, som en del av miljødelen av HMS-begrepet på *lik linje* med begrepet arbeidsmiljø. Likevel er det en tendens at hensynet til ytre miljø tas ut av HMS-begrepet når dette operasjonaliseres, både i de offisielle dokumentene og i praktiseringen av HMS. Dette til tross for at RNNP viser at belastningen på

det ytre miljø over tid har økt, dersom vi inkluderer relevante aspekter som ikke nødvendigvis omtales som ytre miljø direkte, slik vi har avdekket i analysen. Det at ikke alle relevante aspekter regnes som «ytre miljø» er et symptom på det samme problemet. Ytre miljø ses på som noe *utenfor* det egentlige HMS-begrepet, men noe som også kan settes *i sammenheng* med det. Eksempler på dette er problemstillinger knyttet til helse som bruk av kjemikalier, eller sikkerhet der det handler om å sikre mot storulykker og utslipp av olje.

Fordi begrepet er så lite definert og lite operasjonalisert, er det også et lite anvendelig begrep. Dette får konsekvenser når vi ønsker å vurdere tilstanden til det ytre miljøet. Det får ikke minst konsekvenser om en ønsker å vurdere eksisterende effekter eller planlegge for nye politiske tiltak vedrørende det ytre miljø. Dette speiles i spørsmålet om å inkludere hensynet til det ytre miljø som en del av verneombuds fastslåtte oppgaver, da det fremstår uklart hva dette vil si i praksis. Den semiotiske analysen, analysen av tekstens byggesteiner, ble benyttet som en del av den kritiske diskursanalysen for å avdekke bakenforliggende strukturer, relasjoner og prosesser i de offisielle dokumentene. Slike dokumenter er gjerne skrevet for å være tilsynelatende nøytrale, men gjennom analyse kan vi finne ut hvordan disse både er et produkt av, og reproducerer en hegemonisk diskurs. Flere slike bakenforliggende forhold er avdekket i denne studien. Fordi så mange av elementene i den semiotiske analysen er tett beslektet, ønsker jeg å diskutere denne opp mot teorien under ett.

En fellesnevner for alle delene av den semiotiske analysen er at det sentrale poenget har vært å se etter hva som ikke er der, hva som utelates, hvem som ikke omtales og hvilke problematiseringer som ikke gjøres, hva som er eksplisitt og hva som er implisitt. Slik har jeg kunnet få et innblikk i de bakenforliggende forholdene.

6.2 Kollektiv avmakt og fremmedgjorte grupper på ytre miljø

Det trer tidlig frem at et viktig poeng er å diskutere interessene til de forskjellige aktørene som omtales i, og som er en del av utformingen av de offisielle dokumentene. Når majoritetsbeslutninger eller kompromisser blir stående som det felles budskapet fra en ansamling aktører med forskjellige interesser, blir makt(u)balanse og interessekonflikter tildekket. En må stille seg spørsmålet, hvem er «vi»-et i teksten, og hvem får beskrive situasjoner, prosesser og relasjoner, altså det transitive? I de offisielle dokumentene er det, der flertallets og mindretallets sammensetning gjøres rede for, en stadig tendens at staten er en del

av flertallet, sammen med arbeidskjøper. Det er også symptomatisk at LO-forbund stemmer sammen, men at forbund utenfor LO og personer i utvalg som er en del av arbeiderklassen, men ikke stiller i utvalget som representant for andre enn seg selv ikke nødvendigvis stemmer sammen med LO-forbundene.

Jeg vil trekke frem et beskrivende eksempel for å belyse hvordan disse interesse- og maktstrukturene får konsekvenser. I Arbeidslivlovutvalget (NOU 2004: 5, 2004) fremkommer et interessant moment når utvalgets mandat skal operasjonaliseres. I det opprinnelige mandatet står det tydelig at verneombuds rolle opp mot ytre miljø skal vurderes, men dette er noe flertallet i utvalget aktivt velger å gå bort fra. Samtlige av statens og arbeidsskjøpersidens representanter i utvalget tilhørte dette flertallet. Representantene fra arbeidsselgersiden var delt i spørsmålet. Representantene fra henholdsvis LO, YS og UHO og den frie avdelingssykepleieren tilhørte mindretallet som ønsket å beholde formuleringen i mandatet. Representanten fra Akademikerne og den frie blikkenslageren tilhørte majoriteten som ønsket å ta dette ut av mandatet.

Dette er et interessant eksempel fordi det er et tilfelle der utvalget i praksis var bedt om å vurdere å utvide verneombuds myndighetsområde, og dermed også verneombuds makt. Å utvide verneombuds makt til å kunne kreve handling fra stat og arbeidskjøper når det kommer til hensynet til det ytre miljø, ville vært et eksempel på utøvelse av kollektivt aktørskap, gjennom en omarbeidende handlingsstrategi (Katz i Coe & Jordhus-Lier, 2011). Å utvide verneombuds makt og myndighetsområde vil være å flytte makt i arbeidsselgers favør på bekostning av stat og arbeidskjøper, men fortsatt på et nivå der en jobber innenfor kapitalismens rammer og ikke utfordrer kjernestrukturene i arbeidslivet.

Et viktig perspektiv her er hvem eller hva de forskjellige aktørene representerer. Representanter fra LO, YS, UHO og Akademikerne har aktørskap som en del av det kollektive på hovedsammenslutningsplan, som en representant for dette kollektive og som seg selv. LO organiserer også betraktelig bredere enn de øvrige hovedsammenslutningene og er den største av disse, med god margin. LO må derfor kunne sis å ha et aktørskap på vegne av norske arbeidsselgere som sådan i større grad enn de øvrige hovedsammenslutningene. De «frie» arbeidsselgerne har kun aktørskap som seg selv, og ikke som representanter for en kollektiv interesse. At disse likevel er en del av utvalget, uten å i praksis kunne representere noen flere enn seg selv, viser oss at kollektiv representasjon og aktørskap hos arbeidsselger ikke har blitt sett på som en nødvendighet når utvalget har blitt satt sammen. Det kan tenkes at når utvalget ble satt ned, ønsket man inn noen «frie» representanter fra arbeidsselgersiden for å legitimere andre interesser enn de kollektive interessene til arbeiderklassen. Ansamlingen av

arbeidsselgere i dette utvalget – både representanter for hovedsammenslutninger og «frie» arbeidsselgere vil i akkurat dette tilfellet, i relasjon til klima og miljø, kunne betegnes som en fremmedgjort ansamling slik Sartre definerer det (Sartre, 2004). At ikke arbeidsselgere samler seg i spørsmålet om å diskutere å utvide arbeidsselgeres makt, viser at dette er mennesker med felles materielle interesser, men ingen faktisk kollektiv strategi eller bevissthet om sitt miljøansvar og klimaaktørskap.

Dette er et eksempel på at arbeiderklassen selv (re)produserer skjeve maktstrukturer som i neste instans minker klassens makt relativ til kapital og stat. Når det kollektive aktørskapet i praksis tar form av strategier for å flytte status quo innenfor kapitalismen i arbeideres favør (Coe & Jordhus-Lier, 2011), kan det at en slik mulighet forsømmes være et tegn på manglende kollektivt aktørskap. En konsekvens av dette kan være at fagbevegelsens samlede institusjonelle makt opp mot stat og arbeidskjøper minker, ettersom en ikke evner å få gjennomslag på å utvide eget handlingsrom eller påvirke arbeidslovgivning til sin fordel.

6.3 Statens komplekse interesser, kaotiske organisering og underliggende oljetørst

Et annet viktig element i den semiotiske analysen har vært å se på transivititet og transformasjon i tekstene, altså hvem som får lov til å definere og beskrive relasjoner og prosesser, og hvilke aktører som er en del av bildet. Som tidligere nevnt, er det vel så interessant å vie oppmerksomhet til de aktørene som blir utelatt i beskrivelse av situasjoner og objekter som blir undersøkt. Vi vet at der beskrivelser av aktører er utelatt, *kan* det være fordi tekstprodusent ønsker å skjule aktørene for å bygge opp et valg av perspektiv.

Samtlige av de offisielle dokumentene er utarbeidet på bestilling fra den norske stat i en eller annen variant. Den norske stat opererer i en kapitalistisk verdensøkonomi, og tilrettelegger for kapitalismen. Samtidig begrenses den norske staten av markedet og staten begrenser den enkelte arbeidskjøpers – oljeselskaps – handlingsrom.

De mest sentrale representantene for staten som peker seg ut i denne studien er direktoratene Petroleumstilsynet under Arbeids- og sosialdepartementet, Miljødirektoratet under Klimadepartementet og Olje- og Energidepartementet i sin helhet. Petroleumstilsynets mandat er å fungere som tilsynsmyndighet for beredskap, sikkerhet og arbeidsmiljø samt koordinerende enhet for HMS i alle deler av planleggings- og produksjonsprosessen i petroleumssektor (Petroleumstilsynet, u.å.). Tilsynet ble skilt ut fra Oljedirektoratet under Olje-

og Energidepartementet i 2004. Miljødirektoratet ble opprettet ved sammenslåing av Klima- og forurensningsdepartementet og Direktoratet for naturforvaltning i 2013. Direktoratet har en rekke oppgaver, men Tilsyns- og arealavdelingen i direktoratet har som mandat å blant annet føre tilsyn med landbasert industri og offshore virksomhet på norsk sokkel (Miljødirektoratet, u.å b). Samtidig er det Hav- og industriavdelingen som «behandler søknader om tillatelse til virksomhet etter forurensningsloven fra landbasert industri og petroleumsvirksomheten, og stiller krav til utslipp til luft, vann, avfall og støy» (Miljødirektoratet, u.å. a) fordelt på flere seksjoner. Olje- og Energidepartementet er statens departement for den norske energipolitikken.

Jeg har avdekket i analysene at ansvarsfordelingen og -oppfølgingen vedrørende hensynet til ytre miljø i petroleumssektor er kaotisk. Petroleumstilsynet presenterer sin egen miljøstrategi som tre kulepunkter.

Utnytte synergier når miljøhensyn tjener sikkerhet og arbeidsmiljø.

Forebygge konflikter mellom ulike hensyn.

Kompensere når miljøhensyn har negative konsekvenser for sikkerhet og arbeidsmiljø.
(Petroleumstilsynet, 2016)

Dette er en strategi som ikke sier at det å sikre tilstanden for det ytre miljø er en prioritering eller en verdi i seg selv. Det er mulig å svare på dette argumentet med at denne prioriteringen og sikringen av ytre miljø som iboende verdifullt er noe som ligger hos Miljødirektoratet, og ikke hos Petroleumstilsynet. Da er det i tilfelle relevant å spørre, hvilken anledning har direktoratet til å sikre disse verdiene, og - hvor autonomt er i realiteten Miljødirektoratet fra kapitalkreftene og petroleumsmyndighetene?

6.4 Mdir: et direktorat for miljøinnspill, ikke miljømakt

I denne oppgaven har jeg dokumentert en rekke tilfeller av prosesser og samarbeidsflater der det ville være naturlig å involvere Miljødirektoratet som tilsynsmyndighet for ytre miljø i petroleumssektor, men hvor dette ikke har skjedd. Dette er et punkt hvor den tematiske og den semiotiske analysen møtes. I transitivitet- og transformasjonsdelen av den semiotiske analysen ble det tydelig hvor fraværet av miljømyndigheter gjorde seg gjeldende. I den tematiske analysen ble grad av autonomi, makt og interesser mellom myndigheter og selskaper i tekstene analysert grundigere.

Her vil jeg trekke frem et eksempel, ved å vise direktoratets fravær i prosessen rundt PUD (Plan for Utbygging og Drift). Riksrevisjonen (Riksrevisjonen, 2019b) går grundig til verks og gir oss innsikt i relasjonen mellom de forskjellige myndighetene. Innledningsvis er Miljødirektoratet begrenset til å være høringspart i prosessen rundt konsekvensutredning for utbygging, etter petroleumsloven. Her foreslo direktoratet, som eksempel, å stille strenge miljøvilkår til utbygging av Johan Castberg-feltet – noe Olje og Energidepartementet avviste. Etter at PUD er godkjent, begynner Miljødirektoratets prosess med å behandle søknad om tillatelse etter forurensingsloven. Utvinningstillatelsen *forplikter* selskapet som er rettighetshaver å bore letebrønner, og Miljødirektoratets handlingsrom til å ikke godkjenne søknad om forurensning er i praksis så godt som fjernet. Også mildere reaksjoner som å endre planer for leteboring og å flytte boring til tidsperioder med mindre miljørisiko vanskeliggjøres, da avtaler om leie av rigg allerede er inngått. Slik reduseres Miljødirektoratets anledning til å utøve sitt egentlige virke drastisk i denne innledende fase av petroleumsvirksomheten, og det er i praksis petroleumsmyndighetene som begrenser miljømyndighetene.

Det er også verdt å peke på mangel på makt og autonomi fra selskaper og Petroleumstilsynet i den daglige kontroll- og tilsyns-delen av Miljødirektoratets virke i petroleumssektor. Analysen har vist manglende ansvarsfordeling og involvering av miljømyndigheter når det kommer til det som er uttalt den viktigste oppgaven til alle aktører involvert i petroleumssektor, altså å avverge storulykke.

Jeg har tidligere pekt på tilfelle av tilsyn der ytre miljø eksplisitt har vært tema for tilsyn, gjennomført av Petroleumstilsynet og uten Miljødirektoratets involvering. I Miljødirektoratets egen årsrapport for Offshoretilsyn for 2019 heter det at «Miljødirektoratet utførte 14 tilsyn med offshorebransjen i 2019. Vi avdekket brudd på regelverket ved nesten alle kontroller. Det ble også avdekket alvorlig brudd» (Miljødirektoratet, 2020, p. 1). En kan spørre seg om det at det avdekkes regelverksbrudd på så godt som samtlige tilsyn, og at det også avdekkes alvorlig brudd i et såpass lite utvalg som fjorten tilsyn, ikke burde indikere at et høyere antall tilsyn ville vært passende. Når vi går direktoratets tilsynspraksis etter i sømmene, er det er også verdt å stille spørsmålsteget ved Miljødirektoratets autonomi fra kapitalkreftene. Direktoratet bekrefter til Riksrevisjonen at i motsetning til andre tilsynsorganer, nøyer Miljødirektoratet seg med å «etterstrebe å begrense» antall representanter fra arbeidskjøper til stede ved tilsyn (Riksrevisjonen, 2019a, p. 66). Som tidligere redegjort for, vil tilstedeværelse av arbeidskjøper under tilsyn i praksis kunne begrense arbeidsselgers mulighet til å informere myndigheter om tilstander eller hendelser uten represjon.

Miljødirektoratets manglende tilstedeværelse og autoritet belyses også av en tillitsvalgt i Fellesforbundet som forteller at «(...) hvis du hiver ting på sjøen i dag, så er havnemyndigheter og lokalmyndigheter og alle etter deg (...)» (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018). Sitatet peker på at det ikke er miljømyndighetene som omtales som dem som er «etter deg» om du hiver ting på sjøen i dag, og forteller oss at Miljødirektoratet ikke er den man er «redd for» når det kommer til sanksjoner for brudd på regelverk knyttet til ytre miljø, og også at direktoratet nok ikke er så tilstedeværende på sokkelen.

Miljødirektoratets autonomi fra petroleumsmyndighetene er tydelig utfordret. Direktoratet fatter i liten grad vedtak som strider med petroleumsmyndighetenes, og dersom det skjer er deres mulighet til å følge dette opp med betydelige midler begrenset. Nok en gang blir det altså et spørsmål om hvem som har makt i prosessene dersom interessene til forskjellige myndighetsorganer ikke sammenfaller. Dette peker på det Miliband drøfter når han diskuterer staten som reproducerer kapitalismen også i sosialistiske stater (Miliband, 1983). Uavhengig av om noen deler av den komplekse mekanismen staten har interesser som strider med kapitalens, er dette bare en liten del av apparatet. Majoriteten av statens deler og organer forblir kapitalvennlige, og søker å begrense skadene minoriteten kan gjøre på kapitalakkumulasjon.

Dette bringer oss over til å diskutere Petroleumstilsynet og dets autonomi fra Oljedirektoratet og Olje- og Energidepartementet, samt tilsynets autonomi fra selskapene i norsk petroleumsnæring.

6.5 Ptil: statens representant i næringa, eller næringas representant i staten?

Både Riksrevisjonen og arbeidsselgerne er tydelige på at de mener Petroleumstilsynet har for lite makt over selskapene i petroleumssektor (Engen, 2017; NOU 2004: 5, 2004; Riksrevisjonen, 2019a). Selskaper unnlater å rapportere hendelser en er pålagt å rapportere, og blir ikke sanksjonert. En tillitsvalgt fra SAFE omtaler Petroleumstilsynet som «tannløst» og peker på det svært lave antallet pålegg årlig, sammenlignet med Arbeidstilsynet (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Riksrevisjonen fremhever at Petroleumstilsynets tilsyn har hatt begrenset effekt for selskapenes HMS-praksis, og mener at tilsynet i for stor grad stoler på selskapenes planer og tiltak, uten å undersøke om disse stemmer overens med virkeligheten (Riksrevisjonen, 2019a). Samtidig fremkommer det at økonomiske sanksjoner fungerer ovenfor selskapene, det

er bare sjelden kost. Petroleumstilsynet foretrekker andre, mer dialogorienterte midler, selv om det er varierende hvor godt disse fungerer.

En SAFE-tillitsvalgt uttrykker at tilsynets «dårlige rykte» blant arbeidsselgere i petroleumsindustrien kan henge sammen med at slik vedkommende ser det, har den tillitsvalgte inntrykk av at mange som jobber i tilsynet tidligere har vært i sentrale posisjoner i petroleumsselskaper. Vedkommende stiller også spørsmålsteget ved økonomiske (budsjettmessige) bånd mellom Petroleumstilsynet og Oljedirektoratet (Tillitsvalgt SAFE, 2019).

Skocpol forklarer at staten er mangefasettert, og er befolket av mennesker med forskjellige interesser (Skocpol, 1979). Miliband (1983) beskriver noe av det samme, at statens autonomi avhenger av i hvilken grad den herskende klassen har hegemoni. Dersom hegemoniet utfordres av arbeiderklassen, vil autonomien øke.

Selv om oljens hegemoni på mange måter kan sies å være utfordret av en klimadiskurs og alternative energiformer, er petroleumsnæringens hegemoni fortsatt betydelig. Oljeindustriens tyngde og særegne posisjon i norsk økonomi gjennom både direkte inntekt og indirekte gjennom sysselsetting og skatter – gjerne kalt nasjonens «oljeavhengighet» - er fortsatt reell (Houeland & Jordhus-Lier, 2021). At Petroleumstilsynet fremstår lite autonomt fra petroleumsselskapene kan da kanskje delvis forklares av at tilsynet i noen grad fungerer som en næringens representant i staten heller enn det omvendte. Tilsynet har tette formelle og uformelle sosiale bånd til næringen, og petroleumshegemoniet er fortsatt gjeldende. Dersom tilsynet er befolket av mennesker med tette personlige bånd til næringen, vil det være mindre sannsynlig at disse selv vil utfordre hegemoniet. Samtidig er det viktig å peke på at tilsynets grad av makt ser ut til å variere avhengig av hvilket tema vi snakker om. I analysen fremkommer det at det på noen områder er tydelig at petroleumsmyndighetene har og benytter seg av sanksjonsmuligheter, og er klare på hvilke regler som gjelder. Dette er ikke tilfelle på andre områder. Det kan dermed virke som at fragmentert og i noen tilfeller uklart ansvar også er med på å redusere statens - representert ved Petroleumstilsynet og Miljødirektoratet – autonomi fra kapitalen, i møte med petroleumsselskaper.

En annen del av forklaringen på manglende autonomi for miljømyndigheter ovenfor petroleumsmyndigheter, og for miljø- og petroleumsmyndigheter ovenfor kapitalen kan finnes i hva staten selv anser som «i nasjonens interesse». Dersom vi legger Milibands analyse av staten til grunn, er staten kompleks med forskjellige interesser i forskjellige ledd. Dermed kan det være særlig i Miljødirektoratets interesse å verne om klima-, natur- og miljøverdier, og

samtidig kan det være særlig petroleumsmyndighetenes interesse å ivareta sikkerhet på sokkelen i tillegg til å utvinne mer olje.

Stortingsmelding 12 (2017 – 2018) *Helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten* slår fast at «Forebygging av *storulykker* har vært, og forblir den viktigste oppgaven til partene i petroleumsvirksomheten» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, p. 62, original kursivering). Samtidig er det verdt å spørre seg, i lys av funnene i denne analysen, om dette er helt sant. Petroleumstilsynet og Miljødirektoratet manglende autoritet og autonomi fra kapitalen kan forklares, dersom en legger til grunn at det finnes en «nasjonal interesse» av petroleumsinntekter som veier tyngre enn de vedtatte mandatene til disse statlige organene. Den norske stat er en tungt investert aktør i det transnasjonale kapitalistiske hegemoniet basert på fossil energi. Staten har svært betydelige direkte og indirekte inntekter fra petroleum, og er per i dag avhengig av at denne inntekten fortsetter med et like høyt tempo. Den norske stat befinner seg dermed i en situasjon der den anser at det kapitalistiske (olje)markedets kontinuerlige vekst - om enn med et betydelig skattetrykk på petroleum - er «i nasjonens interesse» (Miliband, 1983) også når dette kommer i konflikt med andre vedtatte statlige interesser. Noen ville kanskje kalle en slik ordning å sette bukken til å føre tilsyn med havresekken på norsk sokkel. Dette kan i neste instans gå ut over arbeidsforholdene, -rettighetene og sikkerheten til arbeiderne på norsk sokkel.

6.6 Oljearbeidere: en fremmedgjort gruppe på klimaspørsmål

I denne studien er arbeidsselgerne og deres relasjon til det ytre miljøet en viktig del av å forstå hvordan det ytre miljøets plass ser ut i petroleumssektor. Jeg fant tidlig ut at to sentrale begreper for å forstå denne relasjonen ville bli aktørskap og fremmedgjøring.

Utgangspunktet for arbeidsselgeren blir tydelig både gjennom fokusgruppeintervjuer og i deres representanters beretninger i NOU, riksrevisjonsrapporter, stortingsmelding og i Engenutvalget. Arbeidsselger opplever at sikkerhetsregimet i det store og det hele er dårligere, og at deres maktposisjon i arbeidsrelasjonen er synkende. De tillitsvalgte peker selv på en frykt for fremmedgjøring i petroleumssektor når de snakker om de ventede negative konsekvensene av effektivisering og digitalisering i sektoren.

Ja, nei, det med overvåking og sånn – du har jo sensorer på alt. Men det er jo ingen som kjenner gasslukta før nesa blør. (...) Det er en av de tingene som bekymrer meg med *hehe* de her datafolka som sitter på land og tror at du kan oppdage alt med [data] (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Teknologisk, geografisk og sosial arbeidsdeling (Dickens, 2002; Kropotkin i Dickens, 2002) fører til fremmedgjøring, fordi mennesker blir fjernet fra det øvrige av produksjonsprosessen, fra produktet og selve produksjonen i eget arbeid. Fremmedgjorte mennesker «feiler i å forstå selve verdenen de skaper» (Dickens, 2002, p. 59). Det mest relevante å diskutere i denne oppgaven er det Wolff klassifiserer som Marx' andre form for fremmedgjøring, fremmedgjøring som foregår i selve arbeidsprosessen (2018). Selve arbeidet er tungt og skadende, eller kjennes meningsløst. I denne prosessen er det også arbeideren som må utbytte naturen, slik som arbeidskjøper utbytter hennes kropp. At dette kan skje både skyldes og fører til fremmedgjøring fra både seg selv og eget arbeid, og fra den øvrige naturen og andre mennesker. Her finner vi hvordan menneskets helse, menneskehetens helse og den øvrige naturen henger sammen også analytisk. Dette finner vi også hos en tillitsvalgt fra Industri Energi, som selv sier at «verneombudsapparatet er jo veldig der, på hva [som] er miljøvennlig» (Tillitsvalgt Industri Energi, 2019).

Vi finner tendenser til det samme i NOU 2010:1 *Medbestemmelse og medvirkning i arbeidslivet*, der det diskuteres fordeler og ulemper med å utvide verneombudsrollen til å også omhandle hensynet til det ytre miljø. Det interessante er at de i denne NOUen bekrefter at arbeidsselgere *har* interesser i klima og miljø, med formuleringen «[e]t utvidet ansvar for verneorganisasjonen til å også representere arbeidstakernes interesser i klima- og miljøsaker, vil kunne skape et uklart grensesnitt for de ulike aktørenes rolle (...)» (NOU 2010:1, 2010, p. 156). Det er altså ikke 'naturens interesser' eller tilsvarende som benyttes, men arbeidsselgeres *egeninteresse* i å kunne varsle om saker omhandlende klima og miljø. Med andre ord kan man si at arbeidsselgere har en *mulighet* for aktørskap i saker gjeldende klima og miljø, men at dette aktørskapet begrenses av staten og arbeidskjøper som ikke ønsker å tilegne arbeidsselgere ytterligere institusjonell makt ved å utvide verneombudsrollen. Dette er påfallende all den tid vi har etablert at staten offisielt mener den viktigste oppgaven til de involverte partene i petroleumssektor er å sikre mot storulykker, at store utslipp til ytre miljø vil være en slik storulykke, og at arbeidsselgers spesifikke kunnskap kan bidra til å sikre mot storulykker.

Den tidligere omtalte arbeidsdelingen gjør også at lokal, konkret, ufaglært, fysisk kunnskap og kunnskap som er vanskelig å konkretisere gjerne blir uviktiggjort (Dickens, 2002). Reell medvirkning og medbestemmelse motvirker disse fremmedgjørende tendensene, da denne ikke-akademiske kunnskapen blir sikret en plass i organiseringsprosesser og strategier.

Slik blir arbeidet også mindre meningsløst. Medvirkning og medbestemmelse motvirker også fremmedgjøring på andre plan, ved at arbeidsselger får tilgjengeliggjort kunnskap om større deler av produksjonskjedene og dermed også større innsikt i arbeideres stilling i andre produksjonsledd.

6.7 Arbeidsselgers medvirkning på arbeidskjøpers premisser

Slik som jeg tidligere har gjort rede for i denne oppgaven, er graden av medvirkning og varslingsklimaet på norsk sokkel under press fra ledelsen i selskaper i petroleumsnæringen. Eksistens av de formelle organer for medvirkning varierer fra arbeidssted til arbeidssted, og fra selskap til selskap. Arbeidsselgere forteller om at det oppleves at formelle organer for medvirkning ofte er skinn-institusjoner som er mer til «for at det skal se fint ut på papiret» (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019) enn for reell medvirkning. Andre tillitsvalgte forteller om at dersom de skal bli lyttet til, er premisset at dette er noe som vil ha økonomisk gevinst for bedriften. Det er altså nytteverdien av også arbeidsselgers *forslag* som verdsettes, ikke nytteverdien.

Den samme dynamikken finner vi igjen når de tillitsvalgte beretter om slik de opplever selskapenes innstilling til utbedringer eller nye prosjekter som gagnar klima og miljø. En forutsetning for at et 'grønt' initiativ skal tas, er at det er økonomisk gevinst i det innenfor en relativt sett kort tidshorisont. Det fortelles både om en oppfatning der «mer miljøvennlig» så og si er ensbetydende med «økte kostnader», og dermed ikke ønskelig. Samtidig fremkommer det erfaringer med at «miljø selger», og at arbeidskjøper ber arbeidsselger om å støtte opp om en offentlig fortelling om at man 'satser grønt'. Det berettes også om at tiltak som er økonomisk effektiviserende rettferdiggjøres med å skulle være mer miljøvennlig, eller tiltak hvor miljøaspektet fremstår som en sekundæreffekt av andre tiltak. Da blir det et spørsmål om nye uttalte hensyn til ytre miljø i større grad blir en ekstern profilerings sak for å i neste omgang sikre bedriftens økonomiske driftsfundament, heller enn en omarbeiding av selskapenes faktiske produksjon og drift av hensyn til miljøet.

6.8 Den uhellige alliansen mellom motparter i arbeidslivet

Å utad løfte «hensyn til miljø» som profilerings sak, og en oppfattelse av reelle miljøtiltak som iboende kostnadsdrivende henger sammen med de tillitsvalgtes oppfattelse av at arbeidsselger og arbeidskjøper har felles interesser i klima- og miljøspørsmål. Et eksempel på dette får vi fra en tillitsvalgt i Fellesforbundet:

(...) Har [arbeidskjøperne og arbeidsselgerne] felles virkelighetsforståelse når det gjelder klimautfordringene og hva som må til og hvordan bransjen skal utvikle seg, på hvilke premisser?

Det tror jeg.

Jeg tror det er helt avgjørende, vi blir jo målt på miljø og klima. I kvalifikasjoner og alt. Hvis ikke vi leverer [på] disse kriteriene, så er vi ikke konkurransedyktige. Så det er en hel pakke vi må tilby, uansett hva du driver med i dag. På godt og vondt.

Ja, om det kommer fra hjertet eller hjerne, det vet jeg [ikke]. (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018)

Utdraget peker på tre ting. Det ene er en nyansering som sier noe mer om at tillitsvalgte opplever miljøstandarder og -krav som krav som har effekt i det daglige arbeidet. Det andre dette utdraget peker på, og som de øvrige refleksjonene i denne og andre fokusgrupper rundt dette temaet speiler, er at det hovedsakelig benyttes økonomiske argumenter som årsak til at miljøkrav følges. Er en ikke konkurransedyktig om ikke en leverer på miljøkrav, settes det inn tiltak, og «om det kommer fra hjerte eller hjerne» er ikke nødvendigvis gitt. Som en tillitsvalgt i SAFE sier det: «(...) i den grad vi driver med grønn omstilling, så er det jo fordi det er økonomi i det» (Tillitsvalgt SAFE, 2019). Det siste poenget utdraget viser, er en antatt felles sak i møte med klima- og miljøspørsmål mellom arbeidsselger og arbeidskjøper.

At arbeidsselger inngår i en allianse med arbeidskjøper her, har sine røtter i fremmedgjøring. Som jeg tidligere har omtalt, er den nåværende forutsetningen for at oljearbeideren har en jobb å gå til høy oljepris. Petroleumens bytteverdi i markedet blir dermed det eneste som i bunnen teller, også for arbeidsselger. Dette er kjennetegnet på fremmedgjøring, men viser også at en fetisjisering av oljen skjer. Alliansen med arbeidskjøper viser at man i noen grad har internalisert arbeidskjøpers interesser, og en «de ender opp med å tilbe som ting nettopp de samme objektene de har skapt» (Dickens, 2002, p. 65). Arbeidskjøpers motivasjon er først og fremst profitt, og arbeidsselgers motivasjon er først og fremst egen arbeidsplass. Slik opprettholdes også petroleumsindustriens doble representasjon der klimapolitikk hindres av maktfaktoren denne alliansen er (Mildenberger, 2020; Raknes, 2020). Dette til tross for at arbeidsselger har flere interesser, fra arbeidsmiljø og helse til den påviste egeninteressen i miljø.

Disse andre interessene er ofte i direkte konflikt med arbeidskjøpers interesser, ettersom de også anses kostnadsdrivende. I møte med klima- og miljøspørsmål anser de to gruppene likevel at de her har en felles overordnet interesse som trumfer de andre interessene.

Det er stort også slik at det stort sett er ledelsen som fremmer saker til Arbeidsmiljøutvalg (AMU), og terskelen for arbeidsselger til å fremme saker oppleves høy (Melberg et al., 2018). Med Wrights (2000) begreper, er slike tilfeller av papir-medvirkning et uttrykk for manglende kollektiv institusjonell makt, der arbeidsselger ikke lenger i like stor grad kan påvirke styringsregimene i bedriften, slik også Fafo bekrefter (2009). Dette vanskeliggjør i neste instans arbeidsselgeres mulighet og evne til å ta ansvar for miljøkonsekvensene av eget arbeid.

Ledelsen, de ser på deg bare som at du har en hatt, sant. Vi har tatt opp flere ganger nå i forhold til nedbemanning - det har vært lite arbeid - og kommet med forslag [til] flere bein å stå på. (...) har med energi å gjøre og eventuelt også grønn energi, også sol og vind. (...)

Men blir de da møtt med at dette er ikke liksom, at dette er ikke deres brett (akkurat).

Dette er ikke våres business. Ja. Følg planen og følg prosedyren og bare gjør det dere skal gjøre. Så kal vi ta oss av resten. I stedet for å involvere oss [og] eventuelt kanskje våre kunnskaper og våre ideer på gulvet. (Tillitsvalgt Fellesforbundet, 2018)

Et annet viktig poeng er å se på følgene av at sikkerhetsklimaet på sokkelen er dårligere. Når å sørge for at helsen, sikkerheten og arbeidsmiljøet er ivaretatt er de fungerende kjernevirksomhetene til tillitsvalgte, har det synkende sikkerhetsklimaet følger også for ytre miljø.

Men, det er jo litt av det som er problemet og, de setter (...) kostnader foran alt. Offisielt er jo sikkerhet foran kostnad. Så, det er jo der vår kamp går, for å si det sånn. Jeg har ikke mye tid å prioritere [til] å sette miljøet foran kostnad. Det holder lenge med å jobbe med sikkerhetsbiten foran kostnad. Så, det er jo det er liksom det som blir vår kamp. (Tillitsvalgt SAFE, 2019)

Her kan vi trekke inn Katz operasjonalisering av kollektivt aktørskap (Katz i Coe & Jordhus-Lier, 2011). Slik den tillitsvalgt i SAFE beretter, vil klubben på dette arbeidsstedet være svært opptatt av å benytte seg av strategien motstandsdyktighet, og først og fremst jobbe for å hindre ytterligere uthuling av egne rettigheter (Houeland, 2017).

Vi har tidligere diskutert Wrights (2000) operasjonalisering av makt, og oljearbeidernes posisjon i den norske økonomien. Som tidligere påpekt, er oljearbeidernes strukturelle makt på papiret derfor svært stor. I realiteten er denne makten begrenset, ettersom staten har lav terskel for å gå til tvungen lønnsnemnd i denne sektoren. Denne oppgaven har også vist til synkende organiseringsgrad i norsk arbeidsliv, noe som peker i retning svekket organisatorisk makt. En tillitsvalgt fra SAFE har god erfaring med det hen opplever som reell medvirkning i egen

bedrift. Da er det interessant at vedkommende selv knytter dette til at det har vært nær hundre prosent organiseringsgrad i SAFE i denne bedriften. Dette peker i retning av at stor organisatorisk makt gir tilsvarende økt institusjonell makt, noe som i neste instans øker sannsynligheten for at arbeidsselgers interesser ivaretas. All den tid NOU 2010:1 anerkjenner at verneorganisasjonen med et utvidet mandat potensielt kan «representere arbeidstakernes interesser også i klima- og miljøsaker» (NOU 2010:1, 2010, p. 156) vil det også finnes potensiale for økt institusjonell makt, også når det kommer til klima- og miljørelaterte saker.

Veien til å ta for seg ‘nye’ arbeidsområder og å prioritere ytre miljø fremstår da for den tillitsvalgte svært lang, i tilfeller med begrenset strukturell og organisatorisk makt og i en defensiv posisjon. I slike tilfeller vil det være naturlig at en er opptatt med å forsvare sine grunnleggende rettigheter, og den reelle muligheten til å kunne ta ansvar for miljøkonsekvensene av egen arbeidsprosess innenfor de eksisterende rammene i arbeidslivet reduseres.

6.9 Den potensielle maktfaktoren: verneombudet

Som tidligere omtalt, har arbeidsselgernes representanter i det store og det hele gått inn for en omarbeidende strategi for kollektiv makt, og stilt seg positive til å vurdere en utviding av verneombuds mandat til å gjelde også hensynet til det ytre miljø. Disse var i mindretall, og en majoritet bestående av også samtlige av statens og arbeidsskjøpers representanter avviste forslaget. I NOU 2010:1 hevdes det at «[v]ernetjenesten kan også tenkes å komme i konflikt mellom kostbare krav som skyldes hensynet til det ytre naturmiljøet og arbeidsplassens økonomiske fundament» (NOU 2010:1, 2010, p. 156). Forfatterne setter her opp et tilsynelatende dilemma mellom kostnader og miljø, og søker at vi som lesere tenker «*arbeidsplassens økonomiske fundament*» som ‘arbeidsplassens eksistens’. Dette fenomenet bli gjerne blir kalt the «nature-labour divide» (Räthzel et al., 2018), og er nettopp et tilsynelatende dilemma mye av forskningen og den politiske bevegelsen på skjæringspunktet mellom arbeid og miljø søker å overkomme. Det er også dette tilsynelatende dilemmaet som er kimen til at vi ser arbeidsselger slik de tillitsvalgte har omtalt det, inngår i et interessesamarbeid med arbeidsskjøper i møte med klima- og miljøspørsmål.

Innledningsvis til påstanden om vernetjenestens tenkte konflikter fra NOU 2010:1 er det verdt å spørre om hva verneombuds rolle innebærer, og om det i det hele tatt er verneombuds rolle å skulle vurdere hensyn knyttet til «*arbeidsplassens økonomiske fundament*» i en bedrift

som sitter med overskudd. Det forutsetter at verneombuds interesser i kraft av sitt aktørskap som nettopp verneombud her er sammenfallende med kapitalens interesser. I studien har det fremkommet at det også blant arbeidsselgerrepresentanter finnes en oppfatning av at man nettopp *har* sammenfallende interesser med kapitalen når det kommer til klima og miljø, begrunnet i det samme dilemmaet mellom arbeidsplasser og natur, slik som i dette sitatet fra en tillitsvalgt i Industri Energi Bedriftsklubb.

Akkurat på det området der så har det det for der er Norsk Olje og Gass avhengig av oss og vi er jo faktisk avhengig av dem og. For ellers så har vi ikke noen jobber, sant. (...) hvis du er to motparter, så er egentlig Norsk Olje og Gass, arbeidsgiveren, og fagbevegelsen det. Men, så har du noen fanesaker som er viktig for begge parter som du jobber i lag [med] opp mot myndigheter. (...) (Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb, 2019)

Sitatet viser oss også at nok en gang er kartet av interesser komplekst. Når det kommer til klima og miljøspørsmål ser den tillitsvalgte på statens myndigheter som den aktøren med motstridende interesser til arbeidsselger og arbeidskjøper. Den tillitsvalgte utdyper ikke hvilken statlig institusjon vedkommende sikter til i sitatet. Dette peker igjen på at staten er mangefasettert og har flere motstridende interesser i forskjellige organer. I denne oppgaven har jeg også funnet at fagbevegelsen generelt, og i petroleumssektor spesielt ikke har en entydig analyse av sin relasjon til det ytre miljø som tillitsvalgte eller arbeidsselgere. Fagbevegelsen som sådan har ingen identifisert felles interesse eller strategi på feltet, men ser ut til å anerkjenne at det finnes konkrete felles materielle interesser vedrørende klima og miljø. Etter Sartre (2004) definisjon kan fagbevegelsen dermed karakteriseres som en fremmedgjort ansamling i den konkrete sammenheng som klima- og miljøaktør på egen arbeidsplass.

Avslutningsvis kan vi spørre om verneombud forventes å ta et slikt hensyn til kapitalen som NOU 2010:1 beskrev knyttet til ytre miljø også når det kommer til parameterne sikkerhet og helse. Som en tillitsvalgt fra SAFE påpekte litt tidligere i dette kapitlet, er det slik at det offisielt er sikkerhet foran alt, men at de opplever en arbeidshverdag der hensynet til kostnader settes også foran sikkerhet. Gjennom prosedyrer for internkontroll og sporadiske tilsyn fra Miljødirektoratet skal lover og regler for forurensning allerede følges i petroleumssektor, og disse lovene må ha forrang foran hensynet til kapital. Da blir det fort et spørsmål om denne motforestillingen mot å utvide verneombuds mandat blir en innrømmelse fra stat og arbeidskjøper om at alt ikke står helt bra til med ytre miljø i norsk petroleumssektor.

7 Konklusjon

Denne studiens formål har vært å se nærmere på ett aspekt av relasjonen mellom natur og samfunn. Det er gjort gjennom å rette søkelyset mot helse, miljø og sikkerhet (HMS) i petroleumssektor, nærmere bestemt hensynet til det ytre miljø. Jeg har undersøkt hvordan ytre miljø forsøksvis defineres som begrep av tillitsvalgte og i dokumenter fra særlig relevante politiske prosesser. Videre har jeg undersøkt hvordan HMS praktiseres på sokkelen med hensyn til ytre miljø, og sett nærmere på sammenhengen mellom arbeidstakerrettigheter og tilstanden til det ytre miljøet.

Oppgaven har benyttet seg av en kritisk diskursanalyse, der undertegnede har analysert sentrale politiske dokumenter og transkripsjoner av seks fokusgruppeintervjuer med tillitsvalgte i petroleumssektor. Dataen er analysert både ved hjelp av en semiotisk, og en tematisk analyse. For å belyse empiri, har noen teoretiske begreper vært sentrale. Et begrepsapparat bygget rundt makt, aktørskap, fremmedgjøring og statens autonomi har vist seg nyttige for å kunne beskrive og forklare prosesser og tilstander på norsk sokkel.

Forskningsspørsmålene som besvares i denne studien er:

1. *Hvordan defineres «ytre miljø» i HMS-systemet i petroleumsnæringen på norsk sokkel?*
2. *Hvordan praktiserer og forvaltes hensynet til det ytre miljø i HMS-regelverket i norsk petroleumsnæring?*
3. *Både arbeidstakerrettigheter generelt og hensynet til det ytre miljø i HMS synes svekket. Hva kan forklare dette sammenfallet?*

Jeg starter med å svare på det første spørsmålet.

De mange definisjoner av ytre miljø

Hvordan defineres «ytre miljø» i HMS-systemet i petroleumsnæringen på norsk sokkel?

I denne studien har jeg avdekket at det finnes lite faktisk definisjon av hva ytre miljø som begrep er i forvaltningen og praktiseringen av HMS på norsk sokkel. Begrepet operasjonaliseres avhengig av hvilket behov aktøren har for en type «miljø-funksjon». Det er også tydelig at selv om ytre miljø som arbeidslivspolitisk konsept *juridisk* sett er likestilt med arbeidsmiljø, helse og sikkerhet, settes hensyn til ytre miljø ofte til side til fordel for andre hensyn. Dessuten blir også 'ytre miljø' aktivt definert ut av HMS-begrepet når dette operasjonaliseres. I studiet av de offisielle dokumentene viste det seg at de aktørene som var mest aktive i prosessen med å bortdefinere ytre miljø, var arbeidskjøper og representanter fra staten.

Slik fremstår konseptet 'ytre miljø' både som et begrep som er så ullent at det kan brukes om 'alt' uten at det egentlig betyr noe konkret. I praksis gjør blir 'ytre miljø' et lite anvendbart begrep som i liten grad egner seg for å hegne om noen interesser eller avgrense aktivitet eller inngrep mot noen områder, ettersom begrepet hverken har et fast innhold eller er et hensyn som prioriteres i avveining mellom interesser.

Det ble også tydelig for meg gjennom den semiotiske analysen at språket som benyttes i de offisielle dokumentene speiler og reproducerer maktrelasjoner i samfunnet forøvrig. Slik vi viste i eksempelet om at arbeidsselger opplever at varslings- og ytringsklimaet på norsk sokkel er under press (Trygstad & Ødegård, 2016), fremkommer det ikke hvem eller hva det er under press fra, noe jeg diskuterte som et transitivitetsspørsmål. Undersøker vi videre, fremkommer det at arbeidsselger opplever at varslings- og ytringsklimaet trues av nettopp arbeidskjøper. Dersom varslingsklimaet er truet, er også i neste instans sikkerhetsnivået truet. Jeg har også belyst at arbeidsselger, men også Riksrevisjonen mener sikkerheten er utfordret av hensynet til kostnad, eller profitt. Det må derfor kunne sies at sikkerhetsnivået på norsk sokkel er truet, og at et ønske om ytterligere profitt både fra arbeidskjøper og staten, men også dels arbeidsselger gjennom alliansen med arbeidskjøper, er det som i siste instans truer sikkerhetsnivået. Det finnes ingen grunner i denne empirien til å anta at dersom hensynet til helse, arbeidsmiljø eller sikkerhet er truet, står det bedre til for hensynet til det ytre miljø.

Staten og dens relasjoner

Hvordan praktiserer og forvaltes hensynet til det ytre miljø i HMS-regelverket i norsk petroleumsnæring?

I praksis fremstår 'arbeidsfordelingen' på ytre miljø og hvordan de forskjellige statlige institusjonene relaterer til hverandre og til øvrige aktører i næringa kaotisk. Forskjellige statlige instanser har ansvar for forskjellige deler av oppfølgingen av HMS-begrepet, og Miljødirektoratet har formelt sett ansvar for oppfølging av hensyn til det ytre miljø. Et konsept vi har etablert at i beste fall er uklart, og i verste fall i praksis er ubrukelig. Petroleumstilsynet har likevel i stor grad det overordnede ansvaret for hele HMS-feltet, som koordinerende enhet i petroleumssektor.

Når det kommer til tilsyn i petroleumssektor, er det også Miljødirektoratet som har ansvar for tilsyn på ytre miljø. Miljødirektoratet avdekket brudd på regelverk ved nesten samtlige tilsyn i 2019. Likevel fører direktoratet relativt sett få tilsyn i løpet av et år, og det finnes eksempler på at også Petroleumstilsynet har tilsyn med ytre miljø som tema uten at Miljødirektoratet er involvert. Miljødirektoratet begrenser heller ikke selskapenes tilstedeværelse under tilsyn, selv om de anerkjenner at dette kan påvirke tilsynet negativt. Også i planleggings- og utbyggingsfasen av petroleumsindustri begrenses Miljødirektoratet i sitt virke av petroleumsmyndigheter, som i det tidligere omtalte eksempelet ved Johan Castberg.

Noe av svaret på hvorfor det er slik fant jeg da jeg analyserte statens interesser. Slik Miliband (1983) peker på, er staten en kompleks organisme med mange forskjellige institusjoner og organer med forskjellige funksjoner. Selv om et slikt organ isolert sett kan ha én interesse, kan altså et annet organ i den samme organismen ha interesser som havner i konflikt med førstnevnte. Enda mer interessant blir beskrivelsen dersom vi diskuterer hva som i bunn og grunn er «i nasjonens interesse» (Miliband, 1983). Jeg fant at den norske stats internasjonale og nasjonale petroleumsinteresser gjør at staten per i dag er avhengig av (olje)markedets kontinuerlige vekst, om enn med et betydelig skattetrykk. og Ettersom dette gjelder også når denne veksten kommer i konflikt med andre, statlig vedtatte interesser, kan dette være med på å forklare både miljømyndigheters manglende autonomi fra petroleumsmyndigheter, og statens manglende autonomi fra petroleumskapitalen. Jeg fant også at den manglende autonomien også kan delforklares av tilsynelatende tette formelle og uformelle bånd mellom petroleumsmyndigheter og petroleumsindustri.

Jeg har avdekket at selv om staten begrenser kapitalens profittuttak gjennom skatt, lover og reguleringer, begrenses også miljø- og petroleumsmyndigheter i praksis av kapitalen. Statens autonomi fra kapitalen er med andre ord ufullstendig. Statens autonomi avhenger av maktbalansen mellom klassene, og synker i takt med at arbeiderklassen mister makt til den herskende klassen. Den herskende klassen er ikke i seg selv den samme som kapitalen, men disse har ofte sammenfallende interesser (Miliband, 1983). Når vi da har påvist at arbeidsselgers makt på flere vis er minkende, vil det kunne peke i retning av at kapitalens oljehegemoni styrkes.

Hvordan statens institusjoner i praksis og dette kaoset setter rammene for arbeidsselgeres kan praktisere HMS i relasjon til ytre miljø. Det korte svaret er at dette i liten grad skjer, med mindre et tiltak rettet mot andre deler av begrepet også er knyttet til ytre miljø. For å nærme oss det litt lengre svaret, må vi gå inn i det siste forskningsspørsmålet, og se nærmere på hvordan arbeidstakerrettigheter og ytre miljø henger sammen.

Hvordan arbeidstakerrettigheter og ytre miljø henger sammen

Både arbeidstakerrettigheter generelt og hensynet til det ytre miljø i HMS synes svekket. Hva kan forklare dette sammenfallet?

Mine analyser har gjort det tydelig *hvorfor tilstanden for arbeidstakerrettigheter og det ytre miljøet henger sammen*. Den mest åpenbare årsaken er at petroleumsindustriens fremste oppgave er å sikre mot storulykker. En storulykke vil både kunne være en ulykke som primært går ut over arbeidstaker, og/eller en ulykke som primært innebærer store belastning på det ytre miljø. Arbeidet med å sikre mot storulykker må derfor nødvendigvis innebære å sikre god tilstand for begge disse aspektene.

Jeg har også funnet klare tegn til at disse to hensynene ved HMS henger sammen ved minst to andre konkrete forhold. Sammenhengen mellom ytre miljø og arbeidstakerrettigheter er tydelig når det kommer både til medvirkning og medbestemmelse, samt ved tilsyn. Når det gjelder medvirkning og medbestemmelse, er det flere ting som er relevante for å sikre tilstanden til det ytre miljø. Det som kanskje peker seg særlig ut, er kunnskapsaspektet. Arbeidsselger sitter på lokal, konkret kunnskap om arbeidsprosessen og dens påvirkning på verden (Dickens, 2002). Manglende reell medvirkning kan i neste instans bety at ikke all tilgjengelig kunnskap

benyttes for å sikre mot negativ påvirkning på helse, ytre miljø, arbeidsmiljø og sikkerhet. Det fremkommer også at arbeidsselgersiden har forsøkt å styrke sitt aktørskap som klima- og miljøaktør gjennom å vurdere en utvidelse av verneombudets mandat til å også gjelde hensynet til det ytre miljø. En slik utvidelse av verneombudsrollen ville i praksis kunne gi økt reell medbestemmelse og mer institusjonell makt til arbeidsselger hva gjelder klima- og miljøaspekter ved arbeidsprosessen (Webster i Houeland, 2017). Dette har statens og arbeidsselgers representanter stilt seg negative til.

Utover dette er det, som tidligere omtalt i utgangspunktet høy terskel for å streike på norsk sokkel, og det er ingen historiske grunner til å forvente at en sjelden streik ville ha sitt utspring i et ytre miljø-problem. Kombinert med dette finnes en oppfatning om at det er markedet som vil stå for 'omstillingen' av bransjen. Dette fører til en svekket strukturell makt, der arbeidsselgers posisjon i økonomien også svekkes – ikke fordi arbeidsselger er mindre viktig, men fordi arbeidsselgerne utgjør en mindre trussel for kapitalen. I tillegg ser de tillitsvalgte utfordringer i framtidig organisatorisk makt, ettersom en er bekymret for rekrutteringsgrunnlaget og medlemstallet til foreninga og også bransjen (Wright, 2000).

Den manglende medvirkningen, få streikemuligheter og prosessen rundt mandatet for verneombud er gode eksempler på at omliggende strukturer de facto begrenser tillitsvalgtes mulighet til å kunne praktisere noen som helst form for HMS relatert til ytre miljø. De tillitsvalgte synes å ha mer enn nok med å forsøke å benytte seg av en strategi for motstandsdyktighet når det kommer til å sikre de mest basale rettighetene, for å i neste ha mulighet til å utøve noen form for aktørskap (Katz i Coe & Jordhus-Lier, 2011).

Også på et mer filosofisk plan finnes det sammenheng mellom tilstanden for arbeidstakerrettigheter og ytre miljø. NOU 2010:1 Medbestemmelse og medvirkning i arbeidslivet konstaterer at «(...) arbeidstakernes interesser i klima- og miljøsaker (...)» (NOU 2010:1, 2010, p. 156) er en reell interesse. Dette har vi også diskutert i kapittel 2.1 *Relasjonen mellom natur og samfunn*. Samtidig har vi funnet at arbeidsselgere som gruppe, må subjektposisjonen klima- og miljøaktør kunne betegnes som en fremmedgjort ansamling, der en som gruppe er klar over at felles materielle interesser eksisterer, men at disse ikke ageres på. Jeg finner også at fremmedgjøring av arbeidsselgere i norsk petroleumssektor har ført til at det først og fremst er oljens bytteverdi som verdsettes, da den er tenkt å kunne 'sikre arbeidsplasser'. Slik har arbeidsselgeren blitt fremmedgjort både fra eget arbeid, men også naturen og andre mennesker. Dette kan igjen være en del av forklaringen på at tillitsvalgte i

fokusgruppeintervju beretter om at de ser det slik at de er i et interessefelleskap med arbeidsskjøper når det kommer til hensyn til klima og miljø. I et mer eller mindre konstruert dilemma mellom hensyn til ytre miljø og arbeidsplasser, har altså arbeidsselger i petroleumssektor valgt arbeidsplasser. Oljearbeideren må altså utbytte naturen fordi det ligger i den rollens natur, så lenge den fossile kapitalismen er den rådende økonomiske strukturen. Dette er en prosess som forsterkes og reproduseres blant annet av fremmedgjøring.

Fremmedgjøringen og det synkende sikkerhetsnivået i norsk oljesektor står i kontrast til historiefortellingen om sektoren, der stolthet, trygghet og det egalitære er sentrale momenter. Samfunnet oppfatter kanskje «olja» som omforent mektig, og oljearbeidere som den type arbeidere som *har* makt. Ideen om «de utrolig gode forholdene på norsk sokkel» må kanskje nyanseres. Det arbeidsselger selv beretter om er mange tilfeller av manglende medvirkning, og det jeg finner er et reelt sett lite handlingsrom for arbeidsselger for å agere på ytre miljø. Min forventning var kanskje å finne at tillitsvalgte brukte sin medbestemmelse til å ta opp ytre miljørelevante ting i sine fora. Den enorme viktigheten av, og mangelen på medvirkning er derfor fortellende for at dette forventningen i liten grad ble oppfylt.

Det hevdes i en rekke tekster at «et høyt sikkerhetsnivå er bra for miljøet». Min forskning viser at all den tid denne påstanden fremstår forholdsvis korrekt, kunne også et utvidet reelt handlingsrom for arbeidsselger til å agere også på problemstillinger knyttet til ytre miljø hatt positive utslag - også for sikkerhetsnivået på norsk sokkel.

Oppsummering og videre forskning

Denne studien har gått i dybden av noen aspekter vedrørende ytre miljø som en del av HMS-begrepet i petroleumssektor. Innholdet i og de politiske rammene rundt HMS-begrepet, samt reell praktisering av HMS er dessverre et underforsket tema i norsk kontekst. HMS har av og til blitt løftet som en potensiell inngang til å snakke om krysningspunkter mellom arbeid og miljø. Jeg vil driste meg til å si at for at det skal være en mulighet, må vi forstå mer av hvordan og hvorfor tilstanden er for HMS og tilstøtende temaer i dag. Mine undersøkelser er et bidrag til å forstå litt mer av dette.

På forhånd hadde jeg nok sett for meg at denne studien i større grad ville komme inn på temaer som fakling, elektrifisering av sokkelen, karbonfangst- og lagring eller oljeboring i Nord-Norge. Kort sagt, ting som i større grad handler om energiintensivitet eller klimagassutslipp. Dette er temaer som fagbevegelsen har høyt oppe på agendaen, og for temaer

som fakling er dette også temaer der andre aspekter ved HMS-begrepet er viktige, i dette tilfellet helseaspektet. Innledningsvis lurte jeg på om det kunne være en tydeligere, systematisert sammenheng mellom indre og ytre miljø enn det den offentlige debatten anerkjenner. Det at ikke det er tilfelle forteller meg at dette krysningsspunktet mellom arbeid og miljø er et større forskningsfelt der det fortsatt er mye å gå i dybden på, og mye mer å avdekke.

Videre forskning ville kunne tjene på å gå dypere inn i roller, mandater og former for aktørskap innad blant fagbevegelsen og de tillitsvalgte. Data fra RNNP (Melberg et al., 2018) viser at om lag 25 prosent av alle som har verv offshore, har mer enn ett verv. De vanligste kombinasjonene er tillitsvalgt i fagforening kombinert med verneombud eller å sitte i AMU. For landansatte er dette tallet 20 prosent. Hvilke implikasjoner har dette? Slik mandatet til verneombud foreligger i dag, snevres rollen som tillitsvalgt og arbeider inn til å omhandle lønn, bemanning og enkelte andre forhold ved arbeidssituasjonen. Det hevdes at klima «hører hjemme» i (stor)politikken eller som forbruker. Hva har det å si for hvordan arbeideren ser på seg selv, sin egen arbeidssituasjon, arbeidsprosessen og samfunnet rundt seg? Fører ikke dette til ytterligere fremmedgjøring? Norsk fagbevegelse er historisk sett tett knyttet til sosialdemokratiet, ideen om den nordiske modellen og trepartssamarbeidet. Hvordan kan man beskrive fagbevegelsen, eller utvalgte fagforeninger i dag, dersom premisset er kontinuerlig økt profitt begrunnet i arbeidsplasser? I denne oppgaven kom det frem at angående klima- og miljøspørsmål anses 'staten' å være motpart mot en allianse av arbeidsselger og arbeidskjøper, noe som hadde vært interessant å gå dypere inn i. I hvilken grad eller når er man fortsatt en klasseorganisasjon, og i hvilken grad eller når er man en partner til næringa? Avslutningsvis vil jeg også foreslå at den videre forskningen fortsetter å gå i dybden på staten, dens interesser og strategier. Staten definerer rammene for mange andre aktører, men er også en sentral aktør. Vi har kanskje en tendens til å glemme litt av det største bildet, aktørene og sammenhengene iblant.

Den altomfattende relasjonen mellom natur og samfunn

Denne studien har gått i dybden på ett aspekt av kanskje det største bildet, ved å undersøke noen relasjoner mellom natur og samfunn, manifestert i HMS-begrepet ytre miljø i norsk petroleumsnæring. Studien gir innsikter i hvordan HMS forstås og tolkes av sentrale aktører, og hvilken plass det ytre miljøet har i dette. Jeg har funnet at noen av statens interesser i dag er underordnet et annet hensyn; hensynet til å produsere petroleum til salg for internasjonale markeder. Videre har jeg funnet at arbeidsselger i oljesektor er i situasjon der hen må kjempe

for at grunnleggende arbeiderrettigheter skal bestå, samtidig som handlingsrommet for å gjøre nettopp dette er utfordret. I forlengelsen av dette blir rommet for å i praksis kunne prioritere hensynet til mennesket og naturen foran hensynet til kapital stadig mindre. Dette til tross for at klimaendringene innebærer en stadig økende risiko – både sosial og økonomisk. Skal vi løse klimaproblemene må vi gjøre det i fellesskap, uten at noen grupper kastes under en (elektrisk?) buss. Vi må bygge en bro mellom «labour» og «nature», og da må også handlingsrommet for å gjøre denne byggejobben utvides. Betraktelig.

Litteraturliste

- Acona. (2019). Utredning av feltutbyggingsprosjekter på norsk sokkel - Hovedrapport. In Petroleumstilsynet (Ed.), (Vol. SAK 2018/1225).
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2017). *Helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten*. (Meld. St. 12 2017-2018). Retrieved from <https://www.regjeringen.no/contentassets/258cadcb3cca4e3c87c858fd787e0f75/no/pdfs/stm201720180012000dddpdfs.pdf>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2018). Utviklingen av arbeidervernlovgivningen. 08.10.2019. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/tema/arbeidsliv/arbeidsmiljo-og-sikkerhet/innsikt/arbeidsmiljolooven/utvikling-arbeidervernlovgivning/id448286/>
- Arbeidstilsynet. (u.å.). Forskjellen på HMS og SHA. 11.10.2019. Retrieved from <https://www.arbeidstilsynet.no/hms/hms-i-bygg-og-anlegg/forskjellen-pa-hms-og-sha/>
- Barca, S. (2012). On working-class environmentalism: A historical and transnational overview. *Interface: A journal for and about social movements*, 4(2), 61-80.
- Beauvoir, S. d. (2001). *Det annet kjønn*. Oslo: Pax Forlag.
- Bergene, A. C. (2007). Towards a Critical Realist Comparative Methodology - Context-Sensitive Theoretical Comparison. *Journal of Critical Realism*, 6(1), 5-27.
- Bhaskar, R. (1978/2008). *A Realist Theory of Science* New York: Harvester Press.
- Blaikie, N. (2007). *Approaches to Social Enquiry*. Cambridge: Polity Press.
- Bloor, M., Frankland, J., Thoms, M., & Robson, K. (2001). *Focus Groups in Social Research*. London: Sage.
- Boréus, K., & Bergström, G. (2017). *Analyzing Text and Discourse: Eight Approaches for the Social Sciences*. London: SAGE.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Castree, N. (2014). *Making sense of nature: Representation, Politics and Democracy* Oxfordshire: Routledge.
- Christensen, S. H. (2014). Kraftig ILO-kritikk av Norge. *Fri Fagbevegelse*.
- Coe, N. M., & Jordhus-Lier, D. C. (2011). Constrained agency? Re-evaluating the Geographies of Labour. *Progress in Human Geography*, 35(2), 211-233.
- Costanzo, P. R., & Shaw, M. C. (1966). Conformity as a function of age level. *Child Development*, 37, 967-975.
- Deaux, K., & LaFrance, M. (1998). Gender. In T. D. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4 ed., Vol. 1, pp. 788-827). New York: McGraw-Hill.
- Dickens, P. (2002). A green Marxism? Labor processes, alienation, and the division of labor. . In E. Dunlap, Buttell, F.H., Dickens, P., Gijswijt, A. (Ed.), *Sociological theory and the environment: Classical foundations, contemporary insights*, (pp. 51-72). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. .
- Ekeland, A. (2015). *Sysselsatte i petroleumsnæringene og elaterte næringer 2013*. Retrieved from Oslo-Kongsvinger:
- Engen, O. A. (2017). *Helse, arbeidsmiljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten - Rapport fra partssammensatt arbeidsgruppe*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet
- Fairclough, N. (1994). Power and Language. In R. E. Asher (Ed.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (Vol. 2, pp. 940-949). Oxford: Pergamon Press.
- Fairclough, N. (2006). *Language and Globalization*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language* (2 ed.). London: Routledge.
- Falkum, E., Hagen, I. M., & Trygstad, S. C. (2009). Bedriftsdemokratiets tilstand: Medbestemmelse, medvirkning og innflytelse i 2009. In (Vol. 2009:35): Fafo.

- Farnsworth, J., & Bronwyn, B. (2010). Analysing group dynamics within the focus group *Qualitative Research*, 10(5), 605-624.
- Fern, E. (1982). The use of focus groups for idea generation: The effects of group size, acquaintanceship, and moderator on response quantity and quality. *Journal of Marketing Research*, 19, 1-13.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.
- Forurensningsforskriften. (2004). *Forskrift om begrensning av forurensning*. (FOR-2004-06-01-931). Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-06-01-931>
- Fosby Livgard, E. (2020). Klimabarometeret 2020. In. Oslo: Kantar.
- Gjerde, K. Ø. (2017, 19.03.2020). Arbeidskonflikter på Ekofisk. *Industriminne Ekofisk*.
- Goldman, A. E. (1962). The group depth interview. *Journal of Marketing*, 26, 61-68.
- Gunnerud, S., & Harsvik, W. (2015). *Ord er makt*. Oslo: Res Publica.
- Halkier, B. (2010). *Fokusgrupper*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference* Oxford: Blackwell.
- Herod, A. (1997). From a Geography of Labor to a Labor Geography: Labor's Spatial Fix and the Geography of Capitalism. *Antipode*, 29(1), 1-31.
- Houeland, C. (2017). *Punching above their weight - Nigerian trade unions in the political economy of oil*. (Philosophiae Doctor (PhD)). Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Houeland, C., & Jordhus-Lier, D. C. (2021). Oljearbeiderne - samfunnsbyggere eller bremseklosser? . In J. Ljunggren & M. Nordli Hansen (Eds.), *Arbeiderklassen* (pp. 163-182). Oslo: Cappelen Damm.
- Huber, M. (2011). Oil, Life, and the Fetishism of Geopolitics. *Capitalism Nature Socialism*, 22(3), 32-48.
- Huber, M. (2013). Fueling Capitalism: Oil, the Regulation Approach, and the Ecology of Capital. *Economic Geography*, 89(2), 171-194.
- Internkontrollforskriften. (1996). Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter. *FOR-1996-12-06-1127*. Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1996-12-06-1127>
- Jessop, B. (1979). Recent Theories of the Capitalist State. *Australian Left Review*, 1(68), 19-36.
- Johansen, B. H., & Bergersen, T. (2018). Velgerne snur i omstridt oljespørsmål: Over halvparten sier klart nei. *NRK*, 28.12.2020. Retrieved from https://www.nrk.no/nordland/velgerne-snur-i-omstridt-oljesporsmal_-over-halvparten-sier-klart-nei-1.14205439
- Jordhus-Lier, D. C., & Houeland, C. (2020). *Polarisering i klimadebatten*. Retrieved from Oslo:
- Kjelstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klimavallgalliansen. (u.å.). Medlemsorganisasjoner og kontaktpersoner. 03.10.2019. Retrieved from http://www.klimavallgalliansen.no/?page_id=38
- KonKraft. (u.å.). Om oss.
- Levine, J. M., & Moreland, R. L. (1998). Small groups. In T. D. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4 ed., Vol. 2, pp. 415-469). New York: McGraw-Hill.
- Marx, K. (1976). *Capital Vol. 1* (B. Fowkes, Trans.). New York: Penguin.
- Marx, K. (2009/1959/1844). *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. (M. Milligan, Trans.). Moscow: Progress Publishers.
- Melberg, K., Holte, K. A., Solberg, A., Bråten, M., & Andersen, R. (2018). *Arbeidstakermedvirkning i petroleumsnæringen og på store byggeplasser* (2018/002). Retrieved from Stavanger:
- Merton, R. K. (1987). Focussed interviews and focus groups: Continuities and discontinuities. *Public Opinion Quarterly*, 51, 550-566.
- Mildenberger, M. (2020). *Carbon captured: How Businesses and Labor Control Climate Politics*. Cambridge: MIT Press.
- Miliband, R. (1983). State Power and Class Interests. *New Left Review*, 1(138), 57-68.
- Miljødirektoratet. (2020). Offshoretilsyn i 2019. In. Oslo: Miljødirektoratet

- Miljødirektoratet. (u.å b). Tilsyns- og arealavdelingen (TAL). 26.12.2020, 2020. Retrieved from <https://www.miljodirektoratet.no/om-oss/miljodirektoratets-organisasjon/tilsyn--og-arealavdelingen/>
- Miljødirektoratet. (u.å. a). Hav- og industriavdelingen (HAL). 26.12.2020, 2020. Retrieved from <https://www.miljodirektoratet.no/om-oss/miljodirektoratets-organisasjon/hav--og-industriavdelingen/>
- Nergaard, K. (2018). Organisasjonsgrader, tariffavtaledekning og arbeidskonflikter 2016/2017. *Fafo-notat*, 2018:20.
- NOU 2004: 5. (2004). *Arbeidslivslovutvalget — Et arbeidsliv for trygghet, inkludering og vekst*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet
- NOU 2010:1. (2010). *Medbestemmelse og medvirkning i arbeidslivet*.
- Pennington, D. C. (2002). *The social psychology of behaviour in small groups*. New York: Taylor & Francis.
- Petroleumstilsynet. (2016). Vår rolle innenfor ytre miljø. 26.12.2020. Retrieved from <https://www.ptil.no/om-oss/rolle-og-ansvarsomrade/var-rolle-innenfor-ytre-miljo/>
- Petroleumstilsynet. (u.å.). Rolle og ansvarsområde. 26.12.2020. Retrieved from <https://www.ptil.no/om-oss/rolle-og-ansvarsomrade/>
- Poulantzas, N., & Miliband, R. (1972). The Problem of the Capitalist State. In R. Blackburn (Ed.), *Ideology in Social Science: Readings in Critical Social Theory* (pp. 238–262). New York: Pantheon Books.
- Ragin, C. C. (1997). Turning the tables: how case-oriented research challenges variable-oriented research. *Comparative Social Research*, 16, 27-42.
- Raknes, K. (2020). Det må bli slutt på at oljelobbyen er statens forlengede arm. *Aftenposten*, 22.01.2021. Retrieved from <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/9OBK2w/det-maa-bli-slutt-paa-at-oljelobbyen-er-statens-forlengede-arm>
- Riksrevisjonen. (2019a). *Riksrevisjonens undersøkelse av Petroleumstilsynets oppfølging av helse, miljø og sikkerhet i petroleumsvirksomheten*. 15.01.2019
- Riksrevisjonen. (2019b). *Undersøkelse av myndighetenes arbeid med å ivareta miljø og fiskeri ved petroleumsvirksomhet i nordområdene*. 26.03.2019 Retrieved from <https://www.riksrevisjonen.no/petroleumsvirksomhet-i-nordomradene/>
- Ryggvik, H. (2009). *Til siste dråpe*. Oslo: Aschehoug.
- Ryggvik, H. (2018). Norwegian Oil Workers: From Rebels to Parters in the Tripartite System. In T. Atabaki, E. Bini, & K. Eshani (Eds.), *Working for Oil: Comparative Social Histories of Labor in the Global Oil Industry*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Räthzel, N., Cock, J., & Uzzell, D. (2018). Beyond the nature-labour divide: trade union responses to climate change in South Africa. *Globalizations*, 15(4), 504-519.
- Räthzel, N., & Uzzell, D. (2011). Trade unions and climate change: The jobs versus environment dilemma. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*, 21(4), 1215-1223.
- Räthzel, N., & Uzzell, D. (Eds.). (2012). *Trade Unions in the Green Economy*. London: Routledge.
- Sartre, J.-P. (2004). *Critique of Dialectical Reason* (A. Sheridan-Smith, Trans. J. Rée Ed. Vol. 1). London: Verso.
- Seip, Å. A. (2013). *Bruk av tvungen lønnsnemnd 1990-2012*. Retrieved from Fafo:
- Skocpol, T. (1979). *States and Social Revolution: A Comparative Analysis of France, Russia and China is a 1979* Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, N. (1984). *Uneven development: Nature, capital, and the production of space* Georgia: The University of Georgia Press.
- Språkrådet. (2015). Årets ord: det grønne skiftet. 03.10.2019. Retrieved from <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2015/arets-ord-det-gronne-skiftet/>
- SSB. (2017). *Økonomiske analyser*. (1). Oslo: Statistisk Sentralbank Retrieved from <https://www.ssb.no/nasjonaltregnskap-og-konjunkturer/oa/attachment/299128?ts=15c1a23d558>
- Stavis, D., Uzzell, D., & Räthzel, N. (2018). The labour-nature relationship: varieties of labour environmentalism. *Globalizations*, 15(4), 439-453.

- Stewart, D. W., Shamdasani, P. N., & Rook, D. W. (2007). *Focus Groups - Theory and Practice* (Vol. 20): Sage Publishers.
- Styringsforskriften. (2010). *Forskrift om styring og opplysningsplikt i petroleumsvirksomheten og på enkelte landanlegg* (FOR-2010-04-29-611). Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2010-04-29-611>
- Toen, H., & Holck Johannessen, J. (2011). Sysselsatte i petroleumsnæringen og relaterte næringer 2010. In Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå (SSB).
- Tillitsvalgt El og IT. (2019) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: D. Jordhus-Lier & C. Houeland*. Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.
- Tillitsvalgt Fellesforbundet. (2018) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: D. Jordhus-Lier & C. Houeland*. Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.
- Tillitsvalgt Industri Energi. (2019) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: D. Jordhus-Lier & C. Houeland*. Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi, Oljemuseet.
- Tillitsvalgt Industri Energi Bedriftsklubb. (2019) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: C. Houeland*. Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.
- Tillitsvalgt NITO. (2019) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: D. Jordhus-Lier*. Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.
- Tillitsvalgt SAFE. (2019) *Fokusgruppeintervju/Interviewer: D. Jordhus-Lier & C. Houeland*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Tjora, A. (2012). *Från Nyfikenhet til Systematisk Kunskap - Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tollaksen, T. G. (2019). - Equinors politikk har blitt et bransjeproblem. *Aftenbladet*.
- Trygstad, S. C., & Ødegård, A. M. (2016). Varsling og yringsfrihet i norsk arbeidsliv 2016. In *Rapportserie om varsling og yrting* (Vol. 33). Oslo: Fafo.
- Wolff, J. (2018). Alienation. In M. P. Ltd (Ed.), *The New Palgrave Dictionary of Economics*. London: Palgrave Macmillan.
- Wright, E. O. (2000). Working-Class Power, Capitalist-Class interests, and Class Compromise. *American Journal of Sociology*, 105(4), 957-1002.